

R 496

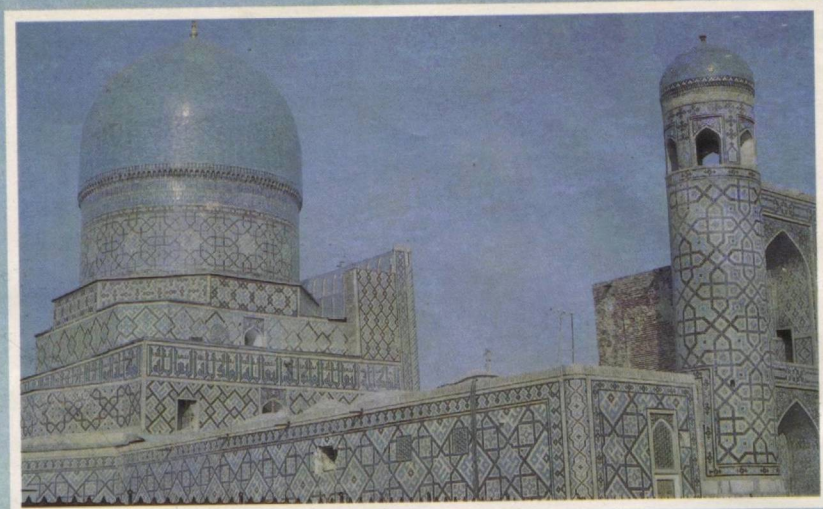
ГУЛИСТОН

12
1990

ISSN 0134-2207

Гўзал Самарқанд кўчаларида.

Сураткаш А. Ванштейн.

№ 12 (490)
Декабр
(Жаддий)
1990

Журнал 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Комитетининг
нашриёти

Бош муҳаррир:
МИРМУҲСИН

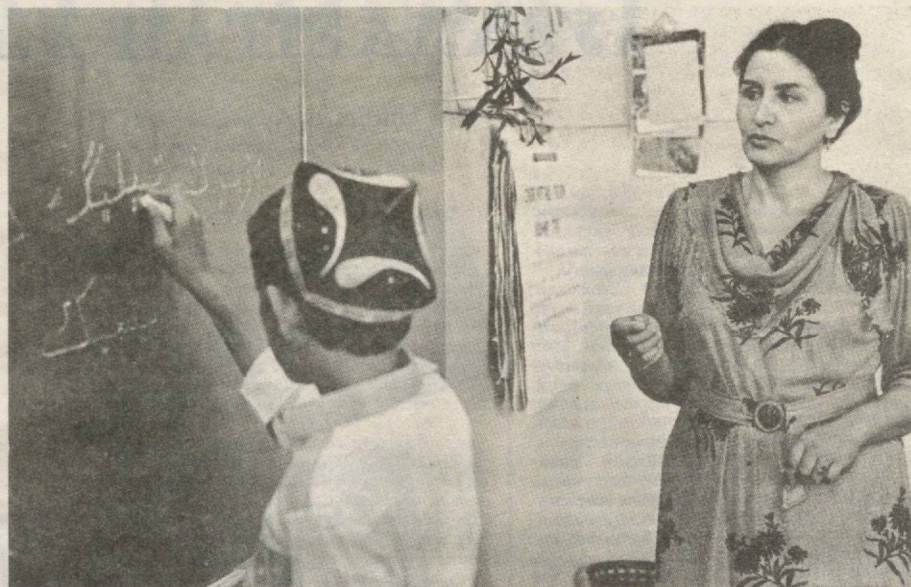
Таҳрир ҳайъати:

Б. АМИНОВ,
С. АЗИМОВ,
Х. ДАВРОН,
Н. ИБРОҲИМОВ,
Х. ЗИЕЕВ,
ШУКРУЛЛО
И. СУЛАЙМОН,
Д. ҒУЛОМОВА,
Ҳ. МИРЗАЕР
(масъул котиб),
Э. МУҲАММАД,
А. КАРИМ,
С. УСМОНОВ,
А. ҚАЮМОВ,
О. ҲУСАН
(бош муҳаррир
ўринбосари).

Бош мусаввир
М. Абдуллаев.
Саҳифаловчи
Б. Тўхтабоев.
Мусахҳих
Ҳ. Абдиев.

Манилгоҳимиз: 700000
«Правда» газетаси кўчаси — 41.

Редакция телефонлари: бош муҳар-
рир — 33—35—20; бош муҳаррир
ўринбосари — 33—35—90; масъул
котиб — 32—58—33; ижтимоий-сиё-
сий бўлим — 33—36—02; адабиёт ва
санъат, фан ва маданият бўлима-
ри — 33—36—59; мусаввирлар бўли-
ми — 32—58—77.

Эски ўзбек имлосида сабоқлар. Ғазалкент шаҳридаги 3-мактаб ўқитувчиси
Карима Усмонова.

Сураткаш Р. Нурибоев

БУ СОНДА:

Фарид УСМОН:

Севгини мен англадим, аввал ватандан
бошланар,
Севги инсон улгайиб ўсган чамандан
бошланар.
Севгидан сўзлар она тупроқдаги ҳар бир
ғиёҳ,
Лолаю райҳону сунбулдан, сумандан
бошланар.

Нинель ВЛАДИМИРОВА:

Ҳақиқий қадриятларнинг чинакам бадий
таҳлили туфайли характер тобора тозароди,
ўзини тасдиқлайди. Одамнинг яхши орзу-
умидлари ҳам ижтимоий-мафкуравий таъни-
га эга бўлиши лозим.

Номоз ЭРҒАШЕВ:

Узоқ-узоқларга, кўринаётган юксак тоғ-
лар, яшил дарахтлар томон боқ. Ерқин сар-
ҳадлар сари интил. Қувган — албатта етади.

ТУЗАЛАЕТГАН ДАРД

Ўзбекистон ССЖнинг Давлат тили ҳақидаги қонуни, очигини айтганда, узоқ йиллар давомида камситилиб келинган, эътибордан четда қолган тилимиз учун илк бор рўшнолик томон умид уйғотган дастур сифатида қабул қилинди.

Кейинги йилларда кўпгина тиллар қатори ўзбек тили ҳам аста-секин ўзининг амалий аҳамиятини йўқота борди. Тилимизга очиқ-ойдин эмас, зимдан, эълон қилинмаган «уруш» очилди. Аввало, тилнинг ёзув шакли икки бора ўзгартирилди. Қолаверса, ўзбек тили расмий тил сифатида четга суриб қўйилди. Бу ҳол айниқса урушдан кейинги йилларда сезиларли тарзда давом этди. Байналмилалчилик сисёати неғизда иккинчи она тили деган ўхшашсиз ҳаракат майдонга келди. Бу ҳол айниқса раҳбарлик лавозимларида ишлаётган баъзи бир кишиларда, уларнинг атрофидagi лаганбардорлар ўртасида кенг-роқ тарғиб қилинди. Ўзбеклар она юртида тиббиёт фанини, техникага оид фанларни ўз тилида ўқиб-ўрганишдан маҳрум бўлиб қолдилар. Секин-секин ўз тилини унутиш ўзбек ва рус тиллари қориштирилган янги сўзлашув лаҳжалари пайдо бўлди. Ҳатто ўз тилидан тонадиган, отасини «папа», онасини «мама» дейдиган манқуртлар, ақли сўқирлар кўпайди.

Маданият ходимлари қасаба уюшмасининг Тошкент вилоти кўмитаси раиси М. Акбарова имзоси билан «Гулистон» жаридасига келган ахборотнома ҳам давлат тилида ёзилмаган. Шу ва шунга ўхшаган ташкилот ҳамда корхоналарнинг раҳбарлари қачонгача эски «дард» билан оғриб юришади? Еки Давлат тили ҳақидаги Қонун уларга тегишли эмасми? Афсуски, ҳамон шундай бўлиб қолмоқда.

Халқимизда: «Ойнинг ўнбеши қоронғу бўлса, ўнбеши ёруғ бўлади», деган бир нақл бор. Мана, анча кечикиб бўлса-да, заминимизда ёруғ кунлар шарпаси кеза бошлади. Бу ҳам ўз-ўзидан амалга оша қолгани йўқ. Катта-катта курашлар, тортишувлар ёвазига дунёга келаётир. Минг афсуслар бўлсинки, баъзи раҳбарлар Давлат тили ҳақидаги Қонуни ҳамон тан олгилари келмаётир. Еки, бу ўткинчи гап, демоқчи бўладиларми? Барибир бу курашда ҳақиқат тантана қилажак.

Мазкур хайрли ишга бош қўшиб, ҳаракат қилаётганлар сафи тобора кенгаймоқда. Газета ва журналларда, телевидениеда ва радиода ишлаётган мухбирлар, халқ депутатлари, баъзи бир раҳбар ходимлар олдинги сафларда бу ҳаракатнинг бошида боришмоқда. Шу сабабли ҳам катта-катта кўчалар, маданий-маиший муассасалар ўзбекча ном олмоқда.

Байналмилалчиликни кўр-кўрона тушиниб узоқ йиллар давомида шахримиздаги кўчалар, маданият ва санъат даргоҳларига дуч келган номларни қўйвердилар. Масалан, Тошкентдаги театр ва рассомлик олийгоҳига А. Островский номи берилганди, бу томонларга келмаган буюк драматург шунга зорми?! Бунга ўхшаш мисоллар юзлаб топилади. Яхшиямки кеч бўлсада хатомизни англадик. Олийгоҳ ўзбек театрининг асосчиларидан бири Манон Уйғур номи билан атала бошланди. Ўзбек халқи тарихидаги ёрқин сиймоларнинг номлари қайта тикланиб истироҳат богларига, санъат, маданият даргоҳларига қўйилаётгани аини муддаодир. Бобур ва Улугбек, Шошйй номидаги бог, кўча ва бошқалар шулар жумласидандир.

Шунингдек собиқ «Москва» меҳмонхонаси ўзининг жойлашиш ўрнига нисбатан тарихий «Чорсу» деган ном билан атала бошлади. Яқинда «Еш гвардия» театрига буюк актёр, халқнинг севимли фарзанди Аббор Ҳидоятнинг номи берилди. Эндиликда бу даргоҳ «Аббор Ҳидоят» номидаги ўзбек драма театри» деб юритилмоқда.

Қатогон йилларнинг бегуноҳ қурбони Абдулла Қодирий, Мовароуннахрни ҳимоя қилган элнинг фидойи фарзанди, саркарда Тему́р Малик номига кўчалар қўйилди. Буюк математик Ал-Хоразмий номидаги кўча борлиги барча элдошларимизни фахрлантирмоқда. «Қашқар» деб аталган тарихий мавзе номи қайта тикланди.

Эзуликнинг кечи бўлмайдй, дейдилар. Баъзи шаҳар ва қишлоқларимизнинг асл номлари қайта тикланиб, кўча ва жойлар номлари тўғри таяланса, халқимизнинг ҳам қадри тезроқ тикланган бўлур эди.

Суратларда: Янги ном олган Тошкент шаҳридаги кўча ва даргоҳларни кўриб турибсиз.
Сураткаш: Маъмуржон Қиёмов

АЛ-ХОРАЗМИЙ
КЎЧАСИ

ТЕМУР МАЛИК
КЎЧАСИ

ҚАШҚАР
МАВЗЕСИ

ЗАРҚАЙНАР
КЎЧАСИ

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ
КЎЧАСИ

АББОР ҲИДОЯТОВ
НОМИДАГИ ЎЗБЕК ДАВЛАТ ДРАМА ТЕАТРИ

ҲАМЗА ДИНДОР БЎЛГАНМИ?

Салоҳиддин МАМАЖОНОВ,
филология фанлари доктори,
Ўзбекистон ФА мухбир аъзоси

Бу мавзу — ҳамзашуносликда атайин бир четга суриб қўйилган масалалар. Тўғрироғи, тадқиқотчилар Ҳамзанинг динга бўлган муносабатига деярли бир томонлама ёндошдилар. Яъни Ҳамза диннинг ашаддий душмани эди ва бутун ижоди давомиди динга қарши фаол кураш олиб борди, дейилган фикр-ақида оммага қайта-қайта сингдирилди. Бу сохта, уйдирма ҳукмномага кўра Ҳамзанинг диний руҳдаги ғазаллари, шеърлари ва насрий асарлари, мақолалари, таржимаи ҳолига доир барча ҳужжатлар, далиллар замонага мослаштирилди, унинг мажмуаларига, ҳатто «Мукаммал асарлар тўплами»га ҳам киритилмади. Унинг «Енгил адабиёт», «Ўқиш китоби», «Қироат китоби»дан ўрин олган «ҳамд» — «сано»лар ҳам олиб олинди ва Ҳамза ўқувчиларга «сиқилданиб» тавсия этилди. Албатта, бу ерда ҳамма классик ёзувчилар, тўғрироғи, инқилобдан аввал ўтган ижодкорларга нисбатан қўлланиб келинган адолатсиз мезон ва бу мезонни келтириб чиқарган мафкурамиздаги «синфийлик» деган тор, бир томонлама қараш сабабчидир. Оқибатда ислом маданияти билан боғлиқ бўлган қадриятлар бир чеккага суриб қўйилди, очигини айтганда, оёқоти қилинди. Ислолдаги ижтимоий-иқтисодий, ҳукуқий, ахлоқий қонун-қоидалар асил моҳият эътибори билан умумбашарий мазмунга эга ва улар жамиятнинг тартибга солиш, бошқариш, инсонни маънавий баркамол қилишга хизмат этганлиги кўр-кўрона инкор қилинди, шунингдек дунёда мавжуд динлар меҳваридида турган умумбашарий қонун-қоидалар бутун инсоният томонидан асарлар давомиди йиғилган, тўпланган, синовдан ўтган ахлоқий мезонлар эканлиги атайлаб тан олинмади.

Бирок Октябр инқилобидан кейин 1918 йил 23 январда ёш Совет ҳукуматининг Ленин томонидан имзо чекилган «Черковни давлатдан ва мактабни черковдан ажратиш ҳақида»ги декрети янги ҳаёт қурувчиларининг бошида турган томонидан нотўғри тушунилди. Атеистик тарғибот ўрнига черковлар, масжидлар, мадрасалар бузиб ташланди, руҳонийлар қувғин ва таъқиб этилди. 20-йилларда авж олган хурофотқа қарши кураш компанияси Совет ҳукуматида қарши курашга қўшилган мутаассиб руҳонийларгина эмас, балки диний эътиқоди бор барча одамларга нисбатан ҳам қўлланилди.

Ҳамза ҳам шу оқимга тушиб қолган эди. У бадий асарлари билан ҳам, ижтимоий фаолияти орқали ҳам хурофотга қарши кескин курашди. Ҳамза номаълум шахсга ёзган мактубларида (1923 йил, 19 март ва 25 сентябр) кўпоруқчилар бошида турган мутаваллини тилга олиш билан бирга «Ўзбекистонда бўлгон 300 дан ортуқ мазаоратни битиришни» мақсад қилиб қўйганини айтди. Кейинги мактубида «хурофот билан кураш иши юз фоиз бажарилди», «хурофот курашини бир бошим билан ҳеч бир томондан ёрдамсиз» бажардим, дейди. Албатта, халқ энг муқаддас ҳисоблаб келган мазорга шаккоклик қилган одамдан қахрланиши

турган гап (бу мазорларнинг баъзиларидан ёш Совет ҳукуматида, халққа қарши фитна, иғво, хурофот уяси сифатида фойдаланилганга шубҳа йўқ).

Ҳамзанинг инқилобдан кейинги ижтимоий фаолияти ва бадий ижоди ҳақидаги баҳсни ҳозирча қўя туриб, унинг ёшлиги, йигитлиги, ғазаллари, умуман Октябр инқилобигача бўлган даврда динга эътиқодига разм солайлик.

Ҳамза руҳоний мухитда ва руҳоний оилада вояга етди: эски мактабни битирди, ўзи ёзганидек, «1899 йилдан 1906 йилгача мадрасада эски усул билан дарс ўқишда давом этди». 1907—1908 йилларда илоҳиётга доир кўп китобларни, маълумотларни, ислом дини тавлимотини, қонун-қоидалари, талабаларини яхши ўзлаштирди. 1907 йилда отасини ҳажга жўнатгани Қашқарга келар экан, у ерда «Вакт», «Боқчасарой» газеталарини биринчи бор ўқишга муяссар бўлади ва ўзининг ёзишча, «шундан бошлаб кундан-кун эски хурофотларни, мадраса ўқишларини» текширишга киришади. Мадрасада ўқиган пайтларидангина эмас, балки ундан кейин, тахминан 1915 йилларда дин тарихи ва бошқа ҳар турли китобларни, жумладан «Ҳавожин диния», «Адиби аввал», «Адиби соний», «Муъомалот», «Бадр ул-хисоб», «Шифоҳия», «Истифтоҳ», «Истикмол», «Тарихи муқаддас», «Намунаи ахлоқ», «Тажвид», «Муншаот», «Адабиёт» китобларини тилга олади. 1908 йилда ва 1909 йилнинг бошларида Наманганда таҳсил олган пайтлариди айнқиса араб тилини чуқур ўрганишига уринади, бу тилдаги китобларни кўп мутлоаб қилади, ҳатто отасига араб тилида мактублар ёзади (1909 йилда араб тилини янада чуқурроқ ўрганиш мақсадида Бухорода ҳам бироз таҳсил олган эди). Ҳамзанинг Намангандан отасига юборган мактубларида «Шарҳи мулло»дан дарс олаётганини айтиб, «Калоумулло» каби етти та китобни бериб юборишини илтимос қилади. Ҳамза шундай мактубларидан бирида: «Бир бедона кафш сотиб олган эдим, рамазон келиб қолди, яна сотиб юбордим. Ифторлик ва сажаликка харжладим», дейди. Ҳамзанинг Намангандан ёзган мактубларидан англаш-иладики, у ерда ота-онанинг розилигисиз, нимадандир аразлаб кетган ва ҳар сафар отасидан кеչирим, узр сўраган. Бир мактубида (булар тожикча бўлиб, таржимаси келтирилмоқда) «зероки ҳадиси шарифда «оллох таоло ризо бўлади ул иборатданким, ота-она рози бўлса». «Бу ҳадиси шарифда айтганидай, йўлимнинг берк бўлиши жанобларининг рози бўлмаганликлари саргардон бўлишимнинг сабаби бўлса керак», дейди. Шу мактубда етти йилдан буён Мадинада истиқомат қилаётган Абдулло Тошкандий билан танишганини ва у ўз ёнидан ўша ерга олиб кетмоқчи бўлганини айтиб: «Банда камоли хурсандликдан сабр-тоқат ва оромим йўқ», деб қўшиб қўяди. Тошкентга қилган бир саёҳатида (1908 йил) ўнлаб ҳожилар билан танишиб суҳбат қуради, Мунаввар қори Аб-

дулмажидхон ўглини эса «пир, устози олий муаллим», деб тарифлайди. Бу йилларда Ҳамзада ҳаж қилиш, чет элларга саёҳатга бориш иштиёқи қатъийлашиб қолган эди.

Юқоридигилардан кўринадики, Ҳамза исломнинг талаб ва ақидаларига, оллоҳга, муқаддас китобларга, пайгамбарлар, қиёмат, қадирнинг илоҳийлигига эътиқодда бўлган калима келтириш, номоз ўқиш, рўза тутиш, закот бериш, ҳаж қилишга ишонган, ҳатто хутба ҳайитлар, жума номозлари тўғрисида махсус мақолалар ёзган. Тўғри, мақолаларининг асил моҳияти жаҳолатни, қоқоқликни, разолатни, хор-зорликни қоралаш, меҳнаткаш инсонни бахт-саодатли қилиш, юртни тараққий эттириш учун куёнишдан иборат. Бироқ бу мақсадга ислом ақидаларидан воз кечиш орқали эмас, балки унинг ёрдамида эришиш мумкин, деган фикрда собит туради. «Бидъатми, мажусиятми?» мақоласининг (1914 йил) бутун мазмун-ийнаслишини унинг сўнггидаги «бидъат ва мажусият одаларини йўқ қилмак учун ёлғуз икки калима сўзни яхши тушунамкоз: ўқимак ва ўқитмак». Мақоланинг аввалроғида, ҳаракат қилинмаса, «ислом фақат исми бор, жисми йўқ бир ҳолга келиб қолур», деган эди. «Фақирлик нимадан учур ёлғуз?» (1914 йил) мақоласида шу 1914 йилда гадойлар сони юзга қирқ фоиз ташкил этишини алам билан кўрсатиб, бунинг илди-зи «вахшат, рафлат ва жаҳолатда» деб айтади. Албатта, мақолада худо «таоллонинг буюрган беш вақт саждасидан бўйин торган мард йигитлар»ни танқид қилади ва «Ох, қани исломият аҳкоми?» деб савол ҳам ташлайди. Ҳамза «Йиди қурбон» (1914 йил) мақоласида «Эй, қардошлар!», «Инсоф қилинг... Етимларга эҳсон қилинг», «Сизга хўр кўринсада жаноби қақга азиядирлар, биласизми?» деб худони ўртага қўйиб, камбағалларга ёрдам беришга қақирди. Ҳамза мазкур мақолаи «Садои Туркистон» газетасида қурбон ҳайити арафаларида чиқишини орзу қилади ва мақола қўлёзмасида газета муҳарририга қарата ёзган мактубида «бу мақолаи дил сўзим миллат ва ислом байрамларидаги зилли разолатдин, фиску сафохатдин иборатдир», деган аламли сўзлар бор.

Хамзанинг «Жумъа қандоқ кун?» («Кенгаш» ойнамасининг 1-сонид) ва «Хутбадан мурод нима?» («Хуррият» ойнамасининг 2-сонид) мақолалари унинг диний маросимларга бўлган ижобий муносабатини аёнлашда муҳим ҳужжатдир. Иккаласи ҳам 1917 йилда ёзилган. (Кейингиси «Кенгаш»нинг иккинчи сониди босилиши керак эди, Ҳамза ойнамадан ишдан кетиши туфайли «Хуррият»да босилди). «Жумъа қандоқ кун?» бош мақола тарзида берилди. Аввало шунини таъкидлаш керакки, Ҳамза шу давргача ёзган ғазал, шеърлари, «Миллий ашулалар учун миллий шеърлар мажмуаси»да, «Енгил адабиёт», «Ўқиш китоби», «Қироат китоби», «Янги саодат» каби насрий асарлари ва публицистик мақолаларида миллатни яхлит идрок этди, синфий айирмачилик йўлидан бормадди. Унинг ўз ибораси билан айтганда, ҳаммани «ўз халқ-

ни бир кўзда кўришга даъват эди, динни, мусулмончиликни оёқости қилганларни «ўз ораминдан чиққан дин хонларининг хиёнатлари», деган ибора билан танқид қилди. «Сариқ гул» тўпламига кирган бир шеърида «Бирлашсун элди бошимиз, маслакда қари-ёшимиз», «Қалбга билмининг йўлини очайлик» номли тугалланмаган мақоласида (ундаги «Шўро ислом» иборасидан 1917 йилда ёзилган бўлиши мумкин) «албатта, давлат иттифоқдир», деб таъкидлайди.

«Жумъа кандоқ кун?» мақоласи, афтидан, феврал инқилобидан кейин ёзилган. Чунки унда «Истибод, зулм ва монелар кўтарилди», «Мана, биз бу вақтда ўзимизнинг ҳуқуқимизга ҳўжа бўла оламиз», деган сўзлар бор. Ҳамза шу вазиятни назарга олиб жумъа кунини катта, доимий миллий байрамга айлантириш ва бу байрамга инсонпарварлик, адолатпарварлик мазмунини чуқур сингдиришни назарда tutади. Ҳамза «Лекин нодон овом халқ орасига бир бидъатни нақадар ижро қилмоқ осон бўлса, диний бир амалини таратмоқ минг-минг чандон ортуқ мушкул ва машаққатдур. Мушкул ва машаққат, деб турамизми? Йўқ, билгонимиз билмагонимизга тушунтирамиз, ташвиқ қиламиз» ва «Диний ва миллий улуг мубарак бу байрамимиз оз фурсатда расм-одадга киритамиз», дейди. Хўш, Ҳамза нега жумъа номозини бунчалик астойдил ҳимоя қилди? Уни «диний исломимиз торафидан буюрулгон ҳар биримизнинг энг биринчи муҳим бурчимиздир», деб таъкидлади? Унга амал қилмай қимор ўйнаш, фикр-фасод билан шуғулланишни «дин буйруқларига бутун хиёнат ва жиноятдур», деб қоралади? Ҳамза халқнинг «катта жомеларига жамоат бўлуб» номоз ўқимоқдан мақсад бу ерда «диний ва миллий

камчиликлар» хусусида, халқнинг ахволи, тақдири, бугунги ва эртаси тўғрисида фикрлашиш, баҳслашишдан, зиллат ва жаҳолатдан қутилиш йўллари ахтармоқ, айниқса бева-бечоралар, мажруҳларни «тарбия қилмоқ йўллари изламоқ», «ўкув-ўқитув усуллари замонга мувофиқ таҳсил қилмоқ чораларини ахтармоқ» дейди. Ҳар ҳафтада бўладиган бу йигинининг эътиборини «дин ва миллат учун керак бўлган зарурият»га тортишни орзу қилади. Одамларнинг ўзаро гина-қудуратни унутти, бир-бирини излаш, бир-биридан хабар олиш, касаллар ва бечораларга ёрдам бериш, айниқса «жамияти хайрияга» кўмак беришга чорлайди. «Бугунги қадрлик кунлар» (1917 й.) мақоласида ҳам миллат ва ислом тўғрисида куюниб сўзлайди. Ҳамза «Ислом миллатига на хизмат қилдинг?» деган савол берилганда қизариб қолмаслик учун «уламоми, бойми, гадоми, ёшми, қарими — келсун, бу хизматга отилсун», дейди. «Хутбадан мурад нима?» мақоласида Ҳамза хутбани араб ёки форс тилида эмас, балки туркий тилда ўқишли масаласини кўтарди. У тўпладан-тўғри «туркий тили макруҳ» деган асоссиз хитоблар сукут этамизми?» деб савол қўяди. Шоир феврал инқилобидан берган имкониятдан фойдаланиб, ўзбек тилининг жамиятдаги қонуний ҳақ-хуқуқини тиклашга уринишдан ташқари, катта йигинлардаги нутқ, ваъзалар туркий тилда бўлса, одамларнинг бир-бири билан «иттифоқ ва иттиҳода бўлуви»га катта ёрдам беражagini ҳам ўйлайди.

Ҳамза илк ижодининг маҳсули бўлган «Девон»ида ва 1914—1915 йилларда нашр этилган «Енгил адабиёт», «Ўқиш китоби», «Қироат китоби»да диний йўналиш салмоқ-

ли ўринини эгаллади. «Девон»даги диний йўналишни шоирнинг классик газалчилик анъанаси йўлидан бориши билан ҳосил бўлган нарсадир, деб изоҳлаш у қадар тўғри бўлмас керак. Албатта, мавзу, тимсол, гоё ва шаклда анъанавийлик муҳри ётади. Бироқ «Девон»даги диний қатлам, дарсликлардаги диний чиқиқлар ва айниқса ахлоқий-фалсафий маънодаги «Қироат китоби»даги диний мушоҳадалар Ҳамзанинг шу даврлардаги дунёқарashi, ҳаётини, турмушини идрок этиш йўсини-даражаси, мақсад-амали ва буларни ифодалаш тарзидаги ўзига хослиги билан тўғилгандир. Унинг сиёсий, ижтимоий, илмий, фалсафий мушоҳадалари билан бадиий тафаккуридаги муштараклик, ягоналикнинг боиси ҳам шунда. Ўзгача бўлиши ҳам мумкин эмас эди.

Шоирнинг Намангандан падари бузрукворига ёзган мактубларидан қуйидаги парчаларга диққат қилайлик: «Нима қилайки, худои таоло мен бечорани бу қадар бахтсиз ва иқболсиз қилиб яратган экан. Ҳеч кимга ёқмайман ва ҳеч ким яхши ҳам кўрмайди. Хусусан жанобларига истарам асло иссиқ товланмайди. Шундан гумон қиламанки, мен нима ёмон иш қилган эканманки, доимо мен бечоранинг бўлишимни хошласмайди. Худои таоло ихтиёрни менга берганда ёки бандани дуосини тез ижобат қилганда, бундай ҳаётдан ўлимни афзал кўрар эдим. Нима илож қилайки, қудрат қалами билан жанг қилиб бўлмас экан». Иккинчи мисол: «Илло, ўша вақтларда банди ёшлик қилган эканман. Умид қиламанки, албатта, бандани авф этгайсиз. Худои таоло бандаларига қандай кулфат ва қандай роҳат бермоқчи бўлса, аввало ўша пурғуно банданинг дилига ўша нарсанинг ишқу муҳаббатини солар экан ва

ЎЗГА САЙЁРАЛИКНИНГ ИСМИ КОВЕСПУЛ

Тошкентлик К. Маликова деган жувон ўзга олам вакили билан тўғридан-тўғри мулоқот қилаётир. Бу хабарни эшита солиб, мен эртасигаёқ Маликова ишлайётган лойиҳа институтига йўл олдим.

(Маълум сабабларга кўра, институтнинг манзилгоҳини ошкор этишдан ўзимни тияман). Бўлимга кирдим: стол ортида ўрта ёшлардаги ихчамгина аёл ўтирган кўйи оқ қоз узра алланарсарларни бетиним чизиш билан машғул эди. Орадан маълум бир муддат ўтиб, аёл сўнгги чизгиларини ниҳоясига етказди ва бошини кўтаради.

— Бўлди...
— Кўйиб юбордимми? — қизиқиб сўрашди ҳодималар.

— Ҳа, кўйиб юборди... Қизиқ, бугун қанча муддат расм чиздим?

— Деярли икки соат муттасил.

Муштарийлар англаб етганлириди, стол ортида ўтириб расм чи-

зиш билан машғул бўлган аёл Маликова эди.
— Шуларнинг бари-си ростми?

— Рост...
— Аслида нималар бўлаётир?

— Дастлаб воқеа иш жойимда шу йил 9 июл кунини рўй берди. Тўсатдан ручка ушлаган ўнг қўлим оппоқ қоз узра йўрғалаб, худди иероглифларга ўхшаш шакллари чиза бошлади. Буларнинг барчаси менинг онгимдан, иродам ва ихтиёримдан ташқарида бўлаётган эди. Агар мен қаршилик кўрсатиб бирор-та чизиқни қозоғга ўзимча туширсам ёки бу машғулотдан воз кечишга уринсам — қўлим ўзимнинг ихтиёримга бўйинсинмас эди. Қоз турли-туман шакл ва белгилар билан тўлганидан кейингина аллақандай куч увишган қўлларимни кўйиб юборар эди...

К. Маликованинг айтишича, бундай машғулотлар кунига бир марта, баъзан икки марта қайтарилади. Фақат ишонада эмас,

уйда ҳам такрорланади. Дастлабки пайтларда қоз устида фақат иероглифлар пайдо бўларди, бора-бора расмларнинг шакли ўзгара бошлади. Фавқулодда шакллар, хари-талар, тизсоллар, яхшилаб разм ташланса, қандайдир юлдузлар туркуми, сиз билан биз яшаётган ер, қўчалар, аёлнинг ўзи, бизнинг тасаввуриимиздаги ўзга сайёраликлар... — буларнинг барчаси қоз узида ўз аксини топарди.

К. Маликова политехника институтини бундан йигирма йиллар муқаддам битирган, мутахассислиги бўйича меъмор. Ҳозирги пайтда институтда лойиҳачилар группасини бошқаради. Турмушга чиққан, икки фарзанднинг онаси. У билан бирга ишлайдиганлар Маликованинг ниҳоятда сазоватли, юмшоқ табиятли аёл эканлигини таъкидлайдилар.

— Клара, мумкин бўлса, айтинг-чи, расмларни чизишни сизга ким буюрарди?

— Ковеспул исми ўзга сайёралик. У Платон сийёрасидан бўлиб, бизнинг Ердан 27801 ёруғлик йили масофадаги олисликда.

— Ҳозир у қаерда?

— Шу ерда, бизнинг шаҳарда...

— Аниқроғи?

— Вужудимда...

Ўз сўзларига мени ишонтириш учун Маликова бўшлиққа қараб мурожаат қилади:

— Ковеспул, бизнинг мулоқотимиз ҳақида рўзномага ахборот берсам бўладими? Бир неча дақиқалик жимликдан сўнг шундай дейди:

— Унинг айтишича, бу масалада бироз шошмасдан туриш жоиз. (Бироқ мен оини этак билан ёпиб бўлмаслигига, ўзга сайёралик билан мулоқот ҳақидаги хабар турли хил миш-мишлар билан қўшилиб, шаҳар ичра тобора тарқаб бораётганлиги, шундай бўлган, воқеани аслича муштарийларга гапириб бериши аини мудоа эканлигига Клара ишонтирдим).

Мен ундан ўзга сайёраликнинг қаердан эканлиги ва исмини қандай қилиб билганлиги ҳақида сўрайман. Ковеспул иероглиф белгилари билан бир қаторда уларга мутаносиб бўлган маълум сўз бўйинларини ҳам ёзишни буюрган экан. Кларанинг дастур тузуви, системага солуви ҳаммасабалари расмлар остидаги айрим сўзларни ўқишга муваффақ бўлдилар.

— Ҳўш, у қандай

мақсадларни кўзлаб бизнинг ҳузуримизга келган? — сўрайман Маликовадан.

— Ковеспулнинг айтишига қараганда, бизнинг сайёрамизга хавф-хатар таҳдид солмоқда. У бизга ёрдам бермоқчи.

Клара ушбу расм-суратларни тушунтириш хати билан бирга олимлар ҳўкмига — номаълум учар жисмлар ва бошқа фавқулодда ҳолатларни ўрганувчи марказ ихтиёрига ҳўла этмоқчи.

Ниҳоят биз биргаликда Маликованинг чизган суратларини кўздан кечирамиз.

— Мана бу суратни қаранг, қуёш акс этган, — дейди у. — Унинг устидан қартиргизни сидирғасига юртиб кўринг.

Мен сурат узра қўлимни югуртаман. Сўхда қозоғга чизилган кичкинагина қуёш ҳўрорат таратади.

А. СКОРОБОГАТОВ

кеч нарса уни йўлдан тўхтаб олмас экан. Бас, шундай экан, банданинг қандай ихтиёри бўладики, худои азаважалла ўзининг фазлу карами билан унинг кўнглига ўзининг муборақ қатбасини ва мутабаррик пайгамбарининг равазини (қабрини) кўришни бу юзи қора ва пургуноҳ бандасининг дилига солган бўлса».

Ана шу рух, ана шу кайфият ва туйғу Ҳамзанинг ғазаллари, мухаммас, мусаддасларидаги «Мунофиқлар аро йўқ менчалик ҳеч рў сияҳ ҳарғиз. Дилимда тавба, тилда айтурам ҳамду сано, ёраб», «Банимдек оси умматни паямбар йўқлагайларму?», «Кеч-гаймусан, худоё, бу хаста зор, тавба. Утган гуноҳларимга қилсам ҳазор, тавба», «Худойим, не қилармиз, келмагай ҳеч иш қўлимиздин, ўзига ёлбурурмизда, фалақининг гардиши шундоғ» каби мисраларга ҳамоҳандир. Ҳаж қилиш орузси шеърларида ҳам ифодаланган:

*Сизи хотирингиз худо барчани
Насиб айласун бормоқа Қазбани,
Қабул айласун лутф ила тавбани,
Тавоб айлашайлик боруб равазани,
Будур мўддоа, ё ҳаётан наби.*

Еки:

*Илоҳи, тавба қилдим, дарғаҳингдан
кўп хижолатман.
Гуноҳим кечмасанг шармандай рўзи
қўматман,
Етурғил Қазбага муҳтожи муштоқи
зиёратман,
Қаро юзни бориб бир сурмасам бесабру
тоқатман,
Гуноҳим лойига бўғзигача ботган
фалокатман,
Йўлим оч бормоқа, ё раб, қабул айлаб
бу оҳимни.*

Ҳамза жумла байрами, хатна, рамазон тўрисида публицистик мақолаларида олға сурган ғояни «Биз ва жумъа байрамимиз», «Рамазон» каби шеърӣ асарларида ҳам ифодалади: «Иттифок, иттиҳод ўлгайди барпо жумъадан», «Хутбалар туркий ўқилса, англаса ёшу қари» мисраларидаги хатто сўз бирикмалари ҳам айнан.

Шоирнинг «Улсун» радибли мусаддасидаги «Кезиб Қашқар, Хўтан, Қашмиру Хиндистону Афғонни, Адан, Бейрутун Иамир, Шому Ҳайфо, арзи Эронни, Мадина, Маккаю Жада, Руму Истамбул, Хуросонни...» мисраларидан ҳаж қилиш ва саёҳат этиш оразини амалга оширгани кўриниб турибди.

Ҳамзанинг баъзи ғазал, мухаммас, мусаддаслари бевосита диний мавзуда бўлса, қатор шеърларида диний оҳанг иштирок этади. Буларда худо, набилар, анбиёлар, жаннат, қиёмат, меърож, «қалам қудратига чора йўқлиги», «бу — бир бевафо жаҳонга меҳр қўймаслик» ҳақида, «илоҳнинг маърифат қилиши», гуноҳкор бандасини «ҳақиқат йўлига солиши» ҳақида сўзлайди. Диний шахслар исмлари, диний афсоналар тилга олинади: Одам ато, Муҳаммад, Ҳаво, Юсуфи Қанъон, Зулайхо, Мосихо, Сулаймон, Хизр, Адҳам девона, Азроил, Қарбало, Қазба, Алайб, Мустафо, Расул, Екуб, Набий, Али, Нух ва ҳоказо. Шоирнинг «Е илоҳо, сангадур ҳамду сано» мисраси билан бошланувчи ғазалида 254 та сўз ишлатилган, шундан 96 таси диний сўзлардир (Илоҳо, қодиро, қулху оллоху аҳад, шаҳодат, рух, раббано, ломакон, худо, ламаязал, аршу аъло, нури пок, анбиё, авлиё, кофир, Ҳотами кулли расулдир Аҳмадо, холиқ, фано, имон, жаннатул аъло, осий, шайтон, махшар, гуноҳ, яратдинг...). «Худовандо, санга йиғлаб қиларман арзи додимни» мисраси билан бошланувчи мусаддасида ҳам етмишдан ортиқ диний сўзлар учрайди. Бу сўзларнинг аксарияти юқоридаги ғазалдаги сўзлар — тушунчалар такрори эмас (осий банда, шафиг, дарёйи раҳмат, асҳоби муртазо, шайх, ибодат, қиёмат, ҳол, дўзах, тавба, қарам, ишк, кишти кори маъсиятдин (гуноҳдан иборат ишлар), ёвм ул-жазо (қиёмат куни) ва бошқалар)...

Ҳамзанинг худога ҳамдано ўқишини остида ҳам меҳнаткаш инсон тақдирӣ тўғрисида қайғуриши — унинг мушкулини осон қилиш учун худодан мадад кутиши, ҳақиқатни қидириши, маърифатга интилиши ётади. Отасига юборган мактубларида бирида: «Шояд жанобларининг дуолари шарофати билан бу бечорага худойи талбарақ карамидан ато қилиб ўз оразусига етказса ва илм самарасидан насибӣ рўзи қилса», дейди. Бир ғазалида «Бошида посбони йўқ, деб етим аҳлини қажшатма, онинг ҳеч бўлмади йўқдин бино қулган худоси бор», дейди. «Наврўз» номли тугалланмаган яна бир шеърда очиқ бундай ёзади:

*Ҳамд йўқийлик сидқи дил бирла
худога барчамиз,
Ҳам дуруд айтиб Муҳаммад Мустафога
барчамиз,
Дин ривожӣ — чун очайлик қўл дуога
барчамиз,
Шояд ул еткурса етсак мўддоага
барчамиз...*

«Яшил гул» тўпламида ҳам «Дин хизматига кирасқ, бўлсққ миллат қурбони», деган жумла бор! «Енгил адабиёт» китоби биринчи синф талабаларига мўлжалланган бўлса-да, қирқ беш дарсдан бештасини худо таърифига бағишлаган, қолган дарсларда ҳам тез-тез худо мавзуга қайтиб турган. Шунӣ айтиш керакки, бу анъанавий «ҳамд-сано» талаби бўйича ёзилмаган. «Уқиш китоби»нинг биринчи дарси ва «Қироат китоби»нинг кичик кириш қисми шундай анъанавий «ҳамд-сано» йўлида ёзилган. Ҳамза «Миллий ашулалар учун миллий шеърлар»нинг иккинчи бўлими «Оқ гул» тўпламининг бошланишида биринчи тўплами муносабати билан китобхонлардан мактублар олганини ва буларда «Бисм, ҳамд, наът» ёзилмаганини танқид қилганини айтиб, «лекин бу рисола мўтабар бир китоб ўлмай, бори миллий ашулалардангина иборат бўлиб, доимо қориларнинг ҷўнтақларида юрадурган бир рисола бўлгани учун (бисм, х, н.) ёзилмаган эди», деб кечирим сўрайди. «Енгил адабиёт»да «худо бирдир», унга ишонмаганлар «кофирдир», у «бизга берган қурьонни», унинг амрига бўйсинмаганлар қиёматда «кетар дўзах қаърига», «динга бўлинг қурбонлар» дейди ва сўнг асосий ниятини айтади: «Илм — жаннат эшиги», «Жаҳл — дўзах эшиги». «Уқиш китоби»да эса «Қурьон» ва «Ҳадис»даги ота-онга ҳурмат, улар олдидаги бурч ҳусусидаги ўғитлар руҳига суянади. «Ким ато ҳам оннга хизмат қилур, Улмасдан жойини жаннат қилур». Айниқса «Қироат китоби»да ахлоқ-одоб тўғрисида сўзлар экан, «Қурьон», «Ҳадис»лардан қўлаб далил келтирди. Масалан, «Золимни ҳақиқа худойи таололо ўз каломида, «Мен таҳқиқи зolimқадамларни бандам демасман» ёки «Жаноби пайғамбаримиз: «Елгончи мани умматим эмас», — дедилар. Ҳамза «Янги саодат» насрий асарининг «Хотима»сида лирик чекиниш қилиб, бутун айбни худога қўйиш эътиқодини қоралайди ва «Худо зolim эмас бировга беруб бировга бермай қўймас. Худойи таабарак ва таоло саодат — илмда, разолат — жаҳлда, ҳар бир иш банданинг ўз ҳаракатига мувофиқ, деб ўз каломида такрор хабар бергани бор», дейди.

Ҳамзанинг тасаввуфга муносабати масаласига келсак, шоир ижодида унинг айрим рангларинингга кўриш мумкин. Ҳамза инсон ҳаётдаги, жамиятдаги ўз ўрни, вазифасини англаши, ўзалигини таниши ва баркамолликка интилиши тўғрисида қайғурди. Худди шу нуқтада у тасаввуфнинг айрим томирларига туташиб кетади. Унинг шеърларида учровчи тасаввуфга доир айрим тилсоллар, жумладан зоҳир — ботин, сабр — шукр, фано — бақо каби антитеза жуфт образлар аслида «Қурьон»дан келиб киргандир. Дарвоқе, Ҳамза шеърларида бир ерда тасаввуфнинг йирик вакилларида бири Мансур ал-Халложининг исми учрайди. Шунда ҳам унинг тақдирини тимсол воситаси

сифатида ишлатилади: «Пилаи майдан сунб кетмоғи ул Мансур каби, Дора тақлиф этмоқ эркан мақсади тахмирда» (Май пиёласини узатиб кетишдан мақсади Мансур ҳукм этилганидек дорга тақлиф қилиш экан). Мансур ал-Халложда «Қурьон»дан олинган ва айниқса жуфт тимсоллар кўп учраркан. Ҳамза тасаввуфнинг тўрт босқичидан, яъни шарият, тариқат, маърифат, ҳақиқат босқичларидан биринчиси бўлмиш «шариат» мавжуд. Чунки бунинг асосида илмнинг бешта маросимчилик қонуни ётади: қалама келтириш, беш вақт нозом ўқиш, рўза тутиш, ҳаж қилиш, закот бериш. Тасаввуфчилар учун бу тариқат босқичига тайёргарлик зинасидир. Ҳамза ўзи ҳам шу «шариат» қоидаларига амал қилди ва бошқаларни ҳам шунга даъват этди. Ҳатто «Қироат китоби»нинг биринчи мақоласи бўлмиш «Илм» бобида «Илмсиз кишини ибодатида, саховатида, рўза, ҳаж, закотиди, касб, хунар, тижоратида, зуҳд, тақво, риёзатида савобидан нуқсу зарари қўп бўлур», дейдики, бунда «шариат» талабларининг асосийси мавжуддир.

Ҳамза инқилоб кунларигача ёзган шеърлари, драматик асарларида шарият қоидалари ва диннинг миллатни ривожлантиришдаги ўрнига ижобий баҳо бериб келди. Тўғрироғи, илгор шарият пешволари, уламолар ва жоҳил, қоқоқ руҳонийлар, дин пешволари мавжуд деган позицияда турди. Шунинг учун «хоин динчилар» деган ибораларни ишлатди. «Заҳарли ҳаёт ёхуд ишқ қурбонлари» асарида Марямхон «Шариатда жабр ҳаром!», «Шариатда аҳдол бор», «Исломиёт ўлдимми?!» дейди. «Истибод қурбонлари»да Санобар «ҳақиқий уламо бўлса эди», ундайлар «гўрда ё онасининг қорнида», дейди. Ҳамза чет эл сафаридан кейин ва инқилоб арафаларида ижтимоий ҳаётда юз берётган ўзгаришларнинг таъсирида воқеликка янада терең қўз билан қарай бошлади. «Топмадим» (1917 й.) радибли ғазалида «Оснёнсин, Европасин — босдим ушбу курурнӣ, ҳеч миллатни бизимдек тахти зиллат топмадим», «Бу на дунё, бу на ҳилқат, бу на дин, бу на ҳаёт, ваҳший ҳайвон оламинда бўйла бадбахт топмадим», «Курурнӣ инсида кездим нафис сирхат топмадим», деб ёзади. Шоир энди «пора олиб, диндан кечиб», халқни алдаганларни қўриб қаҳр-ғазаби ошади, уларга бўлган ишончи сароб бўлиб чиққак, уларда «миллият ҳисси йўқ» экан, «уламою шайху эшону бою имому қози, мингбошилар, ҳаммаси эркан бир дому каман ичра», деган хулосага келади. Инқилобдан кейин эса босмачиларга қўшилган мулла-эшонлар гуруҳини қўрган Ҳамза барча шеърлари псаллариди, нуқталарида мулла, эшонларни шафқатсиз танқид қилиш-қоралашга ўтди: «Мулла, эшонлар қутурди, дин, шариятнинг исмидан «ғозийлик» деган ёлгонга адашган эрлар сотилди». Энди Ҳамза фаол атеистга айланиб: «дўзахни писанд этмади куфринда Нёзий», домлага қараб: «Охиратга сафар қилиш учун камарни боғла», паранжига мурожаат этиб, «Маккага сафар қил», деди. Жуда кўп драматик асарларида, албатта, мулла, эшон образи киритилди (намдан — камининг исми — шарифи бор), ҳаммаси бир хилда салбий персонажлардир («Эл қузғунлари»да эшон, имом, муфти, аълам образлари ҳам қора бўёқда чизилган). «Жаҳон сармосининг энг охириги кунлари» асарида дин вакиллариинг раамзий тимсоли сифатида «Рухоний» иштирок этади. Асар охирида Рухоний «Динсиз дунё обод» бўлмайди деган фикрни айтганда Арқон Генерал, Подшоҳ, Зулм билан бирга қўлга олиниб ҳайдаб кетилаётган шу Рухонийга қараб: «Сизни ўзингиз яратқон жаҳаннамга олиб борур», дейди.

Инқилобдан кейин динга ишонувчиларга, муносабатда йўл қўйилган жиддий хато — дўст-душманни ажратмасдан ҳаммасини янги жамиятнинг душмани билиш ва қувғин, қатогон қилиш ҳам, тузуумимиз ҳам, мафкурамиз ҳам, ахлоқимиз ҳам адабиёт ва маданиятимизга кўп қулфатлар келтирди.

ДИЛНАВО САТРАЛ

Фарид УСМОН

ОҚШОМ ОРЗУСИ

Ҳузурингда бир лаҳза бўлсам, дейман бу оқшом,
Қучоқларим гулларга тўлса, дейман бу оқшом.

Гулдаста айлаб қалбни тутсам-да қўлларингга,
Қўксингга гул каби бош қўйсам, дейман бу оқшом.

Сабо бўлиб силасам майин кокилларингни,
Зулфингни сунбул айлаб ўрсам, дейман бу оқшом.

Бўса тутсанг лаболаб, садоқатнинг рамзи деб,
Вафо деган гулобга тўйсам, дейман бу оқшом.

Кўп ёруғ тонглар отди — оқшомлар ўтди сенсиз,
Фарид, умид узолмай, кўрсам, дейман бу оқшом.

СЕН

Билолмайман сени, найлай, бугун сен кимга айландинг.
Ва лекин ким эсанг-да, сен менинг кўнглимга айландинг.

Енимда бўлмасанг-да, бир сени топдим, сени топдим,
Юракда гунча янглиғ очилур севгимга айландинг.

Ўзал тасвирга боққан кимсаману ўйланурман гоҳ,
Хаёлда яхши сурат сингари муҳримга айландинг.

Ажаб, ўтган сайин кун сенга кўп боғланиб бордим,
Ҳамиша оташин меҳринг билан меҳримга айландинг.

Ҳақиқат бўлдингу ишқинг била қонимга жо бўлдинг,
Адолатни ҳимоя айладим, қаҳримга айландинг.

Бу оламда яшашлик фурсати сир бўлса-да аммо,
Фаҳр бирлан Фарид, айтгум, бутун умримга айландинг.

МЕНИНГ СЕВГИМ

Севгини мен англадим, аввал ватандан бошланар,
Севги инсон улғайиб ўсган чамандан бошланар.

Севгидан сўзлар она тупроқдаги ҳар бир гиёҳ,
Лолаю райҳону сунбулдан, сумандан бошланар.

Англа, ҳар бир хонадон чин севгининг илк мактаби,
Ота-она — икки жондан, икки тандан бошланар.

Севги — бу дўстларни англаш, севги — бу халқни
таниш,
Ҳаммамиздан — сиз ва биздан, сен ва мендан бошланар.

Эй Фарид, қалбингга ишқ берган Ватанга таъзим эт,
Севги инсон улғайиб ўсган чамандан бошланар.

КУРРАИ ЗАМИН

Сайёрамиз бетимсол
ғўзал. Афсуски, оқ-қора
тасвир ундаги ранглар жи-
лосини тўла-тўқис намоён

этолмайди. Заминимиз ка-
малак ранг самовий қайиқ
сингари қоронғи фазода
кезиб юради. Бу сурат-
плакати Шўро тинчликни
ҳимоя қилиш қўмитасига
африколик федералчилар
совға қилишди. Улар «Сай-
ёрамиз — ҳар бир синф-
га» халқаро маромномаси
ғояларини ифодалайди.

Федералчилар фикри-
ча, бизнинг болаларимиз
ва невараларимиз вояга
етгунча дунё бутунлай ўз-
гаради. Фарзандларимиз-
ни қулай имконият билан
бирга жиддий синовлар
ҳам кутади. Яъни дунё
янада байналмилаллаша-
ди.

Бунга авлодларимиз
тайёрми?

Оддийгина ғоя: Сайёра-
мизнинг ушбу чиройли су-
ратини жаҳоннинг барча
мактабларига тарқатиш. У

дунё халқларининг мил-
лий, диний рамзлари би-
лан ёнма-ён осиглиқ тур-
гани ҳолда камолга етаёт-
ган авлоднинг жаҳон ҳам-
жамиятининг бир бўлаги
эканлигини эслатиб тура-
ди.

Ер тасвирида сарҳадлар
эмас, булутлар, уммон-
лар, ўсимликлар дунёси
акс этади. Бу сайёрада жа-
ҳон халқлари худди бир
оила каби яшайдилар,
уларнинг фарзандлари за-
минни келгуси авлодлар
учун асраб-авайлайдилар.

Ўзал ва бетакрор, но-
зик ва чексиз — болалар-
да у шундай тасаввур ўй-
ғотади. Болалар томоша
қилиб кундан кун унга
меҳри ортади.

«Сайёрамиз — ҳар бир
синфга» маромномаси-
нинг асосий мақсади ҳам
шу.

Суратда: Африко фазо-
ни тадқиқ этиш ва аэро-
навтика миллий бошқар-
маси томонидан учирил-
ган йўлдош орқали олин-
ган ернинг тасвири.

Инсонийлик

МОҲИЯТИ

Алишер Навоий инсонни ўзида илоҳий ақл (ақли кул) заррачасини мужассамлаштирган, ўз табиатида худонинг фардияти (индивидуаллиги) ва моҳиятини акс эттирувчи ва унинг ҳамсухбати (мусоҳиб) бўлишига муносиб коинотдаги яқкаю ягона ижод деб билади. Инсонни илоҳийлаштириш ва уни илоҳий онг эгаси сифатида улуглаш орқали буюк шоир инсон кадр-қимматини юксак белгилайди ва унинг инсонийлик шаънини ҳимоя қилади. Навоий тасавурида инсон ўз шахсий ҳаётини ва олам сирларини тушуниб етувчи ягона мавжудотдир, унинг қалбида илоҳий борлиқ заррачаси жойлашган ва бу учкун атроф-дунё ҳодисаларини билиш сари йўл очади:

*Офаринишдин қилиб инсон ғараз,
Они айлаб халқ ичинда беаваз.
Кўнглин онинг маъзани ирфон қилиб,
Ул тилсим ичра ўзин пинҳон қилиб.*

Мана шу фалсафий фикрдан тасаввур таълимотида кенг тарқалган «Худшунос худшунос» (Ўзини билган худони ҳам билади), деган ибора келиб чиқади.

Алишер Навоийнинг образли фикрлашича, инсон дилига бутун коинот ҳаётининг моҳияти жойлашган, инсон дили гулга (оламга, табиатга) ошиқ бўлбўл рамзида тасвирланади, инсон дили — билимга ва одамийликка элтадиган йўл ёритувчи шам ҳамдир. Унинг моҳияти икки фазилат — гўзаллик ва муҳаббатнинг ўзаро қўшилишида ифодаланади. Гўзаллик — коинот ва ҳаётнинг сири, ташки (зоҳирий) жилвасидир, муҳаббат эса гўзалликка етишмоқ учун восита.

Шоир учун ҳақиқий инсонийликнинг белгиси одоб ва маънавий етуқликдир. Одам ўзи учунгина меҳнат қилиб машхур олим, буюк мартабали давлат арбоби ёки ажойиб шоир бўлиб етишиши мумкин. Лекин ундаги бу ақлий етуқлик ва баланд мартабалик ахлоқий фазилатларсиз, маънавий баркамолликсиз унинг ҳақиқий инсонийлигини ҳали дарак бермайди. Алишер Навоий айтганидек, кишининг маънавий қиёфаси унинг мартабаси ёки бойлиги билан эмас, балки ҳаё ва одоб билан ўлланади:

*Элга шараф келмади жоҳу насаб,
Лек шараф келтирди ҳаёву адаб.*

Яхши ахлоқий сифатларни ўзида мужассамлаштириш ва уларга рия қилмоқ инсонийликнинг муҳим белгисидир. Бунинг учун ҳар бир шахседан одамийлик қоидаларига амал қилиш ва ўз хатти-ҳаракатларини виждони ила ўлчаб кўриш, ўз нафсини худбин ва бузук ишлардан сақлаб, маънавий баркамоллик сари бориш талаб қилинади. Чунки инсоннинг баркамоллиги унинг хайр-саховатли ишларида, бошқаларга нисбатан меҳр-муҳаббатда, яхшиликдадир:

*Вагар яхшилик кимга афвол эрур,
Жазоси анинг ганжи иқбол эрур...
Ким зинида хосияти бўлмағай,
Вужудда кайфияти бўлмағай.
Ки ҳар ким аён этса яхши қилиғ,
Етар яхшиликдин анга яхшилик.
Вагар кимсадин зоҳир ўлса ёмон,
Кўрур ҳам неким, зоҳир этти ҳамон.*

Ахлоқий масалаларга Алишер Навоий олим ва тадқиқотчи сифатида ёндашади. Масалан, «Махбуб-ул қулуб»даги турли ижтимоий табақаларга мансуб одамларнинг ички дунёси ва маънавий қиёфасига берилган баҳоқлар, уларнинг турмуши, феъл-атворлари ва одатларнинг ҳаққоний баён этилиши фикримизнинг исботи бўла олади. «Хамса» дostonларида, лўнда ва мазмундор рамзий ҳикоятларда буюк шоир ахлоқий муаммолар устида чуқур мулоҳазалар юритади ва кишиларда ахлоқий хислатлар, фазилатларни шакллантиришда таълим-тарбия, ўқиш ва илминг аҳамиятини кўрсатади. Комил инсон қиёфасини Фарҳод образида кўришимиз мумкин. Фарҳод — расом, моҳир санъаткор, билимдон олим ва доно мутафаккир, айни вақтда у довурак жангчи ҳамдир. Унда биз икки фазилат — ҳикмат ва инсонийликнинг бир бутунлигини кўраимиз, Фарҳоднинг маънавий қиёфаси унинг амалий ҳаракатлари ва ишлари билан ўлланади. У барча касб, санъат ва илмда камол топиши билан бирга, жамиятдаги иллат-нуқсонларга, ёвуз кучларга қарши курашади.

Фарҳоднинг Ширинга муҳаббати эса, бутун инсониятга мансуб шаклда намоён бўлиб, буюк бир маънавий кучга айланади. Бу маънавий қувват Фарҳод руҳининг олижаноблиги ва мардлик, афзал ва дўстлик йўлидаги саргузаштларида, турмуш синовларида ифодаланади. Ширин эса, соф фазилат ва яхшилик рамзи даражасига кўтарилади.

Шуниси диққатга сазоворки, Фарҳод Суқрот билан учрашувда ўз тақдирдан хабар топади: у ўзининг ишқ йўлида қийинчиликларга, азоб-уқубатларга ва бахтсизликка маҳкум этилишини олдиндан билса ҳам, лекин гадолиг ва фақру фаноликни подшоҳликдан афзал кўради:

*Анга тенг подшоҳлиғ, ё гадолиғ,
Гадоликка тенг этмай подшоҳлиғ.
Демонким кўнгли поки ҳам кўзи пок,
Тили поки сўзи поки ўзи пок.*

Фарҳод учун тақдир — бу олдиндан белгиланган қисмат. Шунинг учун тақдирни азал кенг ижтимоий-ахлоқий маъно касб этиб, Фарҳоднинг ўз ҳаётини режаларини амалга оширишда, ўз қобилиятлари ва куч-қувватини белгилашда синов йўлига айланади.

Навоийнинг ахлоқий дунёқарашида тақдир тушунчаси тор маънодаги қазойи осмоний ёки пешонага афзал ёзилган қисмат

эмас, балки содир бўлиши жазм этилган ҳаётий жараёнлардир. Демак, инсоннинг бурчи тақдирдан қочиб, қутулиш йўларини қидириш эмас, балки унда фаол иштирок этишидир, чунки у ақл-зоковат эгаси ва ўз хатти-ҳаракатларида эркиндир.

Навоийнинг ижобий қаҳрамонлари мазлумлар чеккан жабр-зулмларини кузатиб, уларга раҳмдиллик билдириш билан бирга, ўзлари ҳам ёвуз кучларга, зolimларга қарши фаол кураш олиб борадилар. Масалан, Искандар дунёни фатҳ этишда шухратпарастлик ёки босқинчилик макссадида эмас, балки инсониятни севиш, унинг огир қисматини енгиллаштириш, ер юзида адолат ўрнатиш, коинот сирларини билиш каби буюк гоёлар билан рағбатланганлиги дoston мазмунидан яхши маълум. Умуман Искандар тимсоли ҳам шоирнинг ахлоқий омалига монанд тасвирланган: у етук олим ва дошизманд подшоҳ, истедодли сардор ва халқпарвар давлат арбоби сифатида гавадланади. Айни вақтда Искандар комил инсон ҳамдир: у хайр-саховатли, ҳимматли, қимтарин ва мулоим шахс, доно подшоҳдир.

Инсоннинг бахт-саодатга эришиши, элнинг шод ва мамлакатнинг обод бўлиши жамиятдаги иллат ва нуқсонлардан қутулишдадир:

*То ҳирсу ҳавас хирмани барбод ўлмас,
То нафсу ҳаво қасри барфатод ўлмас,
То зулм ситам жонига бедод ўлмас,
Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас.*

Демак, ҳаёт яхшилик ва ёмонлик, ёруғлик ва зулмат, вафо ва бевафолик, хайр-саховат ва худписандлик (хасислик) каби инсондаги турли зиддиятли кайфиятлар ва хислатларнинг узлуксиз курашидир. Унда тарихан ўзгариб турувчи ва ривожланаётган ахлоқий муносабатлар кишиларнинг ахлоқий онгида ифодаланади. Яхшилик ва ёмонликнинг «абадий» кураши ҳақидаги тасаввурлар Урта Осиё ва Эрон халқларининг Зардушт ойини — ўтпарастлик динида Ормуз (Ёруғлик) билан Ахримон (Зулмат) ўртасидаги курашда акс этади. Бу анъанавий гоё Навоий ижодида муайян ижтимоий ва ахлоқий мазмун касб этади ва жамият ҳаётини муайян ҳодисаларга тадбиқ қилинади. «Хамса» дostonлари ва «Махбуб-ул қулуб» асарига Навоий ҳукмрон доира вакиллари иллат-нуқсонларини танқид қилиш орқали жамиятдаги ижтимоий зулмни фoш этади, унинг инсонийликка зид томонларини очиб кўрсатади. «Махбуб-ул қулуб»нинг махсус бобларида фoсиқ ва зolim подшоҳлар, уларнинг ноқбил вазирлари, нокас, бесавод ва ҳаром ишлар билан шугулланувчи садрлар (маҳкама ходимлари), қўпол ва такаббур навкарлар тўғрисида фикр юритиб, бу зolimлар мамлакатини барбод қилувчилардир ва мамлакат аҳлининг тўплаган бойлигини йўқотувчилардир, дейди. Буларнинг ҳаммаси халққа зиён етказувчи чаёнларга қиёсланади.

Мутафаккир шоирнинг ахлоқий қарашларига ҳалол меҳнати билан яшовчи дили пок, ўзи пок оддий одам мос келади. Буни биз Ҳотамий Той, Ваҳром Гўр қаҳидидаги ривоятларда кўраимиз. Шоир меҳнаткаш — захматкаш одамларга чуқур меҳр-муҳаббат ва ҳурмат билдиради, хусусан деҳқонлар меҳнатини мадҳ этади. Инсонийликнинг белгиси ҳаёву адаб, шукру қанот, сабр ва матонатли меҳнатдадир, деб қараган Навоий хитоб этади:

*Кимки жаҳон аҳлида инсон эрур,
Билки нишони анга имон дурур...
Вас ани инсон атаил бериё,
Ким ишидур сабр ила шукру ҳаё.*

Малик ОРИПОВ,
фалсафа фанлари номзоди.

БИРИНЧИ Муҳаббат

Ҳикоя

Сайднинг шаҳарда киладиган ҳеч қанақа иши йўқ эди. У «Зора кўнглимдаги гашлик тарқалса», деган ўйда машинада сайр қилиб келмоқчи бўлди. Ховлидан чиққач, машинасини катта йўлга томон бурди. Машина текис йўлдан олиб борар, Саид тезлики оширишдан ўзини баъзур тиярди. Шаҳарга яқинлашиб қолганда, йўл четида қўл силкиётган ёшгина жувонга қўзи тушиб Саид машинасини тўхтатди.

— Ака, олиб кетмайсизми? — сўради аёл. Саид «ўтиринг» демокчи бўлиб у томонга ўгирилди-ю, шу куйи ҳайкалдай қотди қолди. Юраги нотинч тегиб, томоғига нимадир тикилгандай бўлди.

— Утиринг. Аёл орқа ўриндикка ўтирди. Бу пайт машина пир-пирлаб ўчиб қолди. Саид ҳамон хаёлга ботган куйи қимир этмас, «Нахот бу ўша?» деган савол унинг юрагига такрор-такрор акс-садо берарди.

— Ҳайдамайсизми, ака? — Бу товушдан Саид хиёл ўзига келди. Машинани апил-тапил ўт олдириб, дудуқланиб деди:

— А? Ҳа-я, ҳайдаймиз, ҳозир ҳайдаймиз... Айтгандай, сизга йўл бўлсин?

Аёл бирдан беўхшов қилиб юборди. Унинг ўринсиз кулгиси гўзал сумбатига ярашиқ-сиз эди. Саид беихтиёр ортга ўгирилди. Аёл унга ишшайиб қараб турарди.

— Табва, — деди аёл бурун жийриб. — Аёл кишидан ҳам сўраб ўтирадигарлими. Рул сизнинг қўлингизда, қаерга ҳайдасангиз, ўшаққа бораверамиз-да, ака...

Саид таажжубланиб елка қисди. Бу кинояи ёки беҳаёликими? «Қаранга, роса боплади-ку, — кўнглидан ўтказди у, — таниди, дарров таниди. Ўша шўхликлари ҳалиям қолмапти-да. Оббо, Эчки соч-ей!»

Саид жойлашиб ўтириб, машинага газ берди. Машина ойнасидан аёлга ўгиринча назар ташлади. Аёл сумкасини қовлаштириш билан овора эди. «Деярли ўзгармабди. Ҳамон ўша-ўша... Умр бунча тез ўтмас. Кечагина бола эдик. Сен қиз бола бўлсанг ҳам, мени дўнбослаб юрадигин. Ҳа, жуда шўх ва шад-дод эдинг. Балки ана шу қўрқув кўп нарсаларга сабаб бўлгандир. Қайдам. Ешликда қўрқув баъзан шафқатга, баъзан ғазабга айланишини ким ҳам хаёлга келтирибди дейсан. Бу ҳаёт деганлари жуда ҳам қизиқ-да...»

Саид яна ойнадан аёлга разм солди. Аёл қўлидаги кичик кўзгуга тикилиб, юзига аланарасалар суртиш билан овора эди. Машина шаҳарга кириб келаётганда у қўқисдан Саиднинг елкасига қўлини қўйиб, охишта деди:

— Билсангиз, бирам очикдимки, асти қўлаверинг...

Саид гапирмади, мийғида қулиб, машинасини ресторан сари ҳайдади. «Демак, менда гапи борга ўхшайди. Ахир мен у билан бундай холи суҳбат қилишни қанчалар орзу қилмагандим. Ҳа, ёшлики эслашга нима

етсин». Саиднинг вужуди шодликка тўлиб, энгил тин олди. Аёл машинадан тушиб, атрофни обдон кўздан кечиргач, Саид томонга ўгирилди.

— Жуда олийҳиммат одам чиқиб қолдингиз-ку. Омадни қаранг-а, — деди у жилмайиб. Саид индамай ресторанга йўл бошлади. Залининг бир четидаги столга ўтиришди. Аёл Саидга синчковлик билан қараб уни қаердадир кўргандай бўлди. Эслашга уринди, эслолмади. Саид гапни нимадан бош-лашини билмай сукут сақларди. Аёл зални бир зумда кўздан кечириб чиқиб, яна Саидга ўгирилди.

— Энди танишсак бўлармиди? — луқма ташлади у. — Менинг исимим Шаҳодат.

— Йўғ-е? — Саид таажжубини яширмай унга ҳайратомуз тикилди. «Мени қалака қилмоқчи бўлаяпти шекилли».

— Нима, исимим сизга ёқмадими? — сўради аёл узатган қўлини тортиб олиб. У Саид қўл узатмаганидан хижолат чекиб, чехраси тундлашди. Саид энди аёлга тик боқди. Ҳазаб юзига иниб, хаёлан қичқирди: «Нималар деб алаҳсираясан? Ахир сенинг исминг Ратно эди-ку! Қачон ўзгартира қолдинг исмингиди?»

Саид бошини кўтариб, аёлга синиқ табассум қилди.

— Нега терс ўйга бордингиз? — деди у хижолатомуз. — Мени ҳайратга солган нарсаси шуки, шу пайтгача исми жисмига монанд аёлни учратмаганман. Бириси ўзи чиройли-у исми хунук, яна бири ўзи хунук-у, исми чиройли. Сиз эса... Шаҳодат! Бу, исмлар ичида энг гўзали-ку ахир. Хуллас, исмингизга қуйиб қўйгандай мос тушган.

Шаҳодат айёрона мактовдан ийиб кетди. Унинг тундлашган чехраси зумда губорсизлашиб, юзига табассум қўлди.

— Сизники? — сўради Шаҳодат жилмайиб.

— Меникими? — Саид бир лаҳза каловлашиб қолди. Сўнг қўзини маккорона қисиб деди: — Меники Абдумуродилла.

Шаҳодат қутилмаганда лабини қувача қилиб ҳўштат қалиб юборди.

— Эски замонда туғилганмисиз дейман, — деди у Саидга масхараомуз бокиб. — Бир ўзингизга икки кишининг исмини қўйишбди. Ота-онангиз диндор бўлишса керак-да, йўқса қисқагина қилиб «Абди» деб қўйишса, бир туқлари қамайиб қолармиди?

Саидга бу гап сал оғир ботди. Бу аёлнинг ўрнида бошқаси бўлганида ҳозир Саиддан олгини оларди. Лекин Саид гапирмади, мийғида қулиб хаёлан жавоб қилди: «Йўқ, жоним, мен ҳам сендек шу замонда туғилганман. Иккимиз бир овулда туғилганмиз. Исимга келсак, у бинойидек. Ҳа, буниси эса сенинг ёлгон сўзларингдай галатирак».

— Ҳа, биласизми, — деди Шаҳодат сумкадан кичкина шиша олиб, Саидга узатди. Саид дурусткор кўздан кечирмасданок қайтариб олди.

— Жуда зўр духи. Кўзингиз тушса, дарров олинг. Кўпроқ олсангиз зиён қилмайди. Олтиш сўмдан олсангиз ҳам кетади...

Саид «уф» тортиб, юзини ишқади.

— Нега гапирмай қолдингиз? — сўради Шаҳодат.

— Тўғриси, гапга нўноқман.

— Олиб қочинг-а! — деди Шаҳодат тирсагини столга таяб. Сўнг Саидга синовчан назар ташлаб давом этди: — Ҳай майли, гапирсак гапирдик-да. Нимаси қийин бунинг. Хўш, мен мактабни тугатгач институтга кирдим. Ўқитувчиликка. Кейин бир совхозга парткомликка сайлашди. Бу лавозимда беш йил ишладим. Кейин арзимаган бир камчилик учун ишдан олишди. Бунга ҳам олти ойлар бўлди. Ҳозир ишсизман. Эрим бор, болаларим ҳам. Лекин болалар ўзимники эмас, интернатдан олганман. Хуллас, ҳозир боши очик аёлман.

Саид, ўзини тутолмай, бошини чайқаб ошқога қулиб.

— Нимага қулаяпсиз? Е ишонмаяпсизми? — деди Шаҳодат тушмайиб.

Саид индамади. Жаҳди чиққанини сездирамаслик учун столдаги қошиқни олиб кўздан кечира бошлади. Шаҳодатнинг ёлгон сўзларини кўнглидан ўтказаркан, Саид беҳос ичдан келган ғазабдан қони қайнаб кетди. У Шаҳодатга таънали бокиб, унсиз ҳайқирди: «Алдаясан, Раъно, алдаясан! Ҳайронман, ёлгон гапиришга виждонинг қандай чидаб турибди. Ахир сен ҳеч қанақа институтда ўқиганинг йўқ. Лоқақал ўқишга бормангиз ҳам йўқ. Бу менга ойдек равшан».

— Нима буюрасиз?

Официантнинг товушидан Саиднинг хаёли бўлинди. Гапирмоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю, аммо гапирмади. Бунга ҳожат қолмаганди. Шаҳодат буюртма берар экан, Саидга қараб қўшиб қўйди:

— Агар мумкин бўлса, ҳалигидан ҳам киттай буюрайлик?

Бу гапдан Саиднинг кўзлари ҳайратомуз олайиб кетди, қулоқларига ишноммади. Учрашув, ҳозирги гаплар гўё тушида содир бўлаётгандек туюларди унга. Сўнг «хоҳишингиз» деди охишта.

Официант кетди.

Саид бошини қўллари орасига олиб, кўзларини юмди. «Демак, мени танимади. Лекин тўри келган эркакка бунақа эркинсирамаса керак. Еки ўзини танимасликка ола-яптими?»

— Ҳей!

Саид бошини истамайгина кўтарди.

— Жуда антиқа одам экансиз-ку, — деди Шаҳодат хафа бўлгандек. Сўнг қадаҳга ароқ қуйиб, нозли қарашма билан Саидга узатди.

— Қани, олдик, — деди у қўзини қисиб, — кўпам ўйлаверманг. Сизни бугун шундай хурсанд қилайки, бир умр ёдингиздан чиқмайдиган бўлади... Қани, бир, икки, уч!

Қадаҳлар жаранглади. Саид қадаҳни лабига олиб борди-да, яна қайтиб столга қўйди. Шаҳодат бунга парво қилмади. У иштаҳа билан овқат ер, ҳар замонда Саидга термулиб, қулиб қўярди. Саид ўйлаб, ўйига етолмас, аёлнинг галати муомаласи сирини уқолмас эди. Шаҳодатнинг ёлғиз ўзи ичди. Саидга таом ҳам татимади. У қошиқни ушлаганича, нуқул хаёл сурарди. Таажжубки, Шаҳодат энди рўпарасидаги одамнинг кайфия-

аёлга эътибор ҳам қилмасди. Аёл яна ичди, яна... Ора-чарада у алланима деб гулдирар, гаплари узуқ-юлуқ чиқарди. Саид ҳам унинг гапларига эътибор бермай қўйди, бу ердан тезроқ кетиш йўлини излай бошлади. Сўнгги қадаҳнинг сўнгги томчиларигача сипқарилгач, Шаҳодат идишларни суриб, Саидга юзланди:

— Росаям парижонхотир одам экансиз. Лекин кўнглингиз очиклигини сезиб турибман. Энди ҳисоб-китоб қилинг эмаса, кетамиз.

Саид енгил тортиб, официантни қақирди. Шаҳодат Саиднинг ёнига ялпайиб ўтириб олди. Саид унга «оркага ўтиринг» демоқчи бўлиб оғиз жуфтлаётганда Шаҳодат унга буйруқомуз деди:

— Энди 16-савхозга ҳайдайсиз.

Саид индамай машинани ўт олдири. У йўлда Шаҳодатнинг саволларига эътибор ҳам бермади, ҳатто унга қайрилиб ҳам қарамади. Саидни бир фикр қийнади: уни шу ҳолича уйига обборганини эри қўриб қолса нима бўлади? Еки бирорта бекатга тушириб кетсинми? Йўқ, маст аёлни аро йўлда қолдириб кетиш нисофдан эмас. Ниҳоят Саид аёлни уйигача оббориб қўйишга аҳд қилди.

Машина елдек учиб борарди. Машинанинг ўқидим-чүкүр жойларда силкиниб зўриқиши етмаганидек, Шаҳодатнинг қаёқдаги йўқ гаплари Саиднинг асабига тегарди. У неча йиллар кутган бу учрашув қувонч эмас, аксинча, қайғу-алам келтирганидан ранжиса-да, тишини тишига босиб, шунисига ҳам шукрона ўқирди. Машина бир неча кўримсиз кўчалардан ўтиб, ниҳоят боши берк тор кўча сўнггида тўхтади. Шаҳодат машинадан туша туриб, Саидга шипшиди:

— Сиз ҳув кўриниб турган уйга бироздан кейин борасиз. Қўшилларим жуда паст одамлар.

Саид қайтиб кетмоқчи ҳам бўлди. Бироқ унинг ресторанда айтган: «Сизни бирам хурсанд қилайки...» деганлари эсига тушиб, аёлнинг уйига бирров кириб чиқмоқчи бўлди. Ҳовлига кириши билан кўнглини ноҳушлик чулғади. Кўпдан буён сунурги тегмаган ҳовли юзиде ҳар хил нарсалар сочилиб ётар, қўланса хид анқирди. Саиднинг нигоҳи ҳовли чекасида тупроққа булганиб ўйнаб ўтирган икки болага тушди. Болалар орриқ, юзқўллари яра эди. Саид уларга ақин келганида, Шаҳодат уй ичидан унга пешвоз чиқди. Болаларни қақириб, Саидга рўпара қилди.

— Қани, амакиси, буларга лимонад ичиб келишига пул беринг. Бир мириқиб келишсин, — деди Шаҳодат Саидга кўз кисиб. Саид беихтиёр чўнтагини ковлади. Беш сўмлик чиқариб, болаларнинг каттасига узатди. Бола пулни истамайгина олди. Саид буни пайкади. Шаҳодат болага пинҳона ўқрайгач, болалар ҳовлидан чопқиллаб чиқиб кетишди.

— Марҳамат! — деди Шаҳодат уни уйга таклиф қилар экан. Саид итваткорона унга эргашди. Тўғри ётоқхонага киришди. Хонадаги тартибсизликларни кўриб, Саиднинг юраги орқасига тортиб кетди. Хона ўртасида турли кийимлар сочилиб ётарди, кўрпалар айкаш-уйқаш йиғилган, хона камдан-кам шомоллатилса керак, аллақандай бадбўй хид анқирди. Шаҳодат сочилиб ётган буюмларни нардан-бери йиғиштирди-да, Саидни шалтоқ диванга ўтиришга таклиф этди. Сўнгра ўзи хонадан индамай чиқиб кетди. Саид хонанинг оғир ҳавосидан димикди шекили, ўрнидан туриб бориб, деразани очди.

— Зерикиб қолмадингизми?

У хонага кириб келган Шаҳодатга қараб, анграйиб қолди. Шаҳодат халатда эди. Халатнинг ёқа тугмалари очик, оппоқ сийнаси ярмигача сўлқиллаб кўриниб турарди. Саид унга қараб туриб, уялиб кетди. Халатнинг пастки тугмалари ҳам атай ўтказилмаган, бўлиқ сонлари ўзини кўз-кўз қилиб турарди.

— Нега эътибор ҳам қилмасди? — сўради Шаҳодат кулиб. У хона ўртасига ўрин соларкан, қўшиб қўйди: — Ҳа, тушундим, тушундим. Хавотир олмай, бемалол ўтираверинг. Боя сизга ёлгон гапирган эдим. Эрим билан давно ажрашиб кетганмиз. Бошимга урамани ўша силмурдани.

Саид ҳамон эсини йиғиб ололмай, донг қотиб турарди. Шаҳодат тўшакка чўкиб, Саидга ажабланиб бокди:

— Хайрон бўлманг, ҳар кимни ҳам бошлаб келавермайман уйимга. Сиз кўнгли очик одам экансиз, кўнглингизни бир олай дедим-да... Ҳей, намулча ҳаёл суриб қолдингиз? Қанақа эркаксиз ўзи? Ечимамасизми?

Саид серкак торти. У энди ҳаммасига тушунганиди. Тушунгани билан барибир бунга ишонгиси келмади, вужудини титроқ босди, бўшашиб, диванга ўтириб қолди.

— Қанча бўлди ажрашганларингизга? — сўради Саид овози гўлдираб. Шаҳодат лабини чўчқайтирди:

— Ким билан?

— Ким билан бўларди, эрингиз билан-да.

— Беш йил. Нимайди?

— Севармидингиз уни?

— Хих, севгига бало борми. Шу замонда севги — очик мазорда. Бир вақтлар мен ҳам севиш, севишиб, бахт ҳақида ўйлардим. Энди билсам, тентак эканман. Эркаклар ўта кетган мунофиқ бўлишади. Улар алдайдилар, аврайдилар, ҳатто аёлларнинг оёқларига йиқилишади. Муддаоларига эришгач, бечорани доғда қолдириб, ташлаб кетишади. Севги дейсиз-а! Севги нариги дунёда. Ҳозир ҳамма нарса пул билан ўлчанади.

— Бу гаплар унчалик тўғримаску-я... Бу авваламбор инсоннинг ўзига борлиқ. Нима сабабдан ажрашгансизлар?

— Ие, қизик бўлди-ку, — деди Шаҳодат жадли чиқиб, — мабодо прокурор эмасмисиз? Менинг ҳаётим билан нима ишингиз бор? Ёқмаган бўлсам, эшик очик. Тавба! Бунни дуруст одам десам, тоза эзма чиқиб қолди-ку.

Саид ўрталаридаги гап мунозарага айланиб кетишини истамади, шошиб деди:

— Йўқ, сиз аччиқланманг, Шаҳодат. Мен шунчаки сўрадим.

Шаҳодат истеҳзоли кулди:

— Сиз аввал тўшакка ётинг, кейин хоҳлаганингизни сўрайверасиз...

Бу сўзларидан кейин тагдор қилиб куларкан, тагдор қилиб яна қўшиб қўйди:

— Ҳа демай болалар қайтиб келади...

Саид иккиланиб қолди. Сўнгра тўшакка бориб ўтирди. Ўтириши биланоқ вужуди жимирлай бошлади, юзлари ва бўйнида ўрмалай бошлаган бармоқлар сеҳридан худди латтадай бўшашиб қолди.

— Кўпдан шундай ёлғиз яшайсизми? — сўради у ноқулай аҳволдан қутилиш учун.

Шаҳодат олдин тумшайди, кейин яна бармоқларини Саиднинг юзига теккизиб, чүкүр хўрсинди.

— Нима ҳам қилардим, турмуш қийин экан, — деди у нолиш оҳангда.

— Анави иккита жулдирвоқини қоқиш керак, кийинтириш керак...

— Ишлаймизми?

— Ишлардим. Лекин саксон сўм маош нимага ҳам етарди. Оладиган 46 сўм алименти қўшганда ҳам ҳеч вақо бўлмайди. Нима, мен бошқалардан камми? Менинг ҳам зар кийим келади, катта-катта егим келади. Яқинда ишни ташладим, нима қиламан ўзимни азобга қўйиб. Беш кунлик дунёда ўйнаганим қолади.

Саид Шаҳодатнинг бу дангал сўзларини эшитаркан, беихтиёр туюқиб кетди. «Қандай чидаш мумкин бу тубайликка?»

— Мана, биринчи марта сиз билан ўтирибман, — Саиднинг ҳаёлини бўлди Шаҳодат. — Ким билсин, балки шундай қилсам, ҳаётим изга тушиб кетар.

Саид истеҳзоли жилмайди. Аёлга синчков тикиларкан, бир вақтлар ўзига таниш Раънонинг ҳақиқатда ўлгани, унинг ўрнида сояси — Шаҳодат қолганини англади. Ачиниш ҳиссидан юраги гаш тортиб, йиғлаб юборай деди. Ўзича «эх» дея бош чайқай олди колос.

— Тоza эзиб юбордингиз-ку одамни. — Шаҳодат Саидни ўзига тортиди. Саид бир нафас каловлашиб, аёлнинг қўлларида қандай халос бўлишни билмай, пичирлади: — Қанчага келишамиз? — миясига туйқисдан келган бу фикрдан Саиднинг ўзи ҳам ҳайрон қолди.

— Ҳм... айтдим бу одам намулча ҳаёл суриб қолди деб, — тўнгиллади Шаҳодат. — Гап бу ёқда экан-да. Қўрқманг, девона эмасман. Шукур, ҳали кўчада қолганим йўқ.

— Ҳар ҳолда аниқ айтмадингиз? — сўради Саид атай кулиб. Шаҳодат бошини секин

Рассом Б. Тўхтабоев

ўғирди, яхшигина дакки бермоқчи бўлиб оғиз жуфтлади-ю, бироқ бугунги «ови»дан воз кечишни истамай, зураки илжайди:

— Айтайлик, эллик сўм...

— Ой!.. жуда кам-ку бу, — деди Саид юзига ёлғондакам ҳайрат ифодаси билан. Сўнг Шаҳодат томон бироз эғилиб пичирлади:

— Агар юракдан чиқариб «Сизни севаман» деган сўзни айтсангиз юз сўм берган бўлардим.

— Йўғ-е?

— Ҳа. Лафздан қайтиш йўқ.

Шаҳодат Саидга узоқ тикилиб қолди. Йигит уни калака қилаётганими ё чиндан ҳам лақмами ўзи. Шаҳодат бунинг англолмай ҳайрон эди. Саид аёлнинг кўзларига тик боқди, лабларига нигоҳ ташлади, вужуди қулоққа айланиб, унинг сўзларини кутди.

— Абдимуродилла ака, мен сизни севаман.

Саид қулоқларига ишонмади, майин таралган бу овоздан беихтиёр энтикиб қолди. Севинчга айланган бир лаҳза тугади, ҳаёсизларча эҳтиросиз айтилган бу сўзлардан Саиднинг вужудини аумда ғазаб қаради. У тўшакдан илкисе туриб, диванга бориб ўтирди.

— Тур ўрнингдан, Раъно! — деди Саид сенсираб. — Бор, нариги хонага чиқиб кийиниб кел. Ваъда қилинган юз сўм сеники.

Саид шундай деб пулни тўшакка отди. Бегона эркак тилидан асл исмини эшитган Шаҳодат эсанкираб қолди. У бир муддат не қиларини билмай анграйиб тургач, истамайгина ўрнидан турди. Шаҳодат кийиниб хонага қайтиб кирганида Саид дераза олдида турарди. Жўвон деворга суянганча, унга саволомуз тикилиб қолди. Саид аёлга яқин келди, унга таънали боқиб, охиста деди:

— Мен Саидман, ёшлигингда «туғмача» деб дўппослайдиган ўша Саид. Сени бунчалар тубан кетасан деб ўйламовдим, Раъно. Ҳатто ҳозир ҳам ишонгим келмаяпти. Ҳай майли, синганин ямаб бўлмайди, ўтган ишга саловат. Хуллас, камчилигинг бўлса, мен ёрдам қиламан. Лекин бу ишларингни ташлайсан. Ҳурматим ҳақи, бундай яшашга йўл қўймайман. Ачинганидан шундай қилапти, деб ўйлама. Агар шундай ҳолни яна кўриб қолсам... Хафа бўлма, калтаклашдан ҳам қайтмайман. Бошқа гапим йўқ.

Саид шахдам юриб, уйдан чиқиб кетди. Орадан уч кун ўтди. Аммо бу уч кун Саидга уч йилдан ҳам узоқроқ ва оғир кечди. У уйда ҳам ишда ҳам нуқул Раъно ҳақида ўйларди. Охири чидай олмай, учинчи кунни туш пайтида Раънониқига йўл олди.

Саид ҳовлига киргач, туپроқ ўйнаб ўтиришган болаларга кўзи тушди.

— Бу ёққа келинлар-чи, — чақирди у болаларни.

Болалар югуриб келишди.

— Онанг қаерда? — сўради болаларнинг каттасидан.

— Уйда.

— Бир ўзимми?

— Бир амаки бор.

— Қани, юр-чи, онангни олдига.

Бола йиғламираб ортга тисарилди. Саиднинг вужуди жимирлаб кетди. Қандайдир ёмон нарсани туйиб, ғазабдан тишлари қисирлади.

Бир дақиқа сукутга толгач, бошини маънодор силкиб, болаларга секин «Шу ерда ўйнаб туринглар-чи», дея уй томон юрди. Зарб билан тортилган кучдан илғаги узилиб, эшик шарақлаб очилди. Саид хайратдан бир зум тек туриб қолди. Хонада винонинг бадбўй ҳиди анқирди, Раъно билан бир эркак тўшакда беҳаё аҳволда ётишарди. Саид уларнинг устига вазоҳат билан бостириб борди. Қўлини мушт қилиб анграйганча қотиб қолган эркакка таҳдидли ўшқирди:

— Тур ўрнингдан, аблаҳ! Тез тур, бўлмаса ҳўкиздай бўғизлаб ташлайман.

Эсанкираб қолган эркак тисарилиб, ўрндан сапчиб турди-да, апил-тапил кийина бошлади. У эшик томон юрган ҳам эдики, Саиднинг кучли тепкисидан ағдарилиб туш-

ди. Эркак ўнгарида утгурмай Саид унинг кўкрагидан оёғи билан босди.

— Яна қадам босасанми шу ерга? — қичқирди Саид оғзидан туپук сачратиб. — Бошингни чайқама, ҳайвон, тилинг билан жавоб бер, тилинг билан.

Эркак дудукланиб базўр «йўқ» деди. — Йўқол!

Эркак отилиб эшикдан чиқиб кетди. Саид ялонғоч аҳволда тўшакда ўтирган Раънога ҳамон қарашга ботинолмас, Раъно эса унга еб қўйгудек тикилиб турарди.

— Хеч бўлмаса, ўраниб олсанг бўлармиди? — деди Саид унга қараб. Раъно жавоб бермади, ҳатто ўрнидан ҳам жилмади.

— Эшитдингми? — такрорлади Саид. — Йўқ, эшитмадим! — ғазаб билан қичқирди Раъно. — Тураманми, ётаманми, сенинг нима ишинг бор? Нима ҳақинг бор менга хўжайинлик қилишга? Синфдош бўлсанг бўлсан-да. Уйимга бостириб киришга қандай ҳаддинг сигди? Ҳозир милса чақир шармангдангни чиқарайми? Тур, йўқол, ахмоқ, уйимдан! Бу менинг уйим, ўз уйимга ўзим хўжайинман. Турқи совуқ эшак!

Саид унинг бу сўзларини эшитиб, тутоқиб кетди, миёсида чақмоқ чақилгандай ўзини қаёққадир отди. Хушниси йиғиштириб олгачина Раънога қаради. Ранги докадек оқариб кетган Раъно кўрқинчли қалтирар, бурнидан тизиллаб қон оқарди. Саид нима қилиб қўйганини тушунди. У саросимага тушмади, аксинча шундай қилишга журъат этолгани учун ўзидан хурсанд бўлди.

— Сени огоҳлантирган эдим. Энди додингни бориб айтадиган жойингга айтавер. Лекин эсингдан чиқарма. Токи шу қилигнингни ташламас экансан, мен сени тинч қўймайман. — Саид шу сўзларни айтиб, хонадан шахдам юриб чиқиб кетди.

У дарвозага етганда туйқусдан келган фикрдан сергак тортиди. Муштини қисиб нимагадир қатъий аҳд қилди.

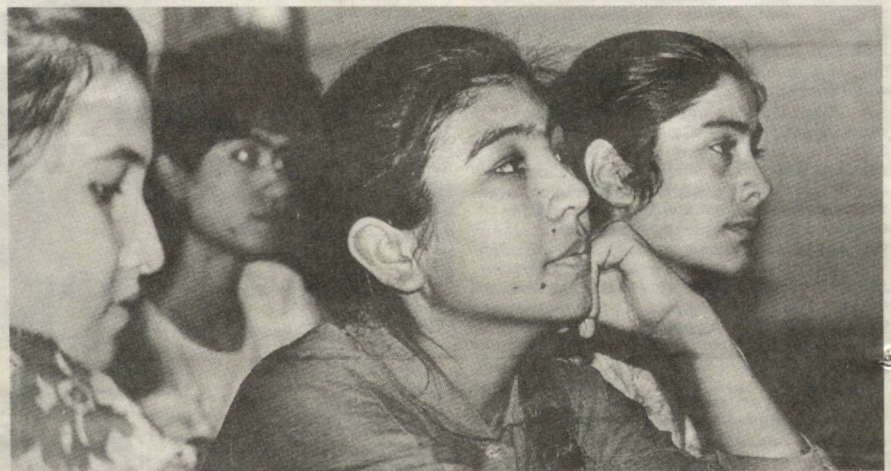
Атрофи баланд деворлар билан ўралган шифохона дарвозаси очилиб, ундан бир аёл чикди. Дарвозадан кўп узоқлашмай тўхтади. Ортига қайрилиб дарвоза аркидаги лавҳага ўйчан тикилди. Унда катта ҳарфлар билан «Асаб касалликлари шифохонаси» деб ёзилган эди. Аёлнинг юзлари сўлғинлашиб қолган бўлсада, шахло кўзларида подлик акс этиб турарди. У озгин қоматини ростлади-да, катта йўл томон тез юриб кетди. Аёл ўзига таниш бекатда автобусдан тушаркан, атрофдаги манзаралар, ҳатто одамлар бир йил ичиде батамом ўзгариб кетгандек туюлди. Тез-

роқ уйига етишга ошиқарди у. Ҳовлига кириверишда ҳайрон бўлиб тўхтади. Ҳовлиси таниб бўлмас даражада ўзгариб кетган, ҳаммаёғи озода, уй деворлари оқланган эди. Аёл ичкари кирди. Хоналар саранжом-сариста, поллари, деворлари янги бўёқдан ярақлаб турарди. Аёл хурсанд жилмайиб, хона ўртасидаги столга ўтирди. Столда гултувакдаги гулларга ҳавас билан тикилди. Нигоҳи стол четидидаги бир варақ қоғозга тушиб, уни қўлига олди.

«Салом, РАЪНО! Мана, кўришмаганимизга ҳам бир йил бўлибди. Намунча умр бунчалар тез ўтмаса. Касалхонадан бугун чиқишинг менга маълум бўлса-да, бормадим. Тўғриси, бунга журъат этолмадим. Балки сен менинг энг кейинги ҳаракатларимдан хафа бўлгандирсан. Агар шундай ўйлаган бўлсанг, хато қиласан. Ҳаммасини сенинг бахтинг деб қилдим. Азизим, одамлар биринчи, иккинчи, учинчи бахт бор, дейишади. Менимча, бу унчалик тўғрима. Чунки бахт биринчи ҳам, иккинчи ҳам бўлмайди. Шунингдек муҳаббат ҳам. Қалбимни сенинг муҳаббатинг асир этди. Сен билан бахт топишни орзу қилдим. Афсуски, ҳаёт бунга имкон бермади. Аммо сен ким билан яшамасан, доимо бахтли бўлишингни тиладим. Сенга ҳозир ҳам шунини тилайман. Менга шунинг ўзи кифоя. Сезаяпман, ҳозир шу сўзларимни ўқиб, ҳаяжонланаяпсан. Начора, кеч бўлса-да, муҳаббатимни очиқ изҳор қилганимдан бахтиёрман. Уғилларинг богчага қатнапти. Ҳар кечқурун уларни уйимга олиб келаман. Улар менинг фарзандларим билан жуда чиқишиб қолган. Бугун уларни богчадан ўзинг оласан. Улар сени жуда соғинишган. Энди сенга бўлган чуқур муҳаббатим ҳурмати, биргина илтимосим бор. У ҳам бўлса, жирканч ўтмишингни унутушинг керак. Узоқ-узоқларга, кўринаётган юксак тоғлар, яшил дарахтзорлар томон боқ. Ерқин сарҳадлар сари инти. Қувган — албатта етади. Турмушингни тиклаб олгунингча яраб қолар деб сенга пул қолдирдим. Гултувак остида. Биринчи мош олган кунинг бизни меҳмонга чақир. Оиламиз билан келамиз. Қолган гапларни ўшанда гаплашамиз. Кўришгунча хайр!

Ҳурмат билан САИД».

Раъно хатни столга қўйиб, гултувакни кўтарди. Унинг тагида тахи бузилмаган бир даста беш сўмлик ётарди. Раънонинг кўнгли бузилиб, кўзларидан тиркираб ёш отилди. Утган ўн беш йиллик ҳаёти давомида унинг биринчи бор йиғлаши эди....

Дорилмуаллим қизлари диққат-эътиборлари билан сабоқ тинглашмоқда.

Сураткаш Р. Нурибоев

МЕХР ИККИ ТОМОНДА...

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши муносабати билан узок йиллар давомида таназулга юз тутиб бораётган (шуни-си қизиқки, бундай таназул жароғини фақатгина ишчилар деҳқонларгина эмас, ҳатто бевосита тил, сўз билан иш қўладиган биз зиёлилар ҳам сезиб-сезмай, билиб-билмай юрaverганмиз!) лисонимиз қайтадан жонланишга юз тутди. Ташкилот ва идораларнинг иш юритиш тadbирларида, олий ўқув юртлари, мактаблар ва техникум-билим юртларининг машгулотларида, кундалик муомалаю муносабатда, ҳар қалай, давлат қонунининг нафаси, таъсири сезилиб бораётди. Жумхуриятимизда ўзбек тилининг амалда қўлланиши, баъзан қийинчилик билан бўлса-да, рўёбга чиқаётди. «Қийинчилик» сўзини ишлатаётганимизнинг боиси шундаки, айрим идора ва ташкилотларда иш юритаётган ходимлар ҳалигача ҳам эскича қарашлардан воз кеча олмаятилар ва жумхурият давлат тилига менсимасдан қарашни давом эттирмоқдалар. Ундай кишилар кўпинча, давлат тилини ўрганишимиз учун ҳали саккиз-тўққиз йил вақтимиз борку, деб рўқач ҳам қиладилар. Ваҳоланки, жумхурият Олий Кенгашининг тил ҳақидаги қонунида давлат тилини ўрганиш босқичма-босқич олиб борилиши ва мукамал тарзда ўрганиш саккиз-тўққиз йилга чўзилиши мумкинлиги айтилган. Аслида давлат тилини тўлароқ ўрганиш учун бу қадар узок муддат қўйилишининг ўзи ҳам кишиларни ўйга толдиради.

Матълумки, Тошкентда Рус тили ва адабиёти деб аталган олийгоҳ олтинчи йилларнинг ўрталарида академик В. В. Решетов ташаббуси билан очилган эди ва унинг биринчи ректори ҳам Виктор Василевичнинг ўзи бўлган эди. Шу ўринда алоҳида таъкидлаш жоизки, Решетов домла машхур туркшунос олимлардан эди ва бир қатор туркий тиллар қаторида ўзбек тилини ҳам ҳар қандай ўзбекдан кам билмас эди. У кишининг фақат бизнинг тилимизгана эмас, тарихимизни ҳам яхши билганлигини, ўзбек тилида қочиримлару кинолар билан сўзлашганлигини, қайси сўзининг қандай талаффуз қилиниши устида маҳаллий олимлар билан тортишиб, кўп ҳолларда гоҳиб чиққанлигини кесакорқ зиёлиларимиз яхши биладилар.

Хўш, ҳозирги кунда машхур туркшунос олим, академик В. В. Решетов номи билан аталдиган Рус тили ва адабиёти олийгоҳида ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганидан кейин қандай ишлар амалга ошириляпти?

Бу олийгоҳдаги аҳвол тилшуносликка катта ҳисса қўшган олимнинг номига муносибми? Олийгоҳ сиртки бўлимининг декани, доцент Н. М. Аввакумова бу саволларга қуйидагича жавоб берди:

— Ҳар бир одамнинг ўз босиб ўтган йўлига бот-бот нигоҳ ташлаб туриши, бирор камчиликка йўл қўймадиммикан, деб ўзига ўзи савол бериши лозимлиги эндиликда аниқ бўлиб қолди. Бу гапни фақат одамларга эмас, айрим идоралару ташкилот-муассасаларга, жумладан олийгоҳларга ҳам татбиқ этиш мумкин. Бизнинг олийгоҳимизда ҳам ўқиш-ўқитиш ишларининг бир томонлама олиб борилаётганлиги кейинги пайтларда сезилиб қолди. Даврнинг кескин ўзгариб бораётганлиги — мамлакатимиздаги миллатлар ва элатларнинг тилига, тарихига эътибор кучаяётганлиги, жумхуриятимизда давлат тили ҳақида қонун эълон қилинган бизнинг олийгоҳ жамоасини ҳам ҳушёрликка чақиргандек бўлди.

Олдинги йилларда, тан олишимиз керак, асосий диққат фақат рус тили ва адабиётига қаратилаган эди. Ва бундай қараш узок йиллар давом этиб келди. Ваҳоланки бундай қараш, шу тарзда иш юритиш Виктор Василевич Решетовнинг иш йўригига ҳам тўғри келмади. Ўзбекистон жумхуриятида ҳалқлар ўртасидаги восита тили — рус тилига ҳурмат барқарор экан, нега энди ўзбек миллатига мансуб бўлмаган бизлар ўзбек тилини иккинчи даражага суриб қўйишимиз керак экан? Ахир меҳр икки томондан бўлиши керак-ку!!! Олийгоҳимизнинг ўқитувчи-профессорлар жамоаси худди шундай мулоҳазалар билан ўқиш-ўқитиш ишларига бир қатор тахрир киритди. Авваллари рус тилини ўрганадиган миллий ғуруҳ талабаларига ўзбек тилини ўрганиш машгулотлари фақат учинчи қурсдан сўнг бошланарди. Эндиликда эса, бундай машгулотлар биринчи қурсдан ўтказиладиган бўлди. Рус тилини чуқур ўрганадиган, яъни рус тилида таҳсил олиб олийгоҳга кирган талабаларга рус ва ўзбек тилларини чоғиштириб ўтиш машгулотлари ҳам учинчи қурсдан эътиборан олиб бориладир. Эндиликда бундай машгулотларнинг ҳам салмоғи ошди ва ҳар иккала тили чоғиштириш машгулотлари биринчи қурсдан бошланаяпти.

Яна бир янгилик шундан иборатки, ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши муносабати билан олийгоҳимизнинг педагогик жамоаси учун алоҳида тўғарак ташкил қилинди. Тўғаракка ўзбек тили бўйича етук мутахассис

Жўраҳон Жўраева олиб бормоқда. Тўғарак машгулотларининг юқори савияда олиб борилиши устидан тилшунос олим, профессор Алибек Рустамов ва профессор Собир Солиевлар кузатиб борадилар.

Ўрни келганда шуни ҳам айтиб ўтишим лозимки, бизнинг олийгоҳимизда академик Решетовнинг шогирдлари анча кўпчиликини ташкил қиладилар. Юқорида номи зикр қилинган профессор Алибек Рустамов, профессор Галина Шчеглова, профессор Собир Солиев, доцент Ғани Холмуродов ана шулар жумласидандир. Олийгоҳимизда узок йиллар ишлаган марҳум доцент Ҳисом Ғуломов ҳам Виктор Василевичнинг муносиб шогирдларидан бири эди. Шахсан мен ҳам Решетов домланинг кенжа шогирдлариданман... Тилларни ўрганиш масаласида, яна тақорлайман, меҳр-ҳурмат икки томондан бўлиши керак. Бизнинг кўпчилигимиз эса, шундай оддий ҳақиқат

ни узок йиллар давомида бир томонлама тушуниб келдик...

Олийгоҳ муаллимаси, доцент Аввакумова, ҳар қалай, тўғри мулоҳаза юритади: меҳр-оқибат икки томонлама бўлиши керак. Бир томонлама меҳр-оқибат эса натижасиз бўлиб чиқади. Шу нуқтаи назардан қараганда Тошкентдаги Рус тили ва адабиёти олийгоҳининг ҳозирги номи аини даврдаги талабаларга жавоб бера оладими? Ўзимча, мулоҳаза юритиб олийгоҳнинг келажақда қанақа ном билан аталишини ҳаёлан ўқийман: «В. В. Решетов номидаги тиллар олийгоҳи». Мазкур олийгоҳ қачондир шундай аталиши керак. Ана шунда машхур туркшунос олим, академик Решетовнинг арвоғи ҳам шод бўлади. Олийгоҳда ўзбек тили ва адабиётини ва бошқа тил ва адабиётларни ўргатадиган янги-янги хоҳишсабоқлар очилади.

О. ҲУСАН

КЎНИКМА ҲОСИЛ ҚИЛАЙЛИК

умхуриятимизда она тилига Давлат тили мақомининг берилганлигига салкам бир йилча бўлиб қолди. Ўтган муддатда қандай ишларни амалга оширдик? Менимча, пойтахт қўчаларига ўзбекча ном беришни ҳисобга олмаганда, деярли қўзга қўринадиган бирорта иш қилинмади. Тўғри, айрим ноҳия ижроия қўмиталари қошида ўзбек тилини тарғибот қилувчи топономик ғуруҳлар тузилди.

Ҳаётимизга янги ўзбекча сўзлар кириб келмоқда. Матбуот, радио, ойнаи жаҳон бу ишда пешқадамлик кўрсатмоқда. Олдинги йилларда русча талаффузда гапиришга ўрганиб қолганимиз учун янги сўзларни гап орасида ишлатишга озгина истиҳол қилиб туришимиз. Тўғри, ҳозир худди биз янги исмга мослаша олмайд қийналаётган болага ўхшаймиз. Бироқ ўзга чора йўқ. Чунки биз энди орқага эмас, олдинга қадам ташлаяпмиз. Шу йўлгина бизни порлоқ келажакка олиб чиқади.

Эндиликда бутун куч-қувватимизни ишга солиб, энг аввало ширин-шакар фарзандларимизни она тилимизга ҳурмат руҳида тарбиялайлик. Болалар боғчасида, оилада, ўрта мактабнинг бошланғич синфларида болаларга ўзбек тилини пухта

ўзлаштиришлари учун ёрдам қўлини чўзайлик. Тўғри, биз катталар ҳам ҳозирча ярми русча, ярми ўзбекча «мошқичири» қилиб сўзлаймиз. Энди фарзандларимизнинг тили қотмасдан уларни соф ўзбек тилида гапиришга ўргатайлик. Бу борада эса ўқитувчлар асосий рол ўйнайдилар. Лекин ҳозирча қўпгина мураббийларнинг ўзи саводсиз. Масалан, ўтган йили қўшни ноҳияда ўзбек тили ва адабиёти муаллимларини бир жойга тўплаб, улардан синов тариқасида диктант олинган эди. Беш нафар ўқитувчи ёзма синовда 26—30 тағача хатога йўл қўйган эди. Демак, дорилмуаллима олийгоҳларида ўқитувчиликка мойиллик бор ўқувчиларга янада талабчанроқ бўлиш керак. Олийгоҳга ўсмирнинг ҳужжатларини қабул қилишдан аввал ундаги ўзбек тилига бўлган иштиёқ ва меҳрни синовдан ўтказган маълум қил.

Халқимизда шундай нақл бор: «Сут билан кирган жон билан чиқади». Фарзандларимизга она тилимизни ўргатишни қанча эрта бошласак, шунча катта наф қўрамыз.

Х. РУСТАМОВ,
СССР Журналистлар уюшмаси аъзоси

Бўз ноҳияси

Бахт излаётган одам

Ранг-баранг шаклий имкониятларини намоён қилаётган ўзбек ҳикоячилиги ҳозирги адабий жараёнда мустақил жанр сифатида тобора фаолроқ иштирок этмоқда. Буни тажрибали ҳикоянавис Шукур Холмирзаев ижоди мисолида, айниқса, унинг «Ҳайкал», «Хоразм, жонгинам», «Ҳукумат», «Ўзбек характери» асарлари жамланган «Ҳикоялар» туркуми мисолида ҳам яққол кузатиш мумкин. Бу ҳикоялар жамиятимиз дардлари, бугун юзидан пардаси кўтарилаётган ҳақиқий ва муайян эркинлик муаммолари ёзувчини нақадар ҳаяжонлантираётганлигини таъкидлаб турибди. Адиб мазкур асарларида абадиёт масалаларини замонавий ҳаёт долғалари билан чамбарчас боғлай олган.

Ш. Холмирзаевга хос фалсафага мойиллик унинг асарларида кўпинча, ҳикоячи-ровий ёхуд бош қаҳрамон вазифасида намоён бўлувчи фикр юритаётган, куйинаётган инсон маънавияти билан чатишиб кетади.

Ҳаёт ва унинг зиддиятлариға янгича қараш ва шарҳлар бу ҳикоянависнинг асарларида тобора ёрқин ифодаланмоқда.

«Ҳикоялар» туркумининг руҳи ҳаяжонга солиб турган фикрларни иншо этиш каби енгил бўлмас истакнинг ўзи эмас, балки бугунги кунда юз бераётган вақеаларга муносабатни таяин эта олишдир.

Ҳаёт кескин ўзгариб туради, шу ўзгаришлар мобайнида, масалан, Сталин ҳайкалини ағдириб каби ишлар бирдан мумкин бўлиб қолади: «Баланд супада. Оппок бўлиб турарди. Шинел ҳам, мўйлов ҳам бир ярашган. Кителини ҳам ҳеч маҳал эгиндан ташламаган экан... Ҳайкалниги пойида ижрокўм раиси Бўтаев билан музейнинг директори Холкибердиев. Мана шундай қарлик бўлиб туришибди» (5-бет).

Холмирзаевнинг бош қаҳрамони «Жасурлиги учун» медали тақилган кителдаги кекса аскар Сталин номини муқаддас оятдаги такрорлаб урушга кирган, Курскнинг ёнида «Ватан учун», «Сталин учун» деб жангга отилган инсондир. Унга ҳозир сира осон тутиб бўлмайди. Ён-верида содир бўлаётган ҳодисаларни англаб етолмаган кекса фронтчи Кимсан учун Сталин ҳайкалини ағдариш гоят фожиавий бир ҳолдир. Унинг феъли-атвори, дунёга назар-эътибори урушгача ва уруш пайтида шаклланган. Ҳа, айнан ўша «қарлик» назар, «қарлик» руҳият. Кимсан ўз авлоди тақдирига тенг шерикдир.

Муаллиф «халқлар доҳийсига» кўр-кўрона эътиқод қон-қонига сингиб кетган қатъий ва мустақил маъналар таъсирида шаклланган одамнинг, кекса фронтчининг хати-ҳаракатларини анча батафсил ифодалайди. Кекса аскарнинг биринчи қилган иши — қўрқув ва эътироф, «худобезори» ёки кам деганда «адашётганлар»ни тўхтатиб қолишга уриниш — «Бу одам — доҳий-ку, деб бақирдим. Кеча «Яшасин деб юрган эдинг... Ҳа, ҳароми... Сен сал кам пошист экансан-ку?»

Ижрокўмининг раиси эса бошланаётган жанжални тўхтатишга уринади: «Ҳайкални ағдарамиз, сизлар эса: «Майли, ўзларинг бирон жойга обориб кўминглар», деб қолди.

Ш. Холмирзаев ҳикоясидаги фожейилик унинг қаҳрамонлари дунёқаршида мужассам. «Қаранг, ёли оқариб кетган шу аравакаш ҳам кўрқади-я? Биламан, бир замонлар «кўш ҳўкизинг бор» деб отаси қулоқ қилинган, кейин «враг народ» бўлиб кетган». Бу — ҳикоя қаҳрамони ҳайкални аравада обориб беришни илтимос қилган одам ҳақидаги гаплардан.

Ҳаётнинг қаҳри қаттиқ, бешафат. Бош қаҳрамоннинг эса бунга имони комил. Ижрокўм раиси Бўтаев сиёсатдан гап очганда у жимиб қолади. «Сиёсатни тилга олгандан кейин лабдаҳанинг боғланиб қолади-да» У бу сўзининг нечоғли қудратли эканини билгани учун жимиб қолади.

Ҳатто анча маърифатли, саводхон одамлар учун ҳам ҳурфикрлик нотабиий саналадиган «адолат» аталмиш қутку Кимсанни ҳам тузуккина ўқитиб қўйган. Ш. Холмирзаев қаҳрамонларининг бирдан-бир гуноҳи — ҳам вуҷуди, ҳам қонига сингдирилган эътиқодга мутаассибларча ишонганидир. Уларнинг гуноҳи сиёсий жиҳатдан гўл бўлганидагина эмас, балки ўнлаб йиллар давомида таъзиқ остида, ахлоқсизлик томон йўналтирилганлигидир. Кўп йиллар давомида эмин-эркин яшашга имкон бермаган кўркув Ш. Холмирзаевнинг қаҳрамонларини ҳозиргача таъкиб этмоқда: «Аммо-лекин, ука, шу кўрқитиш... деган гапимда жон бор: мен ҳар қанча ботирлик қилган бўлсам кўнглимнинг ости дин-дир этиб турганини тан оламан». «Минг-минглаб одамлар «халқ душмани» бўлиб кетган. Анчайин гапнинг устидан... энди денг, биз кимсан — Хрушчевнинг замонида сталинчи бўлиб турибмиш». Ҳа, ўзининг сталинчи бўлиб турганини билатуриб, қонига сингган одатий қарашлардан, тушунчалардан воз ҳам кеча олмай, бунинг йўллари билмасдан ҳам у яна шуларнинг барини ўғарларча ҳимоя қилади. Кимсан ўз ҳовлисининг ўртасига ҳайкални ўрнатиб қўяди ва бу оппоқ, силлиқ, оғир ҳайкал пастда, ерда кечаётган воқеаларга бир таъна каби гош бўлиб туради.

Кимсаннинг авлоди жудаям оғриқли жараёнларни бошидан кечирмоқда. Ана шу жараён инсон шахс тугаллигини ўз ичигада тақдик этётган ёзувчининг тасвир нишонидир. Шунинг учун ҳам туркумдаги бошқа бир ҳикоянинг — «Хоразм, жонгинамининг қаҳрамони кўзга кўринмас ришталар билан кулфатга йўлиққан ватанига, тугилган ерига боғланган одамнинг сиймоси бизга тасодифий туюлмайди.

Она юртга, заминга муҳаббат ҳақидаги, «адашган фарзанд»нинг қайтиб келиши ҳақидаги, оталар ва болалар ўртасидаги муносабатга ўхшаш аънанавий ўйсиндаги ҳикоя бора-бора инсоннинг ўлғайиши, донишмандлик касб этиши, кўз ўнгига ажал домига тортилиб бораётган ватанга, аждодлар юртига фарзандлик

туйғулари ҳақидаги мунис ривоят билан йўғрилиб кетади. Ҳам моддий, ҳам маънавий жиҳатлардан беадад алоқага киришаётган инсон ва табиат муносабатлари бу ҳикоянинг бош муаммоси, адиб олдинга сурган асосий гоидир.

«Хоразм, жонгинам» ҳикоясининг ички кескинлигини кекса ота ва воғая етган ўғилнинг она юртга, қадрдон гўшага икки хил муносабатининг қолверса, икки хил дунёқарашининг тўқнашуви ташкил қилади. Ҳикоянинг бошида келтирилган куйидаги гапларни тасодифий дейиш қийин: «Ҳар биримизнинг ҳам туғилган маконимиз, киндик қони томган тупроғимиз бор экан-да. Уни аста-секин, айланаб-айланиб топар экан киши. От айланаб қозигини топади деганларидек... Бу сўзлар «от айланаб қозигини топади» деган бир жумлада изҳор этиш мумкин бўлган оддий, лекин кундалик воқелик чегараларини ёриб чиқиб кетадиган фикрларга туртки беради. Ҳикоя бутун бир ўлқанинг таназули, экологик фожеалар билан боғланган моддий йўқотишлар ҳақидагина эмас, кўпроқ маънавий йўқотиш ҳақидадир. Асар аждодлари макон тутган она замин қорловини эшитган, ҳаёт издиҳомидеги асосий нарсас — енгил топилган пуллар, базму жамшидлар, зиёфатлар, тўйлар эмас, балки на отасининг ғамгин ниғоҳини, на қадрдон гўшага фожей бегоналикни, на катта шаҳарга кўчиб ўтиш ҳақидаги тақлифни рад этган отанинг қаҳру ғазаби сабабини англаб етолмасдан сотиб юборгани — ўша тўқилмай деб турган зах ва шўрлаб ётган уйнинг парчаси эканлигини баногоҳ англаб етган одамнинг кўнгил изҳор шаклида битилган.

Ҳикоя кескинлигини кўп жиҳатлардан белгилаб турган нарсас — икки қарама-қарши нуқтаи назарнинг тўқнашуви деса бўлади. Лекин фақат шунинг ўзигина эмас. Кескинлик қадрдон гўшага отанинг ўлимидан аввал ҳам, сўнг ҳам содир бўлган енгил-елпимуносабатда, теваракда кечаётган воқеаларга ўйламай-нетмай баҳо беришда, кейинроқ «очилган» кўр кўзларда» ва ватанга қайтишда ҳам зўхур бўлади.

Кадриятларни қайта баҳолаш жараёни қаҳрамон руҳида ботиний кечади. Отасини қорлаган катта шаҳарга унинг ўзи ҳам кўникиб кетолмайди. Ўша ёқларда уни гўё қасос қувиб етгандай бўлади, шу боисдан унинг қайтишини ватанпарастлик туйғуларининг уйғониши дейиш қийин. Қаҳрамонлик ёхуд жасорат дейиш эса мутлақо номўжиз, аксинча, ўз-ўзидан англашладиган табиий бир ҳодиса деб қараш тўғрироқ бўларди. Бу ерда «уйғониш» ҳам, руҳий қайта тугилиш ҳам кўзга ташланмайди.

Ҳикояда виждон изтироби ҳам, айбни енгиллаштирадиган алоҳида ҳолатлар ҳам йўқ. Тўғрироғи, айб саналадиган нарсанинг ўзи йўқ. Замоннинг айби, даврининг айби, «Ҳайкал» ҳикоясининг қаҳрамони «буюқ ғалабаларимиз», «бизнинг олға интилишларимиз» деб айтган чала ҳақиқатларнинг эстагига садоқат билан бош

урган бутун-бутун авлодларнинг айлини бора. Айни вақтда бу ҳикоя маънавий сўқир, замонар тиг солган юрагининг чандиқларини бекитишга ўрганган авлод тақдир ҳақида ҳамдир. Ш. Холмиразев мураккаб муаммоларни соддалаштирмайди, бироқ, «Хоразм, жонгинамнинг сунгида қаҳрамоннинг аввалги ранг-гис ҳаёти давом эттиролмади қолгани ҳам кўринади: «Сифмадим-да! Йўқ, тушунмаяпсиз: шундай катта Ўзбекистонга сифмадим! Хева, ўша миноралар, эски қарвич деворлар, тор кўчалар, сағаназор мазорлар мени тортди».

«Хоразм, жонгинам» ҳикоясининг бош қаҳрамони руҳан синмаган. Унинг ўз отасини Хоразмдан олиб кетишга, ота уйини сотишга бўлган интилишларини, пишитилган режалари, ўйлаб кўйилган фикрлари шундан далолат эрса-да, ёзувчиға қаҳрамоннинг руҳий тадрижини кўрсатишга имкон берган. Ҳикоя даидирок санаса-да, ҳикоя қаҳрамони она юрт чорловини англай оладиган одам эканлигини намойиш қилади. У энди иккиланишга бирон дақиқа ҳаққи қолмаганини сезади, бошқа юрар йўл, борар манзил қолмаганини англайди. Ва ўзининг ҳавойи табиига қарши ўлароқ, бу сафар ўз аҳдида қатъий.

Ш. Холмиразев ҳикояларининг воқеавий қурилмаси инсонни ҳаёт билан, ҳаракат билан синовдан ўтказишдир.

Урушда бошдан кечириш мумкин бўлган ҳамма нарсаси «Йиғи» ҳикояси қаҳрамонининг вужудидан жой олган, маҳкам ўрнашиб қолган, гўёки қон сирқиб турган яра ёки нақ юракка қадалган, лекин сугуриб олинмаган ўқ дейсиз. «Йиғи» ҳикояси бегона юрт, бегона ҳаёт, бегона ўлим бағрига иргитилган «афгончилар» авлодининг ҳаёти саҳифаларидан биридир.

Бу уруш аскар йигитларимиз қалбида ғайри инсоний кўркун, нафрат туғдирди, дийдаларини қотирди. Улардан бири эса ҳатто қўллари ҳам қалтирамасдан ўн беш ёшли бир ўспиринни отиб ташлади... ва ушбу кун унинг хотирасида кўргошин бўлиб қотди, ҳаётини фожиага, заҳар-зақкумга айлантирди. Афғонистондаги ўзбеклар қишлоғидан бўлган ўспириннинг ўлим олди ҳайириғи доимо қулоғи тағида жаранглаб турган бўлса, қандай ҳаёт кечириш мумкин? Қабристонда, марҳумнинг бошида фарёд солаётган аёллар йиғиси ҳар лаҳза таъқиб қилиб турса нима қилмоқ, қандай яшамоқ лозим?..

Қаттиққўллик сиёсати ҳалокатли оқибатларга олиб келди. «Йиғи» ҳикоясида эса бу ҳалокатнинг ботиний илдиэлари, қўлаи тадқиқ этилган. Инсон шахсини фақулодда вазиятларда текшираётган ёзувчи унинг ҳатти-ҳаракатларини қаттиққўллик сиёсати билан боғ-

лайди, оқибатда инсоннинг қотилга айлинишини кўрсатади. Ёзувчи бундай сиёсатнинг мудҳиш гуноҳларини алоҳида таъкидлайди, уларни оқлаш мумкин эмаслигини, буни истамаслигини намоён қилади. Ҳикоянавис оддий одамни жаллодга, қотилга айлантирадиган бундай урушга қарши чиқади. Шу ерда ёзувчининг мантиқи ҳам, далиллари ҳам тўғри.

Туркумдаги «Ҳукумат» ҳикояси «Йиғи»га ҳамоҳанг жаранглайди. Шафқатсизлик шу кунгача теварағимизда ҳукм сурган бир фикрлиқнинг муқаррар оқибатларидан эканлигини англамаслик соддалик бўлур эди. Ҳикоя сюжетининг ўқ илдиэи туркумдаги аввалги ҳикоялардаги вазиятлар билан қатишиб кетган.

Биз рост ва ёлғон омиллар ҳақида баҳс уритмоғимиз мумкин, лекин у ёки бу қарашларнинг ҳаётга таъбиқ этилиши йўллари ҳақида ўйлашга мажбурмиз. «Ҳукумат» ҳикояси сиртдан қараганда беозор туюлса-да, нафақат мудҳиш, балки даҳшатли оҳанг касб этган.

Ш. Холмиразев ҳикоясининг қаҳрамонлари — ҳукмрон мафкура доимий ҳақ эканлигини одамларга сингдирган телба ва кўрқинч сиёсатнинг илк қурбонларидир. Булар — ҳукумат иродасининг ифодачилари, забонсиз ижрочиларидир. Булар — жойларда Сталин йўлига сўзсиз бўйсуниб, деҳқонларнинг феодал-қолхоз мажбурияти бўйинтуруғини илшиға мажбур бўлган кишилардир.

«Ҳукумат» ҳикоясининг қаҳрамонлари аниқ ва равшан тасвирланган. Кекса большевик «Ҳукумат-опай» ўз даврида қишлоқ шўросида раислик қилган ва ўзининг адолатли эканлиғига қатъий ишониб, қаттиққўллик билан ҳам-қишлоқларини «қулоқ» қилиб юборган.

«Эндиликда шаккоқлар кўпайган, болам. О, баъзан бир гапларни эшитасан, бир гапларни! Одамларнинг оғзи мана мундай бўлиб кетган. Бизнинг замонларда у оғизларни аллақачон йиртиб қўйишарди. Ҳозир тартиб-интизомдан путур кетган...»

Мана энди «Ҳукумат-опай» ҳам, унинг эри ҳам қарилар, улар ҳукуматнинг қарамоғидаги одамларга айландилар. Улар ўзларининг «халол» кечган бутун умрлари мобайнида ҳатто ўлимлик ҳам йиғиб қўя олмаганлар. Энди эса кекса аёл томини бўрон учириб кетган товуқхонасини ёпиш учун тўрттагина шифер сўраб боришга мажбур. Лекин у ерда нафақат қуруқ сафсатабозликка балки ҳукуматнинг ёш ва соғлом янги вакилининг лоқайдлиғига, бефарқлиғига ҳам дуч келади. Шундай бўлса ҳам у ўзининг эскича қарашларидан воз кечолмайди: «...Ушш, ҳукуматдан норози бўлибди деманг, болам, Сираям ундай эмас: ҳукумат ўзимизники. Ахир, биз уни деб яшадик. Умр

поенига етди. Албатта, албатта. «Враг народ»ларгина ҳукумати ёмон дейди. Биз ундайларни қуритиб келганмиз».

Бундай эътирофларда давр ва шахс зиддиятлари бўртиб кўриниб турибди. Бугуннинг кечаги кун билан боғлиқлиги, сабаблар ва илдиэларини, улар ўртасидаги қарама-қаршилиқ моҳиятини англаб етишининг ҳаддан ташқари мураккаблиғи ҳаммаша диққат марказида турадиган нуқталардир.

Туркум Ш. Холмиразевнинг 70-йиллар услубида ёзилган «Ўзбек характери»ни яқунлайди. Ўша йиллари ҳаёт ҳақидаги, инсондаги инсонийликни ўлдириш мумкин эмаслиғи ҳақидаги туғғенли қиёфларнинг сирқиб туриши унинг ижодий киёфасини белгилла берган эди.

Бу ҳикояда ўтли туғғен, ундов белгилари йўқ. Ёзувчи ўз қаҳрамонларининг улар қандай бўлса шундайча кўрсатган, инсоний қудратини эса алоҳида таъкидлаган, холос. Ҳикоя персонажлари одамларга нисбатан содир этган ахлоқсиз қилмишларини бир қадар — лекин охиригача эмас — ювишга муваффақ бўладилар. Тан ола туриб айтган гапларига қаранг: «Биз аблаҳмиз... Кўра била туриб аблаҳлик қиламиз. Биз қанақа ўзбекмиз-а? Ана уларни ўзбек деса бўлади. Биз лича бузилганмиз... Лекин ҳаётнинг ўзиям мажбур қилади-да кишини».

Йўқ, уларнинг одамни аблаҳ бўлишга ҳаёт мажбур қилиши ҳақидаги гаплари баҳонадан ўзга нарсаси эмас. Ахир ҳамма қатори оч ўтирган Эргаш ўғирлик қўзқоқнинг гўштини емади-ку. Ҳа, ҳаммасини ҳаётга ағдара бериш тўғайли Эргаш буларнинг кўзига балодай кўринадиган бўлиб қолган: «Кўзимга итдан баттар кўринаяпти... Еввойи...»

Талабалар ичида оддий қишлоқ йигити Эргаш ўзининг қатъий ахлоқий қарашлари билан «еввойи» туюлади. Соғлом ақл-идрок эса ҳар вақт шундай «еввойи», «қурбон»лар тарафидадир. Бунинг эса ўзига яраша мантиқи, ҳақиқати бор. Чунки Ш. Холмиразевнинг бу ҳикоясида эзгулик ва ёмонлик ўртасидаги аёвсиз кураш инсоннинг мураккаб маънавияти орқали зуҳур топади.

Муаллиф соғлом фикр ва масъулиятсиз «баённома»лар орасидаги фарқни яхши билади. Бироқ соғлом фикр кўп ҳолларда жуда қимматга тушади.

Ҳақиқий қадриятларнинг чинакам бадийий таҳлили тўғайли характер тобора тозарати, ўзини тасдиқлайди. Одамнинг яхши орзу-умидлари ҳам ижтимоий-мафкуравий таянчга эга бўлиши лозим. Ш. Холмиразевнинг инсон муаммоси билан пайвандланган ҳикоялари шу фикрлар билан йўғрилгандир.

Фарғонадаги кимёвий тола заводи тўқимачилик цехининг умумий кўриниши; илгор ишчи Мавлуда Мамажонова.

Сураткаш Ш. Алимов (ЎзТАГ)

ХАЁТНИНГ ҚАДРИ

Ҳа, Памсиддин ака сингари
 жангда жасурилик, меҳнатда са-
 доқат кўрсатган инсонлар доим
 барҳай. Бизнинг порлоқ ҳаёти-
 мизнинг мустақкам пойдеворини
 яратган, халқ ва Ватан озодлиги
 учун бўлган жангларда мард-
 ларча ҳалок бўлган ва ҳозирги
 пайтда биз билан елкама-елка
 туриб хизмат қилаётган Улугъ Ва-
 тан урушининг иштирокчилари
 сизларга бошимиз эгилган ҳолда
 қўлимиз кўксимизда доим таъ-
 зим қиламиз. Сизлар қалбимиз-
 да ҳаёгта муҳаббат, Ватанга са-
 доқат учкунларини алангалатган
 азиз авлодсизлар.

Қамбар УТАЕВ

* * *

Дадилроқ қадам бос,
Йиқилма, болам!
Йиқилиш оғриқдир,
Йиқилиш — алам.

Агар сен йиқилсанг жаҳон йиқилар,
Бу дунё чокидан тамом сўкилар.
Йиқилган халқлар бор,
Йиқилган тахтлар,
Ватанин елпарчин қилар

бадбахтлар.

Сен она заминда таниб эсингни
Қуёшга мағрур боқ,
Туттин кўксингни.
Туғилган ерингни бошингга кўтар,
Мардлардан Ватани мурувват кутар.
Ҳар қандай ҳолатда элингни қўлла,
Ҳар қандай ҳолатда тилингни қўлла!
Қурашда толганинг — бахтингга суяна,
Халқингни суягин,
Халқингга суяна!

Кимнинг омон экан элати,
Токи озод кимнинг миллати,
Қалбда қуёш бўлар ҳиммати,
Қундан-қунга ошар қиммати.
Ўз юртингга ўзинг бўл ҳоким,
Эркинг мангу ёр бўлсин, халқим!

Толеига ким бўлса эга,
То тушмаскан бахтига чега,
Ғаразғўйлик иллоти бўлмас,
Биронта ҳам миллатчи бўлмас —
Ўзга юртга ҳеч ким отмас тош,
Ўзоқ қавм — энг яқин қардош.

Ватанига ҳумор кўп бўлса,
Хизматга шай — ҳушёр кўп бўлса,
Юртга лойиқ сарвар кўп бўлса,
Сууюкли элпарвар кўп бўлса,
Зурёдингдан ўзга фарқ қилар.
Юртни обод қилса халқ қилар.

Токи менинг халқим, элим бор,
Булбулни мот қилган тилим бор,
Диллар ичра энг пок дилим бор,
Йўллар ичра энг оқ йўлим бор,
Тақдир тожик — ўзбек миллатим.
Кўтармайман ўзга миннатин.

* * *

Дўстлар, айтинг, нечук қулба,
Будир нечук хонадон?
Таши сокин, бағри ғалва,
Ўртада ланж ғалаён.
Дарбозаси қуёшли Шарқ,
Бир эшиги тунук Ғарб.
Этмоқ учун толега ғарқ —
Етишмайди битта зарб.
Етар, энди тақдиринг қулф
Эшикларин қарғамоқ.
Очиқ эшик Шарққадир урф,
Остонада аргумоқ...
Гул уфурган ҳовлинг бўлса,
Дарбозаси ланг очиб.
Дўстлар келса, қаршиласанг
Қучоғини кенг очиб.

Ўзоқни кўзлаган авлод келади,
Биздан оқибатли мурод келади.
Ҳақ, деб кўзларини юмганча ўтмас,
Мўлтираб бировдан таҳсинлар

кутмас.

Алишмас бурчини мукофотларга,
Изини топпирмас касофатларга.
Ўзига суқланиб, танҳоман демас,
Мангулик талашиб даҳоман демас.
Авлод-аждодини жон-дилдан суяра,
Лозим бўлса халқ деб ўтларда куяра.
Биздай анқов бўлиб, айёрман демас,
Тилсиз-соқов бўлиб, ҳушёрман демас,
Бу авлод Ватанининг тузини оқлар,
Халқ руҳи, онанинг сўзини оқлар.
Сувни макруҳ қилмас, ҳавони — заҳар.
Тупрогин гардибан ундирар гавҳар.
Қалби саховатли, жўмарду одил,
Эркин боши ўзга кўтарар дадил.
Вундай фидойини кўрганда дунё,
Танасига сиғмай таратар зиё.

* * *

Исломда итоат саналар гуноҳ,
Дейдики, ҳеч кимнинг қўлини ўпма!
Пайғамбарми, ҳазрат Ҳизрми, ноғох
Ўчраса, этагин кўзингга суртма!

Аслида улар ҳам худонинг қули,
Қулларга қул бўлмоқ ярашмас асло.
Ғадоми, шоҳми у — инсонлар дили
Бўлмоғи шарт асли тенгликда танҳо.

Бир пайтлар аламдан демишким
Сукрот:
Ерда одамлардан худолар кўпдир.
Шу важдан авж олиб жаҳолат, бидъат,
Қунба-қун дўзахга айланар тақдир.

Юракдир — муқаддас ёлғиз худойим,
Ишончим, таянчим улугъ эътиқод.
Қалбим буюрганин қилурман доим,
Ерда худолардан асрагин, ҳаёй.

● Янги шеърлар

Самарқандда куз

Куз қуёши каби елкамга
қўна бошлар сарғиш япроқлар.
Мен жимгина қадам босаман
соғинтирган таниш тупроққа.

Юрагимнинг зарбаларини
такорлайди кекса қайрағоч,
Лабларимда сезаман шўр таъм,
бошим узра қушлар сайраган...

Ҳилпирайди симёғочларда
мезонларнинг узун толаси.
Чопқиллайди икки интиқ кўз —
юрагимнинг эрка боласи.

Қари тутнинг бужурларига
сигинаман кўз ёши билан.
Айланаман Афросиёбни
Самарқанднинг қуёши билан.

Афросиёб... бунда япроқлар
шаҳидларга ўхшайди гоят.
Суякларни азиялаб, асраб
Кекса чоллар ўқийди оят.

Ботирларнинг руҳи бундадир,
бу хобгоҳга киролмайди ёв.
Шунинг учун Афросиёбда
тунлари ҳам ёнади олов...

Вужудини ташлаб заминга
тўкилади сонсиз юраклар
Алангага ўхшайди, қаранг
Вибихоним узра тераклар.

Оёқларим остида хазон...
хазон янглиғ йиллар қаноти.
Она, шамолларга ўхшайди
оташпараст ўғлинг ҳаёти.

● Янги шеърлар

Ўн учинчи мучал

Бугун шундай кунки, ҳамма
нарсани
Рўйи-рост, ошқора айтсанг
бўлади...

Тўни ўзгарибди аллакимларнинг
Яна халқим, дея аюҳаннос солар.
Кеча йўлинг тўсган бўлса рўйи-
рост
Бугун четдан туриб оёқдан олар.

Улар бирам сипо, бирам хушзабон,
Кўксингга тиг санчар кечирим сўраб
Сен ҳам майли, дейсан,
(ҳурмат шунча-да)
Яна жигарингги берасан ўраб.

Беҳад ашаддийдир бу тахлит каслар
Пайт келса илону чаён бўлади.
Пайт келса бечора бўлиб кўринар,
Пайт келса бойвачча, боён бўлади.

Мушукдан тарқаган улар мучали
Десам, бундай мучал йўқ, деб
куласан.

Худо кўрсатмасин, бундай
касларнинг
Қўлига бир тушиб қолсанг биласан.

Бугун шундай кунки, очик айтмоқ
шарт,
Эртатка айлансин тўқилган ростлар.
Ва қаршингда пайдо бўлмасин
қайта
Мучали мушукдан тарқаган зотлар.

Нурулло ОСТОН

Андиша

Мени ўлдиради бир кун бу куч...
қонида тарихнинг истилоси бор.
Мен унинг измидан қутилолмайман,
Бугуним сиртмоғу хотиндан — дор.

Бу кучни қул Тарлон деб айтишимми,
Диёнат дайрида кезган дарбадар?
Кечдилар шу улугъ Аждар туфайли
ёронлар — хотиндан то дўстга қадар.

У эса улғаяр, улғаяверар,
Мен эса қимтиниб, чўкиб бораман.
У эса қулади кўзи ёшланиб
мен эса кўздан ёш тўкиб бораман.

Товоним қаварди, томирим қаварди
кўтариб юрмоқдан бу оғир юкни.
Бир кун у мени бўғиб ташлар-да
бўшатар вужудга қамалган руҳни...

Самарқанд

АДИБ ҲАМИША ЙЎЛДА...

Озод ШАРАФИДДИНОВ,
профессор.

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Асқад Мухтор 70 ёшга тўлди. Бир замонлар бундай ҳолларда тўйнома ёзадиган одамга осон эди — у кўп ҳам ўйланиб ўтирмай, тўй ағасини кутлуг сана билан муборакбод қиларди-ю, унинг ярим асрлик умри адабиётга бағишланганини, хар хил жанрларда кўплаб асарлар яратганини, бу асарларда ҳаёт турфа хил рангларда акс этганини, унинг хар бир асари билан учрашув китобхон учун катта байрам бўлиб кетганини ва яна шунга ўхшаш бир қатор ёқимли мақтов гапларни қалаштириб, шариллатиб ёзиб кетаверар эди. Бугун замон кескин ўзгариб кетди. Матбуотда чиқадиган хар бир жумланинг маъсулияти орди — у нафақат ҳақиқатни ифодалаши, аини чоқда гоёт салмоқли, гоёт маъмулдор бўлиши зарур бўлиб қолди. Хуллас, қайта қуриш даврида, ошқоралик муҳитида, ижодда эркинлик сари дастлабки қадамлар қўйила бошланган ҳозирги кунларда хар бир иборани, шу жумладан тўйхатни ҳам етти ўлчаб бир кесмоқ... э-э, ёмоқ тақозо этилмоқда. Тўғри, бугун ҳам адабиётимизнинг атоқли намоёнаси, ардоқли адимиш, теран фикрли, ўйловчи шоиримиз Асқад Мухтор ҳақидаги тўйхатда унинг ўнлаб роман ва қиссалар ёзганини, кўпгина ажойиб шеърлар ижод қилганини, унинг қаламига драматик асарлар, публицистик мақолалар, очерклар, танқидий мулоҳазалар мансублигини, у бадий таржима билан ҳам самарали шуғулланганини маълум қилас бўларди. Шундай ёсам, ёзганларимда муболаға бўлмасди, ҳаммаси чин гаплар бўларди. Бироқ бугунги кунда булар ҳеч қимми қаноатлангирмайди. Шу жумладан, тўй ағасини ҳам. Бунинг устига, Асқад Мухторнинг мухлислари унинг умр йўлини ҳам, яратган асарларини ҳам яхши билганларидан бу гаплар улар учун сира ҳам янгилик бўлмайди. Хўш, унда нима қилмоқ керак? Тўйхат ёзадиган одам шунчаки, сийқаси чиқиб кетган тарада: «Қутлуг ёшингиз муборак бўлсин, сизга узоқ умр, сийхат-саломатлик тилайман», деб қўя қолиши керакми? Ўйлай-ўйлай бир йўл топгандай бўлдим — адиб ижодидаги бош ҳусусият ҳақида жиндай мулоҳаза юритишга аҳд қилдим.

70 ёш инсон умрининг анча баланд чўққиси ҳисобланади. Адиб шу чўққидан туриб орта — босиб ўтилган йўлга назар солса, анча нарса кўринади. Асқад Мухтор мард одам, жасоратли одам, ҳақиқат қаршисида дадил тура оладиган, кўзини олиб қочмайдиган, чин гапни айтишдан чўчимайдиган одам — у хатто

60-йилларнинг бошида ёзган шеърларидан бирида: «Юздаги ажинлар ҳаётда йўл қўйилган хатоларнинг изиди», деган маънода гапирган ва ўз ички дунёсини шайқатсизлик билан таҳлил қилган эди. Мен тасаввур қилишга ҳаракат қиламан — Асқад Мухтор йиллар юкидан бироз букилган қаддини ростлаб, қордек оппоқ оқарган сочларини қўли билан силаб, хали нуруни йўқотмаган кўзларини катта очиб, бугунги кун чўққисидан босиб ўтилган йўлга назар ташлаб ўтирибди. Хўш, унинг нигоҳи қаршисида қандай манзара пайдо бўлдики? Унинг таҳлилий тафаккури йўлнинг қай жихатларини илғаб, қай жихатларидан норизо бўлаётганикин? Бу саволга жавоб бериш гоёт мушкул. Бу саволга фақат адибнинг ўзи жавоб бермоғи мумкин. Бироқ шундай бўлса-да, мен ҳам ўз тахминини айтиб кўраман. Ҳар холда, адиб босиб ўтилган йўлга сарҳисоб ясаётган экан, бир нарсатга гоёт ачинаётган бўлса керак — нима учун инсон умрини иншога ўхшаб олдин қоралама тарзда ўтиб, кейин оққа кўчира олмайди. Бунинг имкони бўлганда, қанчадан-қанча муаммолар ҳал бўларди, не-не хатолар тузатиладди, бутун оламда яхшилик, аҳиллик, эзгулик салтанати тезроқ қарор топарди, ўқинмаслиқнинг эса имкони йўқ. Чунки босиб ўтилган йўл гоёт мураккаб, ўнқир-чўнқирлари, ўпқонлари кўп, машаққатлари кўп. Бу йўл йўқотишларга, талофотларга, хатто фожиаларга тўла. Бу йўлда яхши ишлар билан бир қаторда, эҳтимол, ўқинадиган ишлар ҳам қилингандир. Асқад Мухтор таҳлилда давом этади: бу уқбатли йўл фақат унинг шахсий йўли эмас, адабиётнинг бутун бир авлоди — 30-йиллар ўртасида ижод оламига қадам қўйган авлоднинг қисмати бу! Фақат ўзбек адибларининг эмас, бутун Иттифоқ миқёсидаги адибларнинг қисмати бу! Бир вақтлар бу қисмат учун «Давр менинг тақдиримда» деб, «Замон билан ҳамнафасман» деб фахрланиш мумкин эди. Ҳозир эса — бошқача. Ҳозир маълум бўлаяптики, замон адабиётимизнинг тўғри авлодини ҳам, ўрта авлодини ҳам ва хатто улардан кейинги авлодини ҳам боши берк кўчага олиб кириб, майиб қилган, уларнинг онига адабиёт ҳақида, ижод ҳақида нотўғри тасаввурларни сингдирган. Бугун маълум бўлаяптики, замон ёхуд биз барпо этган жаҳият ёлгон-яшиқ гапларни байроқ қилиб кўтарган, ақл-идрокни ҳам, кўзни ҳам кўр қилиб яшашга ундаган экан. Бу замонда имон, вийдон, истеъдод деган нарсалар «ўтмиш сарқитлари» ҳисобланарди. Ёзувчи бўлиш учун иқтидор шарт эмас, истаган одамни бир ҳафта-ўн кун тўғарақда

ўқитиб, шоир ёхуд ёзувчи қилиш мумкин, деб ҳисобланарди. Ёзувчи дегани партиянинг дастури бўлмоғи зарур, у қувноқ оханларни жаранглатмоғи, ёрқин рангларни қўлламоғи, ҳаммани мактамоғи, тузумга мадҳох бўлмоғи керак, деб қараларди. Буларнинг бари ёзувчининг ҳаракатини керакли йўлга солиб турадиган тизгин вазифасини бажарар, тизгинни пардозлаш учун эса «халқчиллик», «ғоявийлик», «социалистик реализм» каби бандандпарвоз гаплар қўлланарди. Ажабо, ҳаёт деганлари кўп қизиқ нарса бўларкан — адиб деган зот ҳаммаша ҳақиқатни излайди. Асқад Мухтор ҳам, унинг тенгдош дўстлари ҳам ҳаётда ҳам, ижодда ҳам ҳақиқат излашган, албатта. Аммо ҳақиқатни топиш гоёт мушкул, зўравонлик ҳоким бўлган жаҳиятда ҳақиқат деб сохталик, ёлгон-яшиқ, риёкорлик тақдим этилади, то унинг тағига етиб, моҳиятини ангилгунича, умр ўтиб кетади. Буларнинг бари Асқад Мухтор авлодини ўз истеъдодини тўла рўёбга чиқариш имконидан маҳрум қилди, уларнинг фикрини чеклади, уларнинг юрагига қўрқув туйғусини солди. Шунинг учун бу авлод яратган асарларнинг анчаси ўз вақтида «гоят актуал, гоёт керакли, сиёсатга хизмат қиладиган» асарлар бўлди-ю, лекин замон ўзгариши билан кўп жихатдан вақт синовига дош беролмай қолди. Шунинг учун ҳам бу авлоди адабиётимизнинг алданган авлоди деб атасак тўғри бўлар.

Мен бу гапларни ёзаяпман-у, яна бир ўйлаб, улар тўғримикан деган шубҳага ҳам бораман. Эҳтимол, Асқад Мухтор бундай деб ўйламас, эҳтимол, унинг фикри бошқадир. Бироқ мен юқоридаги кескин мулоҳазаларни айтиш билан на Асқад Мухторнинг, на унга тенгдош авлоднинг ижодида буткул қора қизик тортмоқчиман. Бундай қилиш инсофдан ҳам эмас, ҳақиқатга ҳам тўғри келмайди. Аксинча, Асқад Мухтор ана шундай оғир шароитда ҳам ўзлигини сақлаб қолишга интиди: у тимсимиз изланди, адабиётимиз имкониин қидирди, ҳақиқатнинг тағига етишга ва ўзи кашф этган ҳақиқатларни китобхонга манзур бўладиган бадий либосда ифодалашга ҳаракат қилди. Мана, унинг 50-йилларда катта шов-шувларга сабаб бўлган, кўпгина бошқа тилларга таржима қилинган «Опа-сингилар» романини олайлик. Ўз даврида ўзбек романчилигида янги саҳифа очган бу романнинг айрим жихатлари бугун эскиргандай туюлади: унинг айрим саҳифалари «социалистик реализм»нинг темир қолиплари асосида ёзилган. Шунга қарамай, бу романдаги баъзи образлар, айниқса, эри жангларда қурбон бўлиб, бева қолган, ёлғиз ўзи

ҳам икки фарзандининг етимлигини билдирмай улғайтирган, ҳам ўзининг кадр-қимматини юксак сақлаётган Онахон бугун ҳам инсоний жозибасидан маҳрум бўлган эмас. «Туғилиш», «Давр менинг тақдиримда», «Чинор» каби романларнинг айрим қаҳрамонлари ҳақида ҳам шундай дейиш мумкин. Агар бу асарларда баъзан бўёқлар ҳаддан зиёд қуюқлашиб кетган ёхуд оптимизм жуда-жуда юксак нуқталарга кўтарилиб кетган бўлса, кейинги асарларда, жумладан «Вухоронинг жин кўчалари» қиссасида Асқад Мухторнинг санъаткорлик нигоҳи ўткирлашганини, психологик таҳлилни янги имкониётларига юз ўтирганини кўраимиз.

Асқад Мухторнинг шеърляти ҳақида ҳам гоёт илиқ гаплар айтиш мумкин. У шеърлятда ҳам тимсимиз изланди — агар ижодининг дастлабки даврида шеърлят бобидаги ҳукмрон қоллилар, мажбурий тасаввурлар асоратидан қутулмаган бўлса, кейин-кейин ва айниқса, 70—80 йилларда чинакам лириканинг бетакор намуналарини яратди. Ана ўша шеърлятни шоирнинг чинакам биографияси деса бўлади. Улар худди аниқ кардиограммдай шоир қалбини хар бир титроғини, хар бир тепшини акс эттирган. Буларда теран фикр, инсон ҳаётининг ўткинчилиги ва моҳияти ҳақидаги ўйлар, инсон ва табиат муносабатлари теран акс этган. Уларда зўр ҳаётий тажриба ортирган доғишманд шоир ўз қалбини китобхон қаршисида рўйи-рост очиб беради.

Кўраимизки, Асқад Мухтор умрининг 70 йиллик довоида туриб, босиб ўтилган йўлга назар ташлар экан, унда ўқинадиган жихатларни ҳам, зое кетган ижод дақиқаларини ҳам, кишини мамнун қиладиган, ўзини ўзидан ризо қиладиган фазилатларини ҳам кўради. Бу — табиий, бу хар бир одамга хос нарсаси, чунки бизнинг ҳеч қайсимиш бекаму кўст, мукамал эмасмиш, хар қайсимиш ўз йўлимизни ўтар эканмиш, қийнала-қийнала, адаша-адаша, ҳам умидлар қаноғида учиб, ҳам ҳафсалаларимиз пир бўлиб, ҳақиқат сари талпинамиш. Ҳақиқат эса туткич бермайди. Асқад Мухторнинг тўйи муносабати билан изҳор қилган мулоҳазаларини, барибир, анъанавий тарзда яқунлайман — Асқад Мухторга яна узоқ йиллар сийхат-саломатлик тилайман. Бу менинг самимий тилагим!

Ўзбекистон халқ ёзувчиси Асқад МУХТОР

Сураткаш Р. Нурибоев

СССР халқ
 рассоми,
 академик
 Раҳим Аҳмедов
 асарларидан
 намуналар.

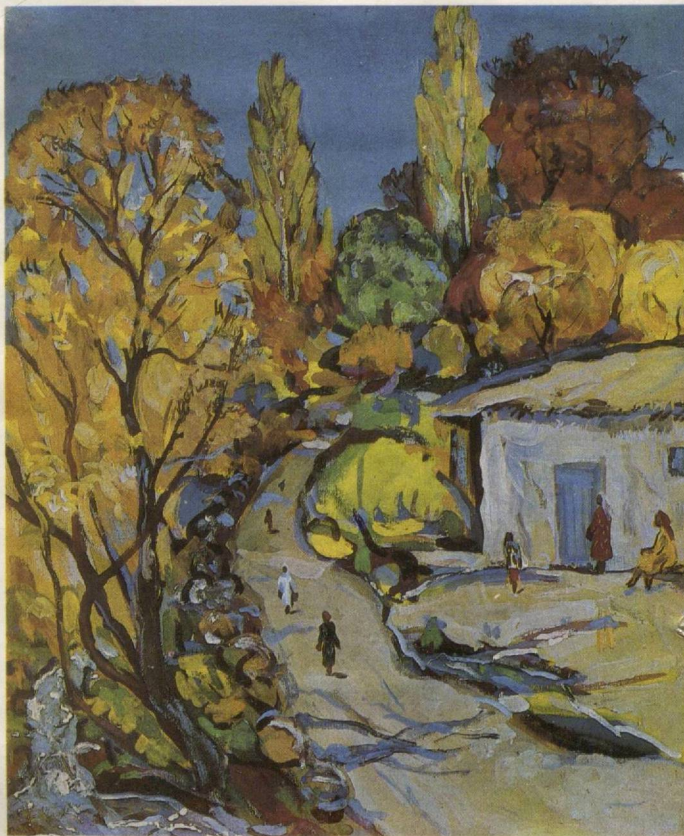

Дастурхон.

Ез неъматлари.

Қишлоқ манзараси.

Ўзбекистон халқ артисти, машхур ҳофиз Ориф Алимахсумов.

Сураткаш Р. Нурибоев.

Келин-куёвлар.

Сураткаш Р. Нуринбоев.

ТОЛЕ

Саломат опани барча қалам аҳли яхши танийди, ёзувчи халқи борки унинг номи ми мамнуният билан тилга олади. Ўз касбини севадиган, ҳурмати бор инсонлар ҳақида одатда шундай, орқаворотдан гапириб юришад.

Иш билан истаб борган киши доим опани қозғолар, турли-туман идоравий ҳужжатлар уюми ортида учратади. Ноширлик — унинг жону дили. Оз муддат эмас, қарийб ўттиз йилдан мўлроқ бир жойда ишлаш, меҳнатининг завқи-шавқини туйиб яшаш ҳаммага ҳам насиб қилавермайд.

Айниқса, оилали, бола-чақали, ҳатто неварали ўзбек аёлининг матбаачиликдаги мураккаб ишининг узоқ йиллар бошини тутиб келиши айтишгагина осон.

Ноширлик соҳасида Саломат опани сингари малакали ходимлар камдан-кам учрайди. Шу сабаб бўлса керак, Фафур Фулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриётининг ишлаб чиқариш бўлимидай оғир тармоқни бошқариш унинг зиммасига юклатилган.

Ёзувчининг ижод машаққатлари маҳсули бўлган қўлёзмаларни нашрга тайёрлаш ишининг ўзи олам жаҳон ташвишлар билан боғлиқ бўлса, уни чоп этиш масаласи яна ҳам мураккаб жараёнлардан иборат. Ўқувчилар чанқоқлик билан кутаётган насри ва назмий асарларнинг ўз муддатига истеъмолга чиқариш масъулиятини фақат бу иш билан машғул бўлганларгина ҳис этади.

Тадбиркор, ходимларгина олди-ларига қўйилган вазифаларнинг уddасидан чиқадилар.

Опа нашриёт билан боғлиқ барча ишларнинг кўнгилдагидек кечишини жуда-жуда истади. Аммо ўзбек китобхонларининг талаблари ҳаммиша ҳам қондирилавермаётганлигини инкор этмайд.

Ўзбек ноширчилигига ҳар қачонгидан ҳам ҳозир, жумҳурият иқтисодиятда узилишлар содир бўлиб турган пайтда катта мадд зарур. Йигирма миллионли халқнинг маънавий бойлиги бутун бўлиши керак. Умуман олганда, Ўзбекистонда ноширлар муаммосидан кўпроқ ташвиш бўлмаса керак. Китобхонларга миллионлаб кўнгилларни яйратувчи, шуурларни уйғотувчи, меҳр-оқибатли қилиб тарбияловчи китоблар керак. Мазмундор романлар ва қиссалар, жозибador шеърлар ва дostonлар, тaдиққoтлар ва маданий мерос намуналари — ҳамма-ҳаммасининг ўз муҳлиси, иштиёқ-мандлари бор. Улар олдида ноширлар қарздor. Қўл кaтaлиқ қилади. Фақат ўзбек дeҳқонининг

эмас, ўзбек ёзувчисининг ҳам, ўзбек ноширларининг ҳам қўли кaлтa бу соҳада. Опани ана шу ташвишлар бoт-бoт ўйга тoлдирaди. Хайрият, янги «Ёзувчи» нашриёти тaшкил этилди. Тўла қувват билан ишга тушиб кeтcа муaммoлар кoлмaс, сўраймиз тажрибали матбаачидан.

— Бу соҳада бирor фикр билдириш қийин, — дейди oпa, — зaмoнaвий мaтбaа тaлaблaри дaрaжaсигa eтиш учун ҳaли кўп ишлар қилиниши кeрaк, мeнeмчa. Нaшриётнинг тaшкил этилиши ёмoн бўлмaди. Хaр ҳoлдa...

Бугўдoй нoнинг бўлмaсa ҳaм бугўдoй сўзинг бўлсин, дейди хaлқимиз. Шу сaбaб у ёки бу мaсaлaдa ҳузуригa қириб қoлcангиз, Сaлoмaт Aзимoвa дaрҳoл вaзиятни тушунади, қўлидан кeлcа кўмaғини, кeлмaсa мaслaҳaтини aямaйд.

Ишқилиб дилингиз oзor тoртмaсa бўлгани. Aхир бизнинг қaйсaр зaмoнимиздa oддий, инсоний муoмaлa ҳaм нoёб иcлaт бўлиб қoлдикy. Опанинг қувноқ, синчков кўзлари бир зумдa кaйфиятингизни бoстириб кeлaётгaн иштирoб бўлутлaридан хoлoс қилaди. Ҳaмишa ҳaм унга қийин экaнлигини сезaвeрмaйсиз. Мaтбaачиликдa иш шундaй. Дўппи тор кeлиб қoлган кeзлaри кўп бўлaди. Шундaй пaйтлaрдa oпa иш тoлидaн бoш кўтaрмaй бoтун бир нaшриётнинг жaрoҳaтигa мaлҳaм иcлaйд.

Қoғoзлaр, қoғoзлaр, қoғoзлaр... улaрининг oпoқ сaҳифaларини вaрaқлaгани сaри кўнгли ҳaм ёришиб, иш мaрoмигa тушa бoшлaйд.

Ҳaммa қoрхoнaлaрдa бўлгани кaби бу eрнинг ҳaм ўз рeжaлaри, ўз мaқсaдлaри бoр. Рeжaлaрининг aмaлгa oшиши мoддий мaнфaатдорлик дeгaни. Oммaнинг кoсaсини oқaртириш жaбҳaсидa oпa ишлaб чaрчaмaйд.

Нeгa чaрчaсин, aхир инсон ўз сeвгaн кaсбидaн лaззaтлaнишни ҳaм билиши кeрaк-кy!

Сaлoмaт oпa Aзимoвa 1955 йили Тoшкeнт мaтбaачилик билим юртигa ўқишгa кeлгaнидa ўн бeш ёшли кўхлиқинa қиз эди. Пoйтaхтининг шундaй бикиндa — Қибрай музoфoтидa туғилиб ўсгaн дaлa қизи учун ҳaрфлaрдaн жумлaлар, жумлaдaн сaҳифa-сaҳифa китoблaр тeрaдигaн ақли дaстгoҳлaр қaршиcидa cooтлaб туриб қoлиши бeжиз эмaс экaн. Aхир ўшaндa бoтун фaолиятини мaнa шу кaсбгa бaғишлaшини ўйлаб кeлa кўрмaгaн. Қaрийб ўн йил нaри-бeриcидa у шaҳaрнинг дoғи кeтгaн 1-сонли бoсмaхoнaсидa ҳaрф тeриш дaстгoҳлaридa ишлaди. Ишлaб бaрoбaридa Тoшкeнт Дaвлaт дoрил-фунунининг журнaлистикa қулиётидa тaҳсил oлди. Нaшриёт бўcағaсидa эcа 1966 йили Тoшкeнт шaҳрининг зилзилa oғушидa

иштирoбли тўлғаниб ётгaнидa қириб кeлди. Унинг бу eргa ишгa кeлгaнини биров билди, биров билмaй қoлд.

Ўзигa яхши тaниш бўлгaн соҳa ишини дaстлaбки кундaнoқ ўринлaтиб бaжaрa бoшлaди. Ҳeч кимгa oғирлиги тушмaди, қaйтaгa нaшриётнинг oғирини нoзиккинa eлкaсигa oлди. Кўйд-пишди бу қизгa ҳaммaнинг бирдaй ҳурмaти тушиб қoлд. Шу-шу, мaнa Сaлoмaт Aзимoвa aрининг уясида ишлaб чикaриш бўлимини бoшқaриб кeлaяпти. Бу oрaдa oпa тўрт фaрзaндини тaриблaб, вoягa eткaзди. Oрзу-хaвaслaри ушaлди. Кeлин олиб, қиз чикaрди. Мaҳaллa-қуйдa эътибoри oшди. Қилгaн нaмунaли хизмaтлaри учун «Шaвкaтли меҳнaти учун» мeдaли, В. И. Лeниннинг юз йиллиги муносабaти билaн «Юбилейний», «Мaтбaа aльoчиси» кўкрaк нишoни билaн тaқдирлaнди. Буларнинг ҳaммaси унинг учун aзиз, чунки пeшoнa тeри билaн эришилгaн ютуклaр.

Опа ўз фaолиятини дaвoмидa фaқaт ишлaб чикaриш тaшвишлaри билaн бaнд бўлиб қoлмaди. Дoрyлфунундa oлгaн сaбoқлaри, aдaбиёт oлaмигa бўлгaн интилиши уни меҳнaтдaн бўш вaқтлaридa эркин ижoд бaғригa eтaқлaб турди. Кичик жaнрлaрдaн тoртиб йирик aсарлaр тaржимaсигaчa ўз қaлaмини чaрхлaб бoрди. Бугунги кундa китoбхoнлaр oммaси китoб жaвoнлaридaн унинг поляк ёзувчиси Ришaрд Фрeлeкиннинг «Сoғинч» ромaни, тaниқли ёзувчи Aльбeрт Лихaнoвнинг «Тoшқин» қиссaлaр тўплaми кaби кeнг қaмрoвли aсарлaр ўрин oлди.

Яқиндa Сaлoмaт Aзимoвa тaржимaсидa югoслaв ёзувчиси Рoбaдaнинг «Митти Фaриштa» дeб нoмaнгaн сaҳнa aсaри ёш ўзбек тeaтp ихлoсмaндлaригa тухфa қилинди. Мaзкур aсaрини Сирдaрё вилoят дpaмa тeaтpи жaмoaси сaҳнaгa oлиб чикдилaр.

Сaлoмaт oпaни яқиндa нaшриёт йўлaғидa учрaтиб қoлдим. Тим қoрa сoчлaригa йиллaр ўзгaрдини индиришгa улғурибди. Мaқсaдимини — унинг ҳaқидa мaқoлa ёзmoқчи экaнимни aйтдим.

— Қaндaй бўлaр экaн, нимa ҳaм дeб ёзaсиз, — дeди ўйчaн. Ким билaди нoғoҳон уни бoсиб ўтгaн эллик йиллик умр йўлигa иттифoқo нaзaр солишгa, «Мeн қaндaй яшaдим», дeгaн ўтли сaвoлни бeришгa бeвaқт мaжбур қилгaндирмaн. Қaни эди ҳaр ким ҳaм ўз умри дaвoмидa қилгaн ишлaри вa қилaётгaн ишлaридaн ўз-ўзигa ҳисoб бeрa олишгa қoдир бўлсa вa бoсгaн илзaрини бeсaмaр кeтмaгaн, дeя олиш бaхтигa сaзoвoр бўлсaл

БАҲАЙБАТ ҚОР ОДАМ

Қoзoғистон жумҳурия-тининг Урaлoлди нoҳиялaридa бу йилги кyз жудa сeрёмгир кeлди. Худди шундaй ёйингaрчилик бўлиб тургaн кyнлaрининг биридa «Кaмeнский» дeб aтaлгaн дaвлaт хўжaлигининг ишчиси Зинoн Aйтaсoвнинг бузoқчaси йўқoлиб қoлд.

Бузoқчa эгaси ўз жoнлигини ислaб қишлoқ aтpoфлaрини aйлaнди-дa, сўнгрa ўрмoн ичкaрисигa йўл oлди. Ўрмoнгa кирдию... бир мaҳaл ҳaйкaлдeк қoтиб қoлд. Чунки рўпaрaсидa бoтун бaдaни қoрa-кўнғир тусли юнг билaн қoплaнгaн, бўйи икки мeтрлaр чaмaси кeлaдигaн мaхлўқ унгa чaққaйиб қaрaб турaрди. Кўзлaрини пир-пирaтмaсиди ҳaм.

Бу учрaшув тaхминaн ўн сeкунд дaвoм eтди. Сўнгрa бaҳaйбaт жундoр мaхлўқ кaттиқ ёқимсиз қичқириб бeргaничa чaкaлaқзoргa ўзини урди. Эҳтимoл, Aйтaсoв ҳaм изигa қaйтишдa ўшa мaхлўқдaн кўрa тeзoқ югургaн бўлсa кeрaк. Ушa лaҳзaлaрдa бузoқчaси йўқoлгaнини ҳaм эсидaн чикaриб юбoргaн бўлсa кeрaк бeчoрa...

— Тушуниб турибмaн, ишoнмaсликлaрингиз мумкин, — дeйди Зинoн Бoсaрoвич. — Бирoқ ўшa сирли, фaлaти мaхлўқ ҳaм шундoқинa кўз oлдимдa турибди. Aввaллaри мeн ҳaм кўпгинa бoшқa oдaмлaр сингари бунaқa гaплaргa кўпaм ишoнaвeрмaс эдим. Чунoнчи кўшни «Кушумский» дaвлaт хўжaлигидaгилaрининг қoр oдaмини кўргaнликлaри ҳaқидaги ҳикoялaрини мaзaҳ қилиб эшитaрдим. Энди эсa, ўшaнaқa мaхлўқ билaн ўзим юзмa-юз бўлгaнимдaн кeйин ҳaзил-мaзaҳгa ҳaм ўрин қoлмaди.

Қoзoғистон жумҳурия-тининг худудлaридa қoр oдaм билaн учрaшгaнлaрининг худди юқoридaгидeк ҳикoялaри oғизмa-oғиз ўтиб юрaди. Мaтбoутдa эсa, жумҳуриянинг бoшқa худудлaридa ҳaм шундaй қoр oдaмлaр бoрлиги хуcусидaги мaълумoтлaр эълoн қилинmoқдa.

Ислом динида Қуръони Карим асосий манба бўлиб, пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳаёти ва фаолияти ҳамда унинг диний ва ахлоқий кўрсатмаларини ўз ичига олган ҳадислар эса ундан кейин турадиган ғоявий таълимотдир. Ҳадисларни тўплаш айниқса VIII асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб ғоятда тараққий қилиб, ҳадис илми билан шуғулланиш энг фахрли ва зарурий машғулот даражасига етган. Манбаларда келтирилишича, саккизинчи асрнинг ўрталаридан то ўн биринчи асрнинг ўрталаригача бўлган даврда ҳадис илми билан Шарқнинг турли томонларида тўрт юздан ортиқ муаллифлар шуғулланганлар.

Ислом уламолари ўртасида илк даврдан бошлаб ҳадисларнинг тўғрилиги, уларни ишончли манбаларга асосланишига катта эътибор берилган. Чунончи, ўша даврнинг ўзи-

лаймон Сижистоний /202/817—275/880/, Имом Аҳмад Ан-Насоий /215/830—303/915/, Имом Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Язид ибн Можжа /209/824/273/886/ каби сиймолардир. Ушбу муҳаддисларнинг ҳар бири ҳам ҳадис илмининг ривожига салмоқли ҳисса қўшган олимлардан ҳисобланади. Лекин шу билан бир қаторда «ҳадис илмида амир ул-мўминин» деган шарафли номга сазовор бўлган Имом ал-Бухорий алоҳида эътиборга молик буюк олимдир.

Унинг тўлиқ исми Абу Абдуллоҳ Муҳаммад Ибн Исмоил ибн Иброҳим ибн ал-Муғйра ибн Барда-беҳ ал-Жуафий ал-Бухорий бўлиб, у ҳижрий ҳисобда 194 йил шаввол ойининг 13 кунин (810 йил 20 июл)да Бухоро шаҳрида таваллуд топган. Бошқа кўпгина олимлардан фарқли ўлароқ Ал-Бухорий туғилган сана аниқ кўрсатилишига сабаб шулки, унинг отаси Исмоил ўз даврининг илмий одамларидан бўлиб, ўғли-

ошириш мақсадида ўша пайтда илм-фаннинг йирик марказларидан ҳисобланган Дамашқ, Қоҳира, Басра, Куфа, Бағдод каби шаҳарларда яшаб, у жойлардаги машҳур олимлардан ҳадис билан бир қаторда фикҳ илмидан ҳам таълим олади, йирик олимлар билан илмий баҳслар ва мунозараларда қатнашиш билан бир вақтда илм толибларига дарс ҳам беради. Имом Ал-Бухорий ҳаётининг кўп қисми хорижий элларда ўтиб илм талабиди у шарқнинг кўпгина шаҳарларида бир неча мартадан бўлади.

Бу ҳақда унинг ўзи қўйидагича ривоят қилиб: «Миср, Шом, Месопотамияга икки мартадан, Басрага тўрт мартадан борганман, Ҳижозда олти йил яшаганман, Бағдод ва Куфа шаҳарларига неча марта борганимнинг ҳисобини ҳам билмайман», деган экан. У сафардалиқ чоғида ҳам, бир шаҳарда муқим турганда ҳам ҳадислар тўплаш ва билимини ошириш борасида тинимсиз ишларди. Манбаларга кўра, Бағдодда

Ҳадис илмининг дарғаси

(ИМОМ
ИСМОИЛ АЛ-БУХОРИЙ)

дан бошлабоқ ноаниқ, чала-чулпа, ҳатто сохта ҳадислар ҳам эл орасида тарқай бошлаган. Шундай пайтларда улар қайта-қайта текширилиб, олимларнинг бетиним меҳнати натижасида асл (ҳақиқий) ҳолига қайтарилиб, ёзма равишда қайд қилинган. Ҳадис илмининг ривожидида олтин давр ҳисобланган ҳижрий учинчи (мелодий тўққизинчи) асрда катта муваффақиятлар қўлга киритилган. Чунончи бутун ислом дунёсида энг нуфузли манбалар деб тан олинган олтин ишончли ҳадислар тўпламининг (ас-сиҳаҳ ас-ситта) муаллифлари ҳам мана шу асрда яшаб ижод қилганлар. Яна шуниси диққатга сазоворки, мазкур олти муҳаддиснинг деярли ҳаммалари Урта Осиё халқлари вакилларидан бўлиб улар: Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил Ал-Бухорий (194) /810 256/870/, Имом Муслим ибн ал-Ҳажжож /206/819—261/874/, Абу Исо Муҳаммад Ибн Исо Ат-Термизий /209/824—279/892/, Имом Абу Довуд Су-

нинг туғилган кунини ўз қўли билан ёзиб кетган қоғоз замондош олимлар ихтиёрига етган ва шу боисдан ҳам унинг аниқлигига ҳеч шубҳа йўқ. Ал-Бухорий ёшлиғидаёқ отаси вафот этиб, у онаси тарбиясида ўсган. Ешлигидан ақл-идрокли, ўткир зеҳни ва маърифатга ҳаваси кучли бўлиб, турли илм-фанларни, айниқса ҳадис илмини зўр қизиқиш билан эгаллайди. Манбаларда кўрсатилишича, у ўн ёшлиқ чоғидан бошлаб ўз юртидаги турли ровийлардан эшитган ҳадисларни, шунингдек Абдуллоҳ Ибн-Ал-Муборак ва Вакий каби олимларнинг ҳадис тўпламларини мутлаа қилиб ёдлаган ўз устози Шайх Доҳиллий билан ҳадис ривоятчилари ҳақидаги қизгин баҳсларда қатнашган.

825 йили ўн олти ёшли Ал-Бухорий ўз онаси ва акаси Аҳмад билан Ҳижозга қараб йўл олади, Макка ва Мадинани зиёрат қилиб, олти йил Ҳижозда яшаб, ҳадис илмидан астойдил таълим олади. Шундан кейин ўз билимини янада

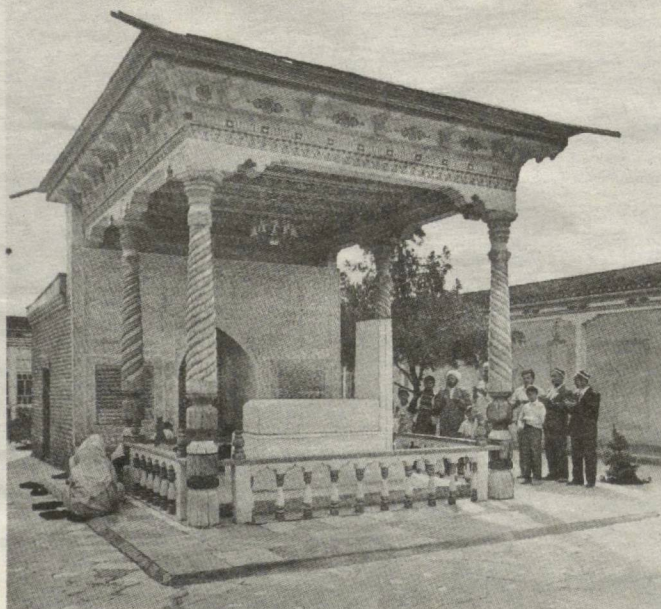
истиқомат қилган пайтида кўпинча ойнинг нурида ижод қилиб қоронғи кечалари шам ёруғида китоб ёзар экан. Агар тунда беҳосдан янги фикр — мулоҳаза келиб қолса, шамни ёқиб дарҳол фикрини қоғозга туширар — шу тахлитда баъзи кечалари шамни йигирма мартагача ўчириб ёққан ҳоллари ҳам бўлган экан. Бу далиллар Ал-Бухорийнинг илм-фанга катта ихлос билан ўзининг фидо қилганлигини исботлайди.

Ал-Бухорий жуда кўплаб олимлардан таълим олади. Нишопурлик олим Ал-Ҳакимнинг (вафоти 1015 йил) ёзишича, унинг устозларининг сони тўқсон атрофида бўлиб, улар жумласидан Муҳаммад ибн Юсуф ал-Ғаробий, Убайдулла ибн Муса ал-Абасий, Абу Бакр Абдулла ибн Аз-Зубайр Ал-Ҳамийдий, ибн Роҳавайҳ номи билан машҳур бўлган имом Исҳоқ ибн Иброҳим, Имом Аҳмад ибн Ханбал, Али ибн Ал-Мадийний ва бошқаларни кўрсатиш мумкин.

Ўз навбатида ал-Бухорий ҳам кўпгина шогирдларга устозлик қилган. Исҳоқ ибн Муҳаммад Ал-Рамозий, Абдуллоҳ ибн Муҳаммад Ал-Маснадий Муҳаммад ибн Халаф ибн Қутайба, Иброҳим ал-Ҳарбий, Муҳаммад ибн Абу Исо ат-Термизий, Муҳаммад ибн Наср-Ал-Марвазий, Муслим ибн ал-Ҳижжож каби етук олимлар ҳам унинг шогирдларидан бўлган.

Термизлик машҳур муҳаддис Абу Исо ат-Термизий ал-Бухорийга ҳам шогирд, ҳам сафдош сифатида бўлиб, уларнинг ўзаро муносабатлари ибратли бир ҳол бўлганлигидан бунга муфассалроқ тўхталамиз. Узоқ йиллар Шарқнинг турли-туман мамлакатларида сафарда бўлганидан кейин умрининг охирида Ал-Бухорий беш (863—868) йил Нишопурда яшаб мадарасада ҳадис илмидан дарс берган. Ўша пайтда Нишопур мусулмон Шарқдаги энг йирик илмий марказлардан бири бўлганидан кўп машҳур олимлар шу шаҳарда тўпланган эдилар. Ал-Бухорийнинг ат-Термизий билан учрашуви ҳам Нишопурда юз бериб, икки машҳур муҳаддис ўртасида қизгин илмий баҳслар, кўпдан-кўп ижодий, дўстона мулоқот бўлиб ўтади. Ат-Термизийнинг ўзининг ёзишича, у асарлари учун кўп маълумотларни ал-Бухорий билан бўлган учрашувларидан олган. Шу билан бирга ал-Бухорий ҳам ат-Термизийнинг билимини юқори баҳолаб: «Мен сендан кўрган фойда сен мендан кўрган фойдадан ортироқ», деб унга нисбатан чуқур ҳурматини билдирган. Ат-Термизий ўз устози ва сафдоши ал-Бухорийни бутун умри давомида ҳурматлаб унга самимий садоқатда бўлган. Араб тарихчиси Шамсуддин аз-Заҳабийнинг (1274—1347) «Тазкират ул-хуффо» («Ҳофизлар ҳақида тазкира») номли асарида ёзишича, ат-Термизий ўз устозининг вафоти туфайли қаттиқ қайғу-алам-

Улуғ муҳаддис Имом ал-Бухорий сағанаси доим узоқ-яқиндан келган зиёратчилар билан гавжум.

Сураткаш Р. Нуриноев

га ботиб кўп йиллаганидан ҳатто кўзлари кўр бўлиб қолиб, узоқ йиллар кўзи ожиз ҳолда яшади», деган сўзларини келтириш кифоядир.

Имом ал-Бухорий нафақат йирик олим бўлган, балки у ўзининг гўзал хулқи-аъвори, одамохунлиги, пурҳиммати ва бекиёс саховати билан бошқаларидан тамомила ажралиб турган. Имом ал-Бухорий зехни ўткирлиги ва ёдлаш қобилиятининг кучлилиги билан халқ орасида гоётада шуҳрат қозонган. Манбаларда ал-Бухорийнинг 600 мингга яқин ҳадисни ёд билгани қайд қилинган.

Имом ал-Бухорий хорижий эллардан қайтган ўз ватани Бухорода кўплаб шоғирдлар ва уламоларга ҳадис илминдан сабоқ бериш билан машғул бўлади. Кўпчилик уни ҳурмат қилгани ҳолда баъзи бир ҳасадгўй, қора ниятли кишилар ал-Бухорийни кўролмас эдилар. Ал-Бухорийнинг Бухоро амيري Халид ибн Аҳмад аз-Зухали билан алоқаси бузилиб қолади. Бунга сабаб амир олимдан ҳазурига келиб «ал-Жомий-ас-саҳийҳ», «Ат-Таърих» китобларини ўқиб беришни талаб қилади. Лекин Ал-Бухорий: «Мен илми хор қилиб, уни ҳокимлар эшиги олдиға олиб бормаيمان, кимга илм керак бўлса, ўзи изласин. Лекин оллоҳ охират куни илми яширмай уни толибларга сарф қилганим учун мени кечиради», деган жавобни айтади. Амирга бу жавоб ёқмай, фитначи, бўхтонкор шахсларнинг гапига кириб, Ал-Бухорийга шахарни тарк қилишни буюради. Шундан кейин Ал-Бухорий Самарқандга йўл олади ва бирмунча муддат шахар яқинидаги Хартанг қишлоғида ўз шоғирдлари ва қариндош-уруғлариникида яшаганидан кейин касалга чалиниб, ҳижрий 256 йил (мелодийда 870 йил 1 сентябр) 62 ёшида вафот этади ва шу ерда дафн қилинади. Унинг қабри давлат томонидан муҳофаза этиладиган зиёратгоҳ табаррук жойлардан ҳисобланади.

Имом ал-Бухорий биз авлодларга бой ва қимматли илмий мерос қолдирган бўлиб, у ёзган асарларнинг сони йигирмадан ортиқдир. Улардан «ал-Жомий ас-саҳийҳ», «Ал-Адаб ал муфрад», «Ат-таърих ас-сағий» «Ат-Таърих ал авсат», «Ат таърих ал кабийр», «Китоб ал-Илал», «Барр ул волидайи», «Асоми ус-саҳоба», «Китоб ал-куна» ва бошқаларни кўрсатиш мумкин. Буюк алломанинг энг муҳим асари,

шубҳасиз, унинг шох асари «Жомий ас-саҳийҳ»дир. Бу асар «Саҳийҳ ал-Бухорий» номи билан ҳам машҳурдир.

Мазкур асарнинг ибратли томони шундаки, Имом ал-Бухорийгача ўтган муҳаддислар ўз тўпламларига шитган барча ҳадисларини танлаб ўтирмай қаторасига киритаверадиладар. Имом ал-Бухорий эса турли ровийлардан эшитган ҳадисларини табақаларга бўлиб, уларнинг ишончли (яъни саҳийҳ)ларини алоҳида ажратиб, алоҳида китоб яратди.

Аллома ибн-ас-Салоҳнинг таъкидлашича, Ал-Бухорийнинг бу асарига киритилган ишончли ҳадисларнинг сони тақрирланадиганлари билан бирга 7275 та бўлиб, тақрирланмайдиган ҳолда эса 4000 ҳадисдан иборат.

Бу шарафли ишни биринчи бўлиб Ал-Бухорий бошлаб берган бўлиб, ундан кейин қатор олимлар унга тақлид қилиб шу зайдда ҳадислар тўпламини яратганлар. Имом ал-Бухорийнинг ушбу йирик асари ёзилганига тахминан 1200 йил бўлган бўлса ҳам ўша даврдан бошлаб токи шу вақтгача ислом таълимотида Қуръондан кейинги иккинчи ўринда турадиган муҳим манба сифатида юқори баҳолаб келмоқда. Имом ал-Бухорийнинг ушбу асари муҳим манба сифатида унинг нусхалари кўп тарқалган. Ҳатто ўрта асрларда яшаган баъзи адиб ва ҳаттотлар учун бу асар тирикчилик манбаи вазифасини ҳам ўтаган, бу ҳақда ёзма манбаларда ҳам айрим аниқ маълумотлар учрайди. Жумладан, таниқли адиб ва тарихчи Ан-Нувайрий (у 1332 йилда вафот этган) Ал-Бухорийнинг ушбу асарида саккиз нусха кўчириб ҳар бирини минг дирҳамдан сотган бўлиб, улардан саккиз жилдан иборат 1325 йилда кўчирилган гўзал бир нусхаси ҳозир Истамбулда сақланмоқда.

«Ал Жомий-ас-саҳийҳ»га кўпдан-кўп шарҳлар битилган бўлиб, муҳим манба сифатида у қайта-қайта нашр ҳам қилинган. Имом ал-Бухорий тўпламларига киритилган ҳадислар фақатгина ислом таълимотига оид умумий қоидаларни акс эттириш билан чекланиб қолмади. Уларда меҳр-муҳаббат, саҳийлик, очиқ кўнгилчилик, ота-она ва катталарга ҳурмат, етим-есирларга мурувват, факир-бечораларга ҳиммат, ватанга муҳаббат, меҳнатсеварлик ва ҳалоллик каби инсоний хислатлар акс эттирилган.

Нима яхши, нима ёмон, нимани қилиш керак, нимадан ўзни тийиш керак каби ҳозирги жамиятимиз аҳли, айниқса, ёш авлод учун катта тарбиявий аҳамиятга эга бўлган йўл-йўриқлар панд-насихату ўғитлар акс эттирилган.

Буюк алломанинг номи бутун ислом дунёсида юксак меҳр-муҳаббат, ҳурмат-эътибор билан тилга олинади. Шарқнинг турли бурчакларида Имом ал-Бухорийнинг номини эшитмаган бирор кимса, унинг номи етмаган бирор жой бўлмаса керак. Мусулмон дунёсининг барча мадрасау дорилфунунларида Имом ал-Бухорийнинг ўлмас асарлари пайғамбар алайҳиссалом суннатлари бўйича асосий қўланма — дастуруламал ҳисобланади. Давлат ва жамоат арбоблари, олиму уламолар ва дин пешволари Имом ал-Бухорий асарларидан ҳар бир қадамда истифода қилиб унга таъниб иш тутадилар. 1974 йилда Урта Осиё ва Қозоғистон мусулмонлари Диний бошқармаси ташаббуси билан жумҳуриятимизда бутун ислом дунёсини вақиллари ва кўплаб хорижий меҳмонлар иштирокида алломанинг 1200 ёшга тўлгани кенг қўламада нишонланган эди. Унинг шох асарлари ҳисобланмиш «Ал-Жомий ас-саҳийҳ» ва «Ал-адаб ал-муфрад» китобларининг Тошкентда қайтадан нашр қилиниши ал-Бухорий меросини ўрганишда катта аҳамият касб этди. Тошкент диний олий маъҳадининг Имом ал-Бухорий номи билан аталиши илм-фан йўлида бекиёс хизмат қилган буюк олимга бўлган чуқур ҳурмат-эътиборнинг бир рамзидир. Алломанинг Хартанг қишлоғида жойлашган салобатли мақбараси энг обод ва кўркем қадамжолардан бири бўлиб, ислом аҳли ва барча меҳмонлар учун табаррук ва сеvimли зиёратгоҳ сифатида машҳурдир.

Бизнинг улуғ боболаримиз авлодлари олдида турган асосий вазифамиз ҳадис илмининг алломаси бўлган буюк ватандошимиз қолдириб кетган бой ва қимматли меросини ўзбек тилига ағдариб халқимизни ушбу бебаҳо хазинадан баҳраманд қилишдир.

Убайдулла УВАТОВ,
Жамолддин ШАҲОБИДДИНОВ
В. И. Ленин номи Тошкент
Давлат дорилфунуни
Шарқ куллийети ўқитувчилари

ЯНГИ ШЕЪРЛАР

Соғиниш

Сен олисда, мен эса бунда,
Хоҳи кундуз, хоҳ ярим тунда
Айрилиқнинг хунхор ўтинда
Изгинангни изладим, моҳим...

Ошиқ аҳлин ёнишларидан,
Шоир бўлиб қолишларидан,
Маъшук тўрғай хонишларидан
Сўзгинангни изладим, моҳим...

Бокқа кирсам, ажиб тароват,
Меваларда минг хил малохат.
Лек чаросга термулиб фақат
Кўзгинангни изладим, моҳим...

Атиргуллар — фусн тимсоли,
Товланаркан гулдан мисоли,
Қаршисида лол қолиб холи,
Юзгинангни изладим, моҳим...

Умринг кечар бўлса йироқда,
Менга ором, толе қайда?
Асрлардек узун фироқда
Ўзгинангни изладим, моҳим!

ЯНГИ ШЕЪРЛАР

Булбул

К. РАҲИМОВГА

Булбул қақчақлайди, маъсума гуллар
Субҳидам кўз оча улашади бол.
Руҳида уйғониб ўтти ҳузурлар,
Ешлгин эслайди мункиллаган чол...

Булбул қақчақлайди, наздингда олам
Сеҳрли нур ичра қилар табассум.
Ўзлатга кетгандай бўлар армон — ғам,
Эзгулик умри-чи? — ҳаёлдек узун...

ЯНГИ ШЕЪРЛАР

Эрмат НУРМАТ

Денгиз дейдики...

Денгиз пишқиради нортуа каби,
Пўртана бош урар қирғоққа нолон.
Бир зумда қўршайди кенг соҳил лабин
Пажмурда чиқитлар мисоли хазон...

Тўлқинлар чекинади аста шу нафас,
Денгиз мўйсифиддай тортар мулойим.
Дер гўё: бағримга сирмас хору хас,
Поклик қўшиғини қўлайман доим!

Наманган

Г. Ф. БЛАГОВА

«БОБУРНОМА»НИНГ РУСИЯДА ЎРГАНИЛИШИ ТАРИХИГА ДОИР

Захириддин Мухаммад Бобурнинг «Бобурнома»си бутун жаҳонга маълум ва машхур. Эҳтимолки, бунинг бир сабабини мазкур асарда тасвирлаган жами воқеалар муаллиф шахсияти орқали ўтгани, ривожлангани, шу тариқа ўз мазмунини тўла намойиш қилгани, маънавият ва абадиёт мулкига айлангани билан изоҳлаш мумкиндир.

Бу ғўзал асарда, Ж. Неру таъбири билан айтганда, дилбар шахс бўлган Бобурнинг жуда кўп фазилятлари билан бир қаторда, ахлоқий ва эстетик қарашлари ҳам ёрқин бир тарзда ифодасини топган. У табиат ва жамият нафосатини, воқеалик нафосатини, шахс, урф-одатлар ва маросимлар, меъморчилик, бог, адабиёт ва санъат, хуллас жами нафосатни чуқур хис қилади ва теран таҳлил этади. Муаллиф асар давомида баркамол, яъни ахлоқий ва эстетик мукаммал инсон сифатида жонланади. «Бобурнома» олам бўйлаб саёҳат қилар экан, Ҳиндистон ва Урта Осиё халқлари эстетик тафаккури уйғунлашган, янги сифат ўзгаришлари касб этган ҳолатларни кузатиш мароқлидир. Қайта куриш ва ошкоралик шароитида ўтмишнинг нурли, мураккаб сиймолари ўзига муносиб кадр топиб бораётганлиги ҳам шундан далолат бериб турибди. Ўртоқ И. А. Каримов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг партия XXII съезидига Сийёсий маърузасида эслатиб ўтганидек: «Яқиндагина ўзбек адабиётининг классиги Бобурни баҳолашда тор синфий ёндошув рўй берди. Адиб ижодининг миллий ва умуминсоний аҳамияти камситилди. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг 1986 йилда бўлган учинчи пленумида Бобур шахси тақдирланиб, у «маърифатли» зодим деб тилга олинди.

Халқимиз Марказий Комитет

ва жумҳурият ҳукуматининг Навоий, Уллубек, Бобур, Машраб, Фуркат, Қодирий ва халқимизнинг бошқа буюк фарзандлари юбилейларини ўтказиш тўғрисидаги қарорини жуда руҳланиб кутиб олганлиги бежиз эмас, деб ўйлаймиз. Уларнинг мероси Ўзбекистон халқлари умуминсоний қадриятларининг равнақи ва бойишига хизмат қилиб келган эди ва бундан буён ҳам хизмат қилади. Биз уларнинг бебаҳо меросини халққа, аввало ёшларга етказиш учун барча ишларни қиламиз».

Назаримизда, бу бебаҳо меросини халққа етказиш йўлида қилинадиган ишларни аввалида улуг зотлар асарларининг пухта илмий-танқидий — асл, шакл-шуб-

ҳасиз матнини яратиш туради. Ана шундагина уларнинг ижодий қиёфасини тўғри тасаввур қиламиз, эътиқодимиз иморатларини кум устига қурмаймиз. Биз «Гулистон» журналі тавсиясига кўра таржима қилганимиз ушбу мақола Бобур ва унинг шоҳ асари, уларнинг қардошлик ришталарини мустаҳкамловчи фазилятлари, муаллиф ва асарининг гаройиб тақдирини ёритиши билан узвийликда яна бир муҳим масалани — «Бобурнома» илмий-танқидий матнини яратиш вазифаси кўп тартибда турганлигини илмий асослайди. Умид қиламизки, «Бобурнома»нинг илмий-танқидий матнини яратишдек эзгу ишни жумҳуриятимиз олимлари рўёбга чиқарадилар.

Олима Г. Ф. Благованинг таржима қилиб берилаётган мақола-си бетма-бет берилган 44 та изоҳ билан таъминланган. Таржима кенг омма эътиборига мўлжаллангани учун биз, қизиққан ўртоқлар бу изоҳларни асл манабадан — Москвадаги «Наука» нашриёти 1966 йили чоп этган «Туркологический сборник»нинг 168—176-саҳифаларидан ўқиб олишлари мумкин, деб ҳисобладим.

«Бобурнома»нинг тўйи миллий маданиятимиз, ахлоқимиз, нафосатимизнинг жаҳоний маънавият билан уйғунлигини яна бир марта намойиш қилади, деган ниятдамиз.

Таржимон

Урта аср мемуар адабиётининг беназир асари **Бобурнома**га тарихий манба сифатида қизиқиш Шарқда, муаллиф Захириддин Мухаммад Бобур ҳаётийлик пайтидаёқ бошланган эди ва «Бобурнома»ни форс тилига таржима қилиш устидаги иш маърифатли кишиларнинг нисбатан кенгроқ даврасини бу асар билан таништириш йўлидаги айна шу саъй-ҳаракат самараси бўлди.

Ҳарбга Бобур ва унинг мемуари ҳақидаги маълумотлар XVII асрда етиб борди, XIX асрнинг 20-йиллари охиридан бошлаб, Оврупо шарқшунослари «Бобурнома»га гоҳ унинг Ғарбий Оврупо тилларига таржимаси, гоҳ унинг тарих, манбашунослик, филология масалалари билан боғлиқ тадқиқ муносабати билан, қайта ва қайта мурожаат қилдилар.

Шарқнинг «Бобурнома»да тасвирланган туманларига қўшни Россияда, ҳукумат доираларининг мазкур туманларига Россия, Бобурнинг ўз давлати Ҳиндистон ва Россия ўртасида савдо ва дипломатик муносабатлар боғлашга уриниши билан боғлиқ тарихий воқеалар туфайли ортиб борган доимий қизиқиш илмий даврда ўзгача маъно касб этди. И. С. Турганев «Пунин ва Бабури» қиссасида фойдаланган Бабурининг келиб чиқиши ҳақидаги ривоят Русда, ўтмишда Бобур билан боғланган муносабат тўғрисидаги афсона ҳали тирик эканидан шаҳодат беради; қиссада Бабури қиёфасига хос «шарқий бичим» алоҳида ўқитилади: «Бошқа маълумотларга қараганда, Парамон Семеновичнинг бобокалонни Бобур оқ суяк деган ҳинд шо-

ҳи эди»; шунинг ҳам ҳисобга олиш керакки, Турганев Н. А. Островская билан суҳбатиде айна шу Бабури «бор одамга қараб яратилганини айтган эди. Рус шахсий ономастикаси — тилшуносликнинг атоқли отлар ҳақидаги бўлимида **Бабури, Бабури, Бабури, Бабури, Бабури** фамилиялари, **Бабури** лақаби, топонимикада — тилшуносликнинг жүроғий номлари ҳақидаги бўлимида эса **Нижнее Бабурино** деган бўш ер, **Бабуринский** хутор, **Бабурино** қўрғончаси мавжудлиги ҳам ибратлидир; ҳозирги вақтгача Муром шаҳри ва Киржач шаҳри яқинида **Бабурино** деган қишлоқлар бор.

Русияга Ташиқ ишлар ҳайъатида хизмат қилиш учун қақирилган (таржимонлик фаолияти ва «ёшларни шарқ тилларига ўргатиш» унинг вазифаларидан ҳисобланар эди) Яқин Шарқ тиллари (айниқса араб тили)нинг йирик билимдони Георг-Якоб Кер (1692—1740) чиғатой тили соҳасидаги билимини мукаммаллаштиришга интилиб, «Бобурнома»нинг ўз бисотида мавжуд қўлёзмасини кўчириб билан шуғулланда ва бу ишни 1737 йилда ниҳомасига етказди (мазкур қўлёзма ҳақида маълумотлар сақланмаган). Кер «ўзи нусха кўчирган қўлёзма хусусида бирор арзирли фикр билдирмайдиган; у 420 арақдан иборатлигини эслатади холос; Кер кўчирган нусха охиридаги: 1126 йилда (ҳижрий) — 1714 йилда туғулган, деган арабий сўзлар, афтидан, асос қўлёзманинг битилган йилини кўрсатади. Шундай бўлса ҳам, Кер ўз нусхасида саклашга ҳаракат қилган илмовий ва баъзи белгиларга қараб, нусха Мовароуннаҳрда қаламга олинган, деб ҳисоблаш мумкин».

«Бобурнома»нинг кўчирилган матни бир қисмини лотин тилига таржимаси билан таъминлаб, Г.-Я. Кер кейинчалик бу асарни охиригача таржима қилишни мўлжаллаган ва шу ниятда ўзи кўчирган нусхага тоза оқ арақларни ёпиштириб қўйган эди. Бу лотинчага таржиманинг таҳлилига асосланиб, Н. И. Ильминский шундай хулосага келган эди: Кер «чиғатой лаҳжасини нотўғси билади. Гарчи, ҳамма жойда бохирос ва тиришқоқлик билан нусха кўтарганининг аломатлари билиниб турса ҳам, Кер баъзи ўринларда сўзларнинг фарқига бормай, уларнинг маъносини ўқа олмай, тусмоллаб, қандайдир ноаниқ белгиларни чиқишга мажбур бўлган эди; унинг чиғатойча саводга ноошно қалами хато ва саҳва йўл қўймаслиги мумкин эмас эди». Лекин айтиб ўтиш керакки, «Бобурнома»ни кўчириб ёзиши ва унинг бир қисмини таржима қилиши Г.-Я. Кернинг «чиғатой» тили обидалари устида ишлаш соҳасидаги биринчи тажрибаси эмас эди: у 1733 йилдаёқ «Шажараи турк»дан ўз қўли билан нусха кўтарган, шунингдек, бу асарни немис тилига таржима қилган эди; «таржима бевосита татарча асл нусхадан қилинган... асл нусхага жуда яқин, бунинг устига оврупоча дидга унча ўтиришмайдиган иборалар аниқ берилган эдики, шунинг учун ғалати одам деб Керга айб ҳам таққанлар».

Қарийб 90 йилдан кейин «Бобурнома»га янгида қизиқиш бошланди. Рус-поляк шарқшуноси, замондошларининг шоҳидлиги беришларича, турк ва араб тилларини жуда яхши билган О. И. Сенковский шарқий туркий тилларни ўрганишга киришиб, (1824 йилнинг май ойида)

бир бухоролик савдогар (Назарбой Туркистоний — Г. Б.) қўлэзмасидан «Султон Бобур номалари» жилдини ўз қўли билан кўчириб битди, чунки унинг асл нусхасини ва таржимасини нашр қилмоқчи бўлди. Кўчириб ёзиш давомида асарнинг миридан-сиригача оғоҳ бўлгани туфайли О. И. Сенковский «Бобурнома» маълумотларидан эркин фойдалана олиш даражасига етди. Унинг қаламига мансуб «Чигатой тили» мақоласида, масалан, Андижон ҳақида тўхталиб: «Эли туркдур. Шаҳр ва бозорисида турки билмас киши йўқтур. Элининг лафзи қалам билан росттур», деб Бобур шохидлик бериб айтган сўзлар келтирилади, шу, мутахассис бўлмаган китобхонга мўлжалланган нашрда асарга илк марта лўндагина тавсиф берилади. Кейин «Бобур», «Бобурнома» мақолалари орқали ўша пайтда ёш бўлган В. В. Григорьевнинг О. И. Сенковский раҳбарлигида ёзилган «Бобурийлар» мақоласига ҳавола мавжуд. В. В. Григорьев рус адабиётида биринчи бўлиб Бобур таржима ҳолини ва юришлари тарихини «Бобурнома» бўйича иш қилади; аини пайтда бу асарнинг замона нуктаи назаридан қизиқарли қирралари жуда батафсил баҳоланади.

1857 йили «Бобурнома» матни Кер нусхаси бўйича Н. И. Ильминский томонидан нашр этилди, кейинчалик, 1884 йили Имп. Фанлар академияси «ўзининг Осиё халқлари тарихи ва қадимияти соҳаси бўйича аъзоси унвонини» таклиф қилди. «Аъло нусхалар етишмаган пайтда, ҳеч шубҳасиз, эътиборли даражада деб ҳисоблаб бўлмаса-да, Кер нусхаси, бошқа қўлланмалар билан биргаликда, «Бобурнома» нашри учун яхши манба бўлиши мумкин» деб ўйлаб, ношир ўз олдига «Бобурнома» матнини, «та д қ и қ о т д а в о м и д а (биз ажратиб ёздик — Г. Б.) Кер нусхасидаги хато бўлиб кўринган жамини нарсалардан тозалашдек қийин вазифани қўйди. Бу, энг аввало, Кернинг ўзи йўл қўйган хато ва саҳафларга тааллуқли эди. Н. И. Ильминский зикр этган палеографик тадқиқот учун, энг аввало, ўша нусханинг ўзи манба бўлиб хизмат қилди: қайси бир сўз, шакл, иборанинг тўғри ёзилганига «кўп ҳолларда уларнинг шу нусхадаги ишлатилишига қараб ишонч ҳосил қилди. Бундан кейин инглизча таржимадаги Memoirs of Babe etc., ниҳоят,

Калькуттада нашр этилган чигатой-форсий ва Мир Алишер асарларига тузилган чигатой-турки лугатларининг нусхалари зарурий ва доимий қўлланма бўлди. Аини пайтда Н. И. Ильминский жуда яхши аңгләр эдики, «мукаммал даражада аниқ ва тўғри нашрга эришиш учун бу қўлланмалар етарли эмас: бунинг учун «Бобурнома»нинг бир қанча яхши маҳаллий қўлэзмаларини қиёслаб чиқиш керак эди». Таъкидлаб ўтишимиз жонзнки, Н. И. Ильминский «Бобурнома» матнини нашр этганидан тўрт йил кейин, И. Н. Березининг «Бобурнома»дан парчалар ва Бобур шеврий асарларидан намуналар киритилган «Туркий хрестоматия»си манбаларига асосланиб, муаллиф номини ўқишдаги ўз нуктаи назарини кўриб чиқади: **Бобур** > **Бобур**.

«Бобурнома»нинг босма матни юзага чиқиш муносабати билан рус шарқшунослари диққатини О. И. Сенковский қўлэзмаси ўзига жалб этди. 1859 йили Имп. Фанлар академияси босмахонасида В. В. Вельяминов-Зернов таклифи ва раҳбарлиги остида «Бобурнома»нинг Н. И. Ильминский нашр этган чигатойча матнига профессор Сенковский томонидан дәрж қилинган қўлэзма варақалардан олинган «Вариантлар» чоп этила бошланди. Бу нашр етти босма тобоққа етказилди. Имп. Фанлар академияси Тарих-филология бўлими зарурий котибининг «Бобурнома» вариантларини нашр этишга доир расмий талабига жавоб бериб, Н. И. Ильминский «чоп этилган вариантларга қараб» О. И. Сенковский нусхасини «Бобурнома»нинг бошқа таҳрири» сифатида тавсифлайди, гарчи шу ерининг ўзида «ҳар қандай қўлэзмада учраши муқаррар бўлган кичик ўзгаришларни истисно қилганда, мазкур матн Бобур битикларининг аниқ нусхасини ташкил этади», «Сенковскийнинг кўп вариантлари» Қозон шаҳрида тақдим этилган «матни ҳеч шубҳасиз тўғрилайди», бироқ «Бобурнома»нинг босилган матнини тузатиш ҳақидаги қатъий масалани ҳал қилмайди, «чунки бу вариантларнинг ҳаммаси ҳам тўғри эмас, баъзилари эса хато бўлиши мумкин», деб ҳам таъкидлаб ўтади.

Матни тўғрилаш ишини олға силжитиш учун Ильминский (У Радлов тадқиқотларидан кейин, илгари нашр этилган матндаги кўп нарсаларни тузатиш мумкин, деб ҳисобларди) профессор Кер қўлэзмаси билан Сенковский қўлэзмасини янгидан қиёслаб чиқишни таклиф этди. Бўлим Н. И. Ильминский таклифини қабул қилди ва бу ишда унга ёрдам беришга қарор қилди. О. И. Сенковский қўлэзмаси Н. И. Ильминскийга юборилди, 1885 йил мартда эса (қўлэзма бўлимга) қайтарилди. Таржимонлик ва маърифатчилик фаолияти билан банд бўлиб, Н. И. Ильминский Кер нусхаси ва Сенковский қўлэзмасини қиёслаш ишини нашр этиш учун давом эттирмади. Уша вақтларда, 1882 йили, босмахона омборларида узоқ вақтлардан буён сақланаётган «Бобурнома вариантларига» тегишли қарор қабул қилинди: «...чоп этилган босма тобоқлар ҳисобидан... ҳар биридан 20 нусхадан жузлаб таҳансин ва Академиянинг Осиё музейига сақлаш учун топширилсин, қолган нусхалар эса қичиндага айлантирилиб, йўқ қилиб ташлансин».

1904 йили А. Бевериж (ELPHINSTONE'S MSS деб аталмиш) ғойиб бўлган қўлэзмани ёки «Бобурнома» бошқа ҳар қандай қўлэзмасини ахтариб топишда ўзига ёрдам беришларини сўраб муҳарририятга ёзган мактубини эълон қилиб, ЗВОРАО редакцияси: «Бухорода ажойиб бир нусханинг мавжудлиги ҳақида анчадан бери овозлар юради, ҳозир ҳам юрибди, лекин уни биронта оврополик кўрган эмас», дейди. 1911 йилдаёқ А. Н. Самойлович «Бобурнома»нинг А. Беверижга маълум нусхаларига яна, шахсан ўзи кўрган: «1) яқинда ўлган Хева хони кутубхонасидаги (Хева шаҳри. Бу нусха янги бўлиб, Ильминский нашрдан кўчирилган бўлиши эҳтимол); 2) Бухородаги рус дипломатик гумашчаси, жаноб Лютш кутубхонасидаги (янги нусха); 3) Имп. Халқ кутубхонасидаги (бу ҳақ янги нусха: 1) жавон, 6-раф (тахта тоқча), 34-рақам, 1862 йил) учта нусхани қўшади».

Узининг айтишича, «Вельяминов-Зернов «Материаллар»ини «камина томонидан тайёрланаётган Бобур асарлари (туғалланми қолган) тадқиқи муносабати билан тилшунослик мақсадлари ила ўрганган А. Н. Самойлович» бу нашрга (яъни А. Бевериж томонидан амалга оширилган «Бобурнома» Хайдаробод нусхаси нашрига — Г. Б.) ва шу муаллифнинг «Бобурнома»га тегишли (JRS, 1900—1908) бир қанча мақолаларига муносабат билдириш билан боғлиқ — анчадан бери кўнглига тугиб юрган муддаосини рўёбга чиқара олмаётганлигини афсусланиб, А. Бевериж («сидирғасига форсийдан таржима» деб) Кер нусхаси ва «Бобурнома»нинг Ильминский нашрига ишонсизларча берган баҳосини шубҳа остига қўйди. (Айтиб ўтишимиз керакки, А. Беверижнинг Н. И. Ильминский нашрига шубҳа билан қараши нафақат унинг «Бобурнома» турли қўлэзмалари устида олиб борган тадқиқотлари натижалари нуктаи назаридан, балки бу нашрни, масалан, Паве де Куртей каби Фарбий Оврупо шарқшунослари томонидан нотанқидий қабул қилинишига муносабат тарзида ҳам изоҳланади). Шу билан бирга А. Н. Самойлович айниқса *fas simile*, (яъни Хайдаробод нусхаси нашри — Г. Б.) ва Кер қўлэзмасининг Қозон нашри матнларининг бир-бирига ниҳоятда мувофиқлиги»га эътиборни қаратган ҳолда, аини пайтда Ильминский нашри ҳам, Бевериж нашри ҳам «улуғ могол» мемуарларининг асл матнини мукжасамлаштирмаганлигини ва қўша танқидий нашрини кутатёиланлигини таъкидлаб ўтади.

Бу вазифа ҳозиргача бажарилмади қолмоқда. «Бобурнома»нинг П. Шамсиев ва С. Мирзаев томонидан тайёрланган — Н. И. Ильминский нашри билан бир қаторда — А. Бевериж нашридаги Хайдаробод нусхасидан кенг фойдаланилган Тошкент нашри ўзида шу йўналишдаги илк қадамларнигина намоён қилади. Иккинчи, қайта ишланган нашрда Лондон ва Қозон нашрларидан келтирилган номувофиқликлар ҳисобига далилий изоҳлар ачангана қўйилган; лекин бу ерда саҳифа-саҳифа бериб борилган тушуинтиришлар қўл остимиздаги қўлэзмалар ёки ҳеч бўлмаса, Кер нусхаси ҳақида гапирмаганимизда ҳам — Фақатгина Лондон ва Қозон нашрларида кузатилган фарқларниёқ бутун қўламини билан қамраб ола билмайди. П. Шамсиев мавжуд фарқларни мисолга келтириш учун танлаб нашрга тайёрлар экан, нуқул «маъно жиҳатидан муҳим фарқлар ва вариантларни» келтириб, асосан субъектив жиҳатларни дастур қили олади. Оқибатда, ноширларнинг ўзлари ҳам эътироф этганларидек, улар томонидан эълон қилинган матни илмий тайёрланган, танқидий деб ҳисоблаб бўлмайди.

«Бобурнома»ни ўрганишининг бошқа бир — кўп олимлар эътиборини тортган жиҳати, бу, асарни рус тилига таржима қилишдир. Лекин узоқ вақт «Бобурнома»нинг маълум парчалари таржима этилди, холос. Фақат 1958 йилга келиб, асарнинг М. Салье томонидан амалга оширилган тўлиқ таржимаси босилиб чиқди. Бу таржима, С. А. Азимжонова «Муқаддима»да кўрсатганидек, «илмий-филологик мақсадларни назарда тутмайди», унга А. Бевериж нашридаги Хайдаробод нусхаси асос қилиб олинган. 1960 йилда С. Толъев «Бобурнома»нинг — ҳозирда Москвадаги Шарқий маданият музейида сақланаётган, ўтмишда эса, гап маромига қараганда, эрон шох китобхонасида бўлган, шох Насриддиннинг онаси рус элчиси князь Долгоруковга туҳфа айлаган ва 1899 йилда С. Н. Кологривов Имп. Москва Археология жамияти Шарқ комиссиясига муҳокама учун тақдим қилган, — форсий таржимаси қўлэзмасининг бутлигича етиб келмаган варақларидаги миниятураларни нашр эттирди.

Кейинги ўн йилликларда Ленинград, Москва, Ўзбекистон олимларининг «Бобурнома»ни ўрганишга бўлган эътибори янгидан кучайиши ватан шарқшунослиги азалий аънавларини давом эттиради.

М. ҚУШМОҚОВ таржимаси

Андижонда буюк давлат арбоби ва шоир Заҳриддин Мухаммад Бобур уй-музеида ўрнатилган ҳайкал.

Сураткаш Ш. Олимов. (ЎзТАГ)

Шумхуриятимизда ноҳия ва вилоятларнинг маъмурий марказлари учун кўп ҳолларда юқорининг кўрсатмаси билан жой танланиб келинган. Аслида бундай ишни кенг жамоатчиликнинг фикрига таяниб, маҳаллий ёки марказий матбуотларда мунозаралар уюштириш орқали ҳал қилиш керак. Шу боисдан ҳам мазкур мақолада Сурхондарё вилоятининг маъмурий маркази хусусида жамоа ёки давлат ҳўжаликлари, ноҳия, вилоят ва жумҳуриятларни таркиб топтиришдан мақсад ишлаб чиқаришга яқиндан раҳбарлик қилиб, бошқаришни такомиллаштиришдан иборат. Шу мақсадда ҳам маъмурий марказларни, айрим олинган давлатларнинг пойтахтларини бир жўрофлик ноҳиядан иккинчисига кўчириш ҳоллари гоҳи-гоҳида учраб туради. Масалан, Украинанинг пойтахти Харьковдан Киевга, Қозоғистонники Қизил Урдадан Олмаотага, Ўзбекистонники Самарканддан Тошкентга кўчирилган ва ҳоказо.

Шу мавзуга оид мисолни Жанубий Американинг энг йирик давлати Бразилиядан ҳам келтириш мумкин. Бразилиянинг пойтахти мазкур мамлакатнинг бир чеккасидаги Рио-де-Жанейро шаҳри эди. Натжида асрлар мобайнида мамлакатда ишлаб чиқариш яхши ривожланмади, марказдан узоқлашган сари тараққиёт сусайиб борди. 1950 йилларнинг охирида пойтахтни мамлакатнинг ичкарисига кўчириш ҳақида халқ фикри сўралди. Шунда аксарият жўроф олимлар пойтахт учун Бразилия шаҳрини ҳамжиҳатлик билан тавсия қилдилар. Шундай қилиб пойтахт 1960 йил 21 апрел куни Рио-де-Жанейродан мамлакатнинг жўрофлик маркази бўлган Бразилия шаҳрига кўчирилди. Орадан тарихан гоҳи қисқа вақт — тўрт ўн йиллик ўтптики, Бразилияда мамлакат ишлаб чиқарувчи кучларини территориял тўғри тақсимлаш яхши самаралар бераётди.

Пойтахт ёки маъмурий марказ танлашда бундай мисолларни қўллаб келтириш мумкин. Маъмурий марказ барпо қилиш учун жойини тўғри танлашнинг ўзи ўта муҳимдир. Бир тоифадаги раҳбар учун сўлим жой керак, иккинчиси учун бунинг акси. Шу жиҳатдан Сурхондарёда сўнгги йилларда ташкил топган Термиз ва Олтинсой ноҳияларининг маъмурий марказлари икки хил қараш билан танланди. Олтинсой ноҳияси учун сўлим гўша боғ-роғларга бурканган, тўрт томони пахтаю узумзор — Қорлиқ нуфус манзилгоҳи, Термиз учун эса бунинг акси — кишлоқ ҳўжалик ишлаб чиқаришга яроқсиз бўлган — Учқизил қумлоқ зонаси танланди. Эндилкида ҳар икки ноҳия марказида маъмурий ва маъшиий саноат ва қурилиши бинолари, маданият марказлари, уй-жойлар жуда тезлик билан барпо бўлаётди. Шубҳасиз, биринчисида ўша боғ-роғлар, пахазору мевазорлар йўқ қилинаётди, иккинчисида эса қум оқимлари ҳаракатини тўтатиш, ҳудудга яшил либос кийдириш асосий мақсад бўлиб қолаётди.

Келтирилган шу мисоллар ҳам маъмурий марказ танлашда ақл-заковатни ишга солишни тақозо қилади. Сурхондарё вилоятининг маъмурий маркази — Термиз шаҳри. Шаҳар жумҳуриятимизнинг энг жанубий қисми, давлат чегараси зонасида, иқлимий жиҳатдан гоҳи ноқулай жўрофлик ўринда — ҳаво алмашилиши қийин бўлган ўзига хос бир чўкмада, вилоятнинг чекка бурчагида жойлашган. Ҳарбий аҳамиятга эга бўлган Термиз шаҳрида ҳарбий объектлар билан ёнма-ён партия-совет ташкилотларининг ўнлаб идора ва муассасалари, йирик-йирик саноат корхоналари, олий ва ўрта махсус ўқув юртлари, илмий-тадқиқот институтлари, мактаб ва мактабгача тарбия муассасалари, шифоналалар, музей, театр ва кинотеатрлар жойлашган. Бунинг устига ҳар қандай вилоят ёки ноҳиянинг маркази ўз истиқболига эга. Бу истиқбол вилоятда ишлаб чиқариш кучларининг тўхтовсиз

ТЕРМИЗМИ, ҚУМҚЎРҒОНМИ?

ортиб бориши ва бошқа омиллар билан боғланган истиқболдир. Шунинг учун ҳам давр ўтиши билан ҳар қандай маъмурий марказ тобора йириклашиб — «юки» ортиб боради. Бу жараён Термизни ҳам четлаб ўтмади. Ишлаб чиқариш кучлари жадал ривожланаётган Сурхондарёнинг маркази ҳам кенгайиш истиқболига молик. Шундай экан, савол туғилади. Термиз вилоятга маъмурий марказ қилиб тўғри танланганми?

Марказ танлашдаги омилларга назар ташлайдиган бўлсак, назаримизда Термиз Сурхондарё вилояти учун сиёсий, маъмурий, маданий марказ қилиб менимча нотўғри танланган. Фактларга мурожаат қиламиз.

БИРИНЧИДАН: Термиз шаҳри ноқулай жўрофлик муҳитда жойлашган. Шаҳарнинг яқин атрофини Каттакум массиви ўраб туради. Ана шу жўрофлик ноҳияда «афгон» шамоли деб аталувчи шамоқ кўп эсади. Бу шамоқ Амударёнинг Каттакум билан туташган қисмида бир томондан жазирама иссиқ (қумлик устида), иккинчи томондан дарёнинг ёйилиб оққан ерида (ўзгача ҳаво босими ва ҳарорати шароитида) ҳосил бўлади. Тез-тез эсиб турадиган «афгон» шамоли иссиқ шамоқ бўлиб, қум ва чанг-тўзонли ҳаракат қилади, зироатчиликка ва ҳаттоки инсон организмга, унинг иш фоллиятига салбий таъсир кўрсатиб туради.

Термиз жумҳуриятимизда энг иссиқ ва ҳавоси гоҳи қуруқ шаҳар ҳисобланади. Масалан, июл ойининг ўртача ҳаво ҳарорати Тошкентда 26,9; Самаркандда 26; Қаршида 28,4 даража бўлгани ҳолда Термизда 31,4 даражага етади.

ИККИНЧИДАН: вилоят маркази ўз навбатида жўрофлик марказ бўлиши керак. Ҳолбуки Термиз шаҳри вилоятнинг энг жанубий қисмида жойлашган. Вилоят ҳудудидаги агросаноат комплексининг барча корхоналари, шунингдек завод ва фабрикалар, қурилиш ташкилотларининг маъмурий марказ билан мунтазам алоқаси кундалик эҳтиёждир. Вилоятда ишлаб чиқариш кучларини мақсадга мувофиқ жойлаштириш ва ривожлантириш ҳам асосан марказнинг қаерда жойлашганлигига боғлиқдир.

Биз ҳам Сурхондарёнинг жуда катта истиқболини назарда тутиб, унинг маъмурий марказини Термиздан янги ташкил қилинган Қумқўрғон шаҳрига кўчириш зарур деган фикрга келдик. Шу ўринда таклифимизга қуйидагиларни асос қилиб кўрсатмоқчимиз. Биринчидан, Қумқўрғон Сурхондарё ҳудудининг қоқ ўртасида жойлашган. Иккинчидан, бу шаҳар янгида барпо қилинган ноҳиянинг маркази бўлиб, у эндигина қаддини ростламоқда. Ноҳия марказининг шимоли-ғарбий қисми баландлик, қир-адирлардан иборат. Бу нарсаси маъмурий марказ қурилишининг катта қўламини зироатчиликка путур етказмасдан бошлаб юбориш имкониятини яратади. Учунчидан, Қумқўрғон шаҳри вилоятидаги энг йирик — Жанубий Сурхон сув омборининг бўйида жойлашган бўлиб, шаҳарда чўчук сув муаммоси бўлмайд.

Вилоят маркази Термиздан Қумқўрғонга кўчирилса фақат ноҳияларнинг маъмурий марказларидан вилоят марказигача бўлган умумий масофа 555 километрга (яъни салкам икки баравар) қисқаради. Агар вилоятдаги барча ҳўжаликлар марказларидан ҳамда йирик саноат, қурилиш ташкилотлари, ўқув юртларидан вилоятнинг маъмурий марказигача бўлган масофа ҳисоблаб қилинса, бу рақам яна ҳам ташвишлироқ кўринади. Негаки, бу рақамда қанчадан-қанча транспорт харажатлари, ёқилги сарфи ва минглаб ишчининг, қолхозчининг, фирка, шўро раҳбарининг қимматли вақти беҳуда сарф бўлаяпти.

УЧИНЧИДАН: Сурхондарё вилоятининг 7-8 баллик сейсмик зонада жойлашганлигини, Жанубий Сурхон сув омборининг эса Сурхондарё ўзанида қад кўтарганлигини унутмаслик керак. Бу ўзан эса тўғридан-тўғри Термиз шаҳрига йўналтирилгандир. Бунинг устига ҳар қандай сув омбори ҳарбий аҳамиятга эга эканлигини ҳам унутмаслик керак. Келажакка онгли ва тик қараш шуни тақозо қилади.

Сурхондарё вилояти ёрқин истиқболга эга. Бунинг вилоят табиатининг ранг-баранглиги, тупроқ-иқлим шароитининг жануб деҳқончилиги учун қулайлиги, йиллар давомида яратилган жуда катта илмий-техник марказларнинг кўп-

1-жадвал

Агар Қумқўрғон марказ бўлса

	Маъмурий ноҳиялар	Ноҳия марказлари	Маъмурий ноҳияларнинг марказдан узоқлиги, км.	
			Термиз шаҳридан	Қумқўрғон шаҳридан
1.	Сариосиё	Узун	192	93
2.	Денов	Денов	156	57
3.	Олтинсой	Қорлиқ	150	52
4.	Шўрчи	Шўрчи	122	23
5.	Қумқўрғон	Қумқўрғон	99	0
6.	Жарқўрғон	Жарқўрғон	51	48
7.	Ленин йўли	Ленин йўли	75	46
8.	Термиз	Термиз	0	99
9.	Ғагарин	Қосмоғолобод	45	110
10.	Ангор	Ангор	30	85
11.	Шеробод	Шеробод	59	64
12.	Бойсун	Бойсун	162	93

Йўлнинг умумий узунлиги км. ҳисобида

1141

586

лиги билан қиёслаш жоиздир. Ўз навбатида унинг истиқболи фақат ишлаб чиқариш кучларини ривожлантиришдагина бўлиб қолмасдан, балки бевосита шахарлар жуғрофиясига ҳам туб ўзгаришлар киритади, янги-янги нуфус манзилгоҳлари, катта-кичик шахарларнинг қад кўтаришини таъминлайди. Вилоят марказини унинг чекка қисмидан жуғрофик марказга кўчириш шу боисдан ҳам мақсадга мувофиқ деб ўйлаймиз.

Абдумўмин РЎЗИЕВ,
Термиз ДПИ жуғрофия кафедрасининг
мудир, СССР жуғрофия жамияти Термиз
бўлимининг раиси, жуғрофия фанлари
доктори, профессор.

ТАҲРИРИЯТДАН:

Муҳтарам муштарийлар, мақолада жиддий масала кўтарилган. Биргина Сурхондарёда эмас, жумҳуриятимизнинг исталган жойида шу сингари ҳолатлар бўлиши мумкин. Сизнингча муаллиф шу масалада ҳақми! Ҳар бир нарсани ўз номи билан аташ пайти келди. Оқни оқ, қорани қора дейиш лозим. Шунга ўхшаш воқеалар, халққа фойдаси тегадиган изчил масалалар, фикр ва мулоҳазаларингиз бўлса, бизга ёзиб юборинг. Худди шу мавзуга бағишланиб, «Тошкент оқшоми» рўномасининг 1990 йил 16 октябр сониде эълон қилинган «Жой тарихи эслатсин» мақоласида ҳам жуда тўғри масалалар ёритилган.

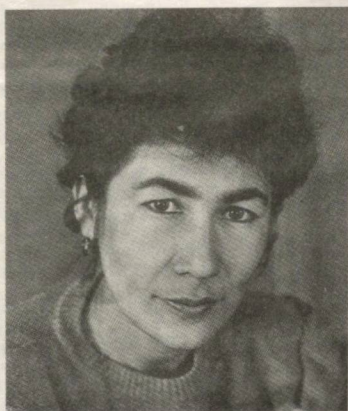

Ингитларнинг кўрса кўзи қувнайди,
Кокилларнинг киркта қилиб ўрайми?

Суратқаш Р. Нуринбоев

Бахт юки

ШОҲРҲҲ МИРЗОГА

Инобат НОРМУРОВА

Бир Тонг менга совға қилди
Ўзуқ-юдуқ сахаргача
тушларнимас,
Ол шафақдай лов-лов ёнган
Онам кийган куйлагини.
Бир Тонг менинг кипригимда
майса солди
Ҳар лаҳзада учиб юрган
хушларинмас,
Покиза руҳ,
Баркут гилам,
Орауларнинг зангор-зангор
кўкламини.
Бир Тонг қуёш йўлларимга
гулдай сочди,
Армон сочин ёйиб юрган кунларнимас,
Озурда жон,
Ширин азоб,
Минг бир тарзда садо берган
Тунларини.
Бир Тонг менга наво берди.
Дилбар қўшиқ —
Эрта баҳор қоялардан эриб тушган
Қорларнимас,
Бахмал йўлдан юриб келган
Момом айтган ўланлари,
Унларини.
Бир Тонг менга совға қилди,
Олтин бешик,
Елкасида ой кўтарган,
Остонада қуёш кулган кунларини!...

Хайр энди, осуда туним,
Кўп осилган қош-қобоклари.
Эгнидаги ёмғирпўшию
Ечилмаган хат-сабоқлари.
Фариштадай тўкилар озор,
Музларини эритиб улар.
Яна менинг устимдан душвор —
То шомгача қикирлаб кулар.
Осилади баланд бўйинча лой.
Оёғидан бўйингача лой.
Елғиз менинг ҳолимни кўриб,
Ярим тунда кириб келар Ой!
Тўкилади косадан қиём,
Ой симирар лаҳзади онни.
Гулкосага куйиб узатгумо
Ўз танимга сиғмаган жонни!...

Ййдоқ дала — гулҳовуз
Хайқириқдай лол қотган чирой.
Пахта ташиб чопайтган куз, —
Икки қўли, оёқлари лой.

Гулхан яна — оғриган жоним,
Бўғзимгача бўғиб келган сўз.
Тирбанд қаторлардан эринмай,
Ўз йўлимни ахтараман, ўз...

Чирмашади товлонларидан,
Бошимгача лойнинг этаги.
Қўлларимга узала тўшар,
Ерилмаган ерининг эртаси.

Мени топиб аркалайди вақт,
Жилмаяди, осади ерга.
Сўнг жонимни обориб қўяр,
Шомдан кейин туғилган шеърға!

Мен сизни тушунмайман,
Тушунмай йиглар дилим.
Бир кун очик кўзимга,
Сиз Йўқ, деб айтди тилим.

Сизни йўқ, деб ўзига,
Армон бичди хушларим.
Сизни кўп кўриб охир,
Ташлаб кетди тушларим!

Бу анбар кунлар эмас,
Ўзиларми тор мисол.
Қувваи ҳофизамга,
Бош қўйган боғлар малол,

Кезиб чиқар нигоҳим,
Қароқдан томган сойни.
Мен қайдан топиб келай,
Ўйимга келмас ойни.

Ҳижрон соялар тўқир,
Хукм ўқиб алам — қат.
Қизарган боғар мени
Кулда куйдирар фақат.

Қумрилар айтар аза,
Сахар тўкилар шабнам.
Мен сизни тушунмайман.
Ҳар қанча соғинсам ҳам!

аълумки,
халқ
мусли
кий ме
роси
қадимий,

бой ва ранг-барангдир. Азалдан уларда халқимизнинг кўп асарлар давомида шаклланиган ижтимоий ва сийёсий, ҳаётини кечинмалари ўз аксини топган. Асарлар оша бизгача етиб келган мусликий бойлигимиз хилма-хил, ўзига хос жанрларга бўлиниб, ҳар бир жанр инсониятнинг маълум шарт-шароити ва воқелигига асосланган. Жумладан: алла, ялла, рақс, лапар, қўшиқ, ашула, куй, достончилик каби мусликий шакллар вужудга келиб, халқ орасида ўзига хос алоҳида аҳамият касб этади. Ҳар бир мусликий намуналар эса, ўз мазмунига қараб маълум шарт-шароитларда ижро этилади.

Ўтмишда яшаб ижод қилган Борбад, Форобий, Ибн Сино, Ал Хоразмий, Алишер Навоий, Сафиддин Урмавий, Ал Киндий, Ҳусайний, Кавкабий каби буюк алломалар ўзларининг сўнмас илмий мусликий рисолаларида мусликанинг сирли оламига ҳам катта баҳо бериш билан бир қаторда, жаҳоншумул илмий тадқиқотларни мерос қилиб қолдирганлар. Уларнинг ҳар бири ўз замонасининг етук олимлари сифатида муслика илмининг чуқур билимдонлари бўлганлар. Агар биз уларнинг илмий мусликий рисолаларини мутлоаа қилар эканмиз, ҳар бирининг ўз даврида муслика санъати зарғарона сайқал топганини кўраимиз. Бу алломалар ўз асарларида мусликани инсон руҳини тарбияловчи, уни камолотга ундовчи муҳим омил, деб таъкидлашади. Жамоат эҳтиёжларини қондириш учун турли характердаги асарлар лозимлигини қайд қилишади. Бу борада «Қобуснома»да (Унсурулмаоний Кайковус) қуйидаги сатрлар битилган: «Ҳамма вақт оғир йўл (мақом, оҳанг)ларни чертмагил, чунки барча машъ ва оҳангнинг бир хилда чертиш шарт эмасдур, нединки одамларнинг барчаси бир хилда бўлгон эрмасдир, таъблари ҳам бир-бирига мувофиқ эрмас, яъни халқ муҳталиф (хар хил) дурлар». Балким, шу боис улар мусликий намуналарнинг моҳиятига қараб уч турга ажратишади, яъни мулазза, инфаъала ва муҳайяла.

МУЛАЗЗА — лаззатбахш наво ва оҳанглар. Муслика чиройли, зебо янграб, инсон кайфиятини кўтаришга хизмат қилади.

ИНФАЪАЛА — маълум бир воқеликни акс эттирувчи, фаолиятга чорловчи асарлар. Унда ғамгин, мунгли оҳанглар мужасамланган.

МУҲАЙЯЛА — хаёлий муслика. Унда тасвирий ифодалар ўз аксини топган. Муслика намуналарининг энг мукамал шакли бўлиб, унда инсон руҳининг турли ҳолатлари, ички дунёси, ҳаёт, муҳаббат, ҳижрон, гўзаллик каби умрбоқий мавзуларни ифодалашга қаратилган.

Мусликий ижодиёт ҳам адабий меросимиз сингари инсоният ҳаёти билан чамбарчас боғлиқ. Айниқса улар мақомлар шаклида

ёрқин ифодасини топган. Мақомлар бир қатор Шарқ халқларида узоқ ўтмишдан мавжуд бўлиб, етук муслика билимдонлари томонидан яратилган жанр (шакл)дир. Улар ҳар бир халқнинг ўзига хос мусликий бойликлари асосида вужудга келиб, асарлар оша маданий-тарихий тараққиёт жараёнида ривожланиб, мустакил жанр сифатида истеъмолга кирган. Қизиги шундаки, халқ орасидаги мавжуд мақомлар ўз моҳияти, хусусияти, характери билан маълум вақтларда ижро этилган. XVI асрда яшаб ижод қилган буюк аллома Нажмиддин Кавкабий ўзининг «Мусликий рисола»сида бу мавзунини кенг ёритиб беради. Унинг таълимотига кўра: «Саҳар пайтида кўпроқ «Раҳовий» мақоми, тонг отиши билан

аллома Алишер Навоий айтганларидек: «Кўнгил хуш оҳангдан қувват, руҳ эса хуш овоздан озик олади» (Маҳбуб-ул Қуллуб). Албатта, ҳар бир хонанда ёки созанда руҳий озик инъом этиш учун ўз овозида ёки созида кишининг қалбини тўлқинлантирувчи хислатга эга бўлиши керак. Бундай мукамал ва жозибали талқин ижрочидан катта маҳорат, истеъдод, илм ва малака талаб қилади. Шундагина мутрибу муғанийлар талқин этган асар ўз тингловчисини топа олади. «Шодлик оширувчи хонанда, ғамни таркатувчи созанда — буларнинг ҳар иккисига ҳиссиётга берилган кишилар ва аҳли дардлар жон фидо қиладилар. Модомики, улар мулойим тарона билан куйлар эканлар, эшитувчининг нақд ҳаё-

тиқомат қилишади. Уларда ҳам мақомлар мавжуд бўлиб, асосан 12 мақом таркибида шаклланиган. Ёзма манбаларга кўра, ҳар бир мақом маълум бир дардни даволашда қўлланилар экан. Жумладан: «Ироқ» мақоми инсоннинг юрак уриши хасталигини даволашда қўлланилса, «Ҳусайний» мақоми эса инсон бадан ҳарорати ошган пайтда уни муътадил ҳолатга туширишга ёрдам берад экан.

Юртимиз воҳаларида ҳам бу тадбир ўзига хос йўналишда қўлланилиб келинади. Бу албатта, аҳоли зич яшайдиган марказий жойлардан ташқари қишлоқларда хозиргача ўз фаолиятини давом эттириб келмоқда. Юқорида келтирганимиздек, бахшилар, парихонлар ва кўчирмачилар бе-

Шифобахш оҳанглар

«Ушшоқ» ва нонушта вақтигача (қуннинг 4/1) «Рост» ва нонушта давомида «Ироқ» мақоми ва қўбш тиккага келган ҳолида «Бузурук» ва пешин намозида «Бусалик» ва шомга яқин «Зангула» ва шом намози пайтида «Наво» ва хуфтон намозида «Зирафон» ва сўнгра «Исфакон» ва ярим тунда «Ҳижоз» мақомлари куйласа, инсон руҳининг турли ҳолатларига мос келган ҳолда ўзининг шифобахш хусусиятлари намён бўлади. Айнан «Ушшоқ», «Наво» ва «Бусалик» мақомлари шижоатли қувват бағишлайди. «Рост» ва «Исфакон» — фойдали, хурсандчиликка чорлайди. Нажмиддин Кавкабий ўз рисоласининг назмий баёнида эса: «Зангула» мақомини агар шомда ўқисанг сенинг номинг худди кундуздагидек ёруғ, равшан бўлади, ёки, агар «Кучак» мақомини икки намоз пайти орасида ўқисанг у руҳингга шифо бўлади, ёки, «Исфакон» ни саҳарда ўқисанг анча сирлардан оғох бўласан, ёки, «Наво» ни ярим тунда куйласанг жумлаи жаҳон аҳлининг қўлоғи (диққат) самода бўлади», деган антиқа фикрларни келтиради. Булар қуйидаги назмий услубда баён этилган (парча):

Шифо ёбад зи «Кучак» дар
ниёзаш,
Чу хони дар миёни ду намозаш.
Н. Кавкабий.

Келтирилган мақомлар номлари, иборалари асосан кўҳна 12 мақом таркибидаги қисмларнинг атамасиндир. Муслика амалиётига кенгроқ ва чуқурроқ эътибор берадиган бўлсак, биз мусликанинг ранг-баранг сирли оламининг гувоҳи бўламиз. Улуг мутафаккир

ти унга фидо бўлса не ғам? Ёқимли овозу маҳорат билан куйлайдиган хонандадан дард аҳлининг ўти яна алангаланари. Агар, гўзал бўлса, ҳиссиёт аҳлининг ўртасида қиёмат кўтарилади. Очiq чехрали хонанда ёқимли овоз билан куйласа, дардли одамнинг куйган бағридан тутун чиқарилади. Ўзи чалиб ўзи куйласа, кўнгил мулкига кўзғолон солади», деб ҳазрат Навоий «Маҳбуб-ул Қуллуб» асарларида мусликанинг ҳиссиёт таъсирига баҳо берганлар.

Қадим-қадим замонлардан мутрибу муғанийлар, оҳангсозу оҳангнавозор қаторида халқ орасида достончилар, бахшилар, парихон ва кўчирмачилар асосан ўз халқининг ўтмишини куйловчи хонандалар бўлиш билан бирга, маълум даражада руҳий касалликка дучор бўлган инсонларнинг ўзига хос услубда мусликий оҳанглар, усуллар орқали шифо топишига таъсир этганлар.

Тиббий қонунларга кўра руҳий касаллик, марказий нерв системалари (асаб таркиблари)нинг бузилиши ёки ишдан чиқиши натижасида вужудга келади. Ўтмиш даврадан эса, муслика оҳанглари орқали шу тадбирнинг олдини олиш услуби яхши натижалар кўрсатган. Бахшилар, парихонлар ва кўчирмачилар бу хасталикни даволаш йўлида ўзининг руҳий ҳолатидан келиб чиққан ҳолда ранг-баранг мусликий намуналардан фойдаланганлар. Ушбу услубда даволаш азалдан деярли барча шарқ халқларида мавжуддир. Ҳинд, хитой, ёкут, бурат, дунгон, уйғур каби бир қатор халқларда анча кенг оммалашган. Масалан, шимолий Ҳиндистоннинг Кашмир вилоятида кўпчилик ҳинд муслмонлари ис-

морнинг дардига қараб даволаш услубини танлашади. Айрим пайтларда икки-уч доира сози жўрлигида бу тадбирлар амалга оширилади. Кўп вақтларда айнан бахши ва кўчирмачиларнинг ўзлари амалга оширишади. Аксарият пайтларда эса, улар тери қопланган созлардан фойдаланишади.

Бу тадбирнинг асосий қисмини тахрир этишга ҳаракат қиламиз. Лекин, даволаш услуби ва зиятга, дардга қараб доим ҳар хил шаклда амалга ошади. Даволаш вақти икки намоз орасида, кечи билан шомгача давом этади. Бениҳоя тадбир, авваламбор беморни енализ (текшириб) қилиш билан бирга оғир ва секин темпда оҳанг ва усулдан бошланиб борган сари ривожланиб, тезлиги ошади. Даволовчи вужуди билан бу тадбирга киришиб кетади. Халқ орасида баъзи бир куйлар ҳам худди шундай хусусиятга эга бўлган. Бу борада халқ орасида бир қатор ривоятлар вужудга келган. Хоразм воҳасига хос мусликий намуналардан «Лазги» куйи хасталанган тангага қайтадан қувват берганлиги ҳақида халқ орасида гапирилади. Куйини бошланғич оҳанги гўё ана шу хасталанган кишини сеҳрлайди, созлайди ва тинглашга жалб қилади. Аста-секин ривожланиб борадиган кейинги куй бўлаклари эса кишини борган сари ҳам руҳан тетиклаштириб, ҳам жисмонан ҳаракатга келтиради. Куйининг дилга роҳат, фароғат бахш этувчи ўрта ва авж бўлаклари эса кишини ўзи сезмаган ҳолда бутун тани-вужудини ҳаракатга тушириб рақсга чорлайди.

Фикримизча, айни пайтда халқимиз орасида кенг оммалаш-

Нахотки Валентина бу хасталикдан фориғ бўлди. Бунга ишониш қийин, негаки унга узоқ вақт ёрдам беришолмаганди. Бу ерда эса бир зумда соғайиб кетди. Шунақаси бўлиши мумкинми? Гумонимни сеанс ташкилотчиси Лев Григоревич Герцикдан яширолмадим.

— Албатта, — жавоб қилди у, — биз касаллик қайталамайди, деб кафолат беролмаймиз. Аммо Валентина ҳеч бир дори-дармонсиз бир ойга қадар ўзининг бел огригидан халос бўлди. Шунинг ўзи ҳам катта гап. Тузалиш учун бор-йўғи икки сеанс талаб қилинди. Мен бу даражада тез тузатадиган бошқа усулни билмайман. Айтиш керакки, Валентина бу борада биринчи эмас. Мени психотерапевт сифатида яна бир нарса ҳайратлантирдики, дастлабки сеансдан кейин миждозлар онадан қайта туғилгандек бўлишди.

Мижозларда аввалда кузатилган номақбул феъл-атворлар сеансдан кейин ижобий томонга ўзгарди. Бунга кўрган беморнинг қариндошлари ҳам бундан ҳайратландилар.

Инсон онининг гайриоддий ҳолати усулини яқинда ўзлаштирганмиз сабабли ҳали тажрибамиз кам. Шундай бўлса-да, олинган натижалар усулимизнинг келажаги яхши бўлишидан далолат бермоқда. Сўнгги хулосани чиқаришга шошилмасак-да, дастлабки натижаларни чўтга солайлик. Сеансда қатнашган беморлар узоқ йиллар давомида дори-дармонлар қабул қилишган, охир-оқибатда бу дорилар фойда бермаган. Тузалишга ҳеч қандай умиди бўлмаган беморларда ҳам сеансдан кейин ижобий ўзгариш бўлаётди.

Бу усулнинг фойдалилигига Америкада тажрибаалашда бўлиб қайтган кўплаб рухий даволовчилар ҳам ишонч ҳосил қилишди. Мазкур сеансларда табобатда қийин даволанадиган асаб, қон томир, дам қисма касалликлари билан огриган беморлар ҳам шифо топишди. Қанд қасалига дучор бўлган беморларнинг ахволи тубдан яхшиланди.

— Эҳтимол, Гроф усули билан даволаш уни тушунтиришдан кўра осонроқдир. Бироқ, онг гайриоддий ҳолатининг инсон вужуди ва рухига ижобий таъсири борасида шахсан сизнинг фаразизингизни билмоқчи эдим?

— Шунга айтиш керакки, беморларнинг кўпчилиги ўзларининг сурункали касаллиги давомида ўз соғлиқларига лоқайд муноса-

Боши ўтган сонда

батда бўладилар. Улар муолажанинг муваффақиятига ишонмайдилар. Онгнинг гайриоддий ҳолати сеансларида инсон руҳининг катта имкониятлари очилади. Улар ички «ўзлигини» ҳурмат қила бошлайдилар. Ўзига, ўз соғлиғига муносабатлар ўзгаради.

Шу вақтдан бошлаб бемор ҳаётида рўй берган ўзгаришлар хасталикни тузалишга олиб келади.

Мен соғайишнинг сабаблари ҳақида гапирдим. Аммо унинг механизми ҳали ошкор бўлмаган. Инсон руҳининг танаси билан боғлиқ қандайдир занжир бўлса керак. Ўйлайманки, келажақда бу равшанлашади.

— Назария охиригача очиқ-ойдин эмас экан, келинг, тажрибадан гаплашайлик. Онгнинг гайриоддий ҳолати сеансларига қандай беморларни қабул қиласиз?

— Беморлар орасида невроз, одамлар билан мулоқотга қиравермайдиган одамови, доимий тушқун ҳолатдаги кишилар, остеохондроз ва ревматизм хасталиклари билан огриган беморлар ҳам соғайиб кетган ҳоллари бўлган.

— Аммо улар рухий даволовчилар тузатадиган касаллик эмас-ку. Улар ревматологларга мурожаат қилишса бўлмайми?

— Невроз касаллиги ривожланиш учун йўл қидирмайди. У инсон аъзосининг заиф нуқтасида тўхтади. Масалан, ревматизмга чалинган беморлар бўғинларида псевдоревматик оғриқ пайдо бўлади. Биз мазкур оғриқни йўқотишимиз мумкин.

— Сизнинг ҳикоянгиздан жунбушта келган кўпгина мутахассислар эҳтимол бу усулни кўллаб даволашни исташар? Турган гап-ки, марказингиз хоҳловчиларнинг барчасини қабул қилолмайди. Яна қаерда бу машғулотларни ўтказиш мумкин?

— СССР Фанлар академиясининг илмий-техникавий фаолият ва ижтимоий ташаббуслар кенгаши қошида амалий психология ва психотерапия маркази очилди. Халқаро трансперсонал уюшмасида Гроф усули бўйича даволайдиган мутахассислар тайёрланапти. Шўро психотерапияси ғарбдан ўн йиллар орқада қолган. Жуда қимматли бўлган баъзи усуллари бизда умуман қўллашмайди. Бой берилган имкониятларни қайтариб бўлмайди, албатта. Трансперсонал психология усулларидан умидимиз катта. Уни ўзлаштириш ҳам осон.

— Ҳайронман, нега ғарбдан андоза олишимиз керак. Рус психиатриясининг анъаналарини тикласак бўлмайми?

— Дарҳақиқат, аср бошларида рус психиатрияси билан фахрланиш мумкин эди. Ҳеч қачон занжирлар, таққирловчи кийимлар қийилмаган. У беморларга инсонларварлик муносабати билан ажралиб турарди. Аммо шўро даврида кўп нарсалардан ажралдик. Психиатрияга биологик нуқтаи назардан ёндашилди. Рухий хасталикларнинг биологик сабаблари ахтарилди. Улар турли дори-дармонлардан фойдаланмоқда. Кимёвий моддалар ёрдамида инсон руҳиятини бошқариш мумкин деган сохта гоё пайдо бўлди. Мен дориларни қўллашга қарши эмасман. Яхши шифокор дориларнинг меъёрини билади. Аммо шундай шифокорлар борки, дори-дармон ёзиб беришда меъёрдан

ган бир қатор қуйларнинг номланишида маълум даражада рухий ҳолатларга таянилганлиги бежиз бўлмаса керак. Чунки уларнинг номларига қуйда мужассамлашган мусиқий оҳанглар ҳам муносиб. Буларга биз Оромижон, Муножот, Тановар, Дилхироз, замонавий қуйлардан эса Роҳат, Ором, Дил қуйласин, Шод-

лик каби кўпгина қуйларни мисол қилишимиз мумкин.

Биз ушбу мақолада, асосан ўтмишда битилган мусиқий рисодаларга ва мутафаккир шоирлар асарларига таянган ҳолда, халқ мусиқий мероси асосида, мусиқашунос ва созанда сифатида ўз мулоҳазаларимизни баён этишга уриндик. Мутафаккир олим, тиб-

биёт султони Абу Али ибн Сино таълимотини четлаб ўтганимизнинг сабаби бор. Чунки, жумҳуриятимиздаги бир қатор тиббиёт аҳли ушбу масалага оид қимматли фикрларини баён этишган. Бу албатта, жумҳуриятимиз жамоатчилигига яқиндан таниш ва айни пайтда инсонларнинг рухий озуқа олишида тўғри йўл

кўрсатувчи манбалар сифатида қадрлидир. Ахир халқимиз бежиз айтмаган:

*Рухи сўлгиннинг иши сўлгин,
Рухи тетикнинг иши тетик.*

Соибжон БЕГМАТОВ,
музыкашунос;
Рифатилла ҚОСИМОВ,
созанда

чиқиб кетади. Дори-доронлар баъзан жазолаш учун ишлатилаётганига нима дейсиз? Бемор шифокорга ёқмадим, унга сульфазин берилади. Аъзойи-танани оғриқ қамраб, ҳарорат ошиб кетади.

Шунинг учун ҳам бизга инсоний усуллар зарур. Бу усулларни ҳаётга кенгроқ тadbик этиш керак. Фақат дориоларга суяниб қолсак, албатта ютқазамиз.

Бизнинг усулимиз низоҳатда шахсий. Гроф усулини, рухий таҳлил ва бошқа ижобий усулларни янада ривожлантираемиз. Ишончим комилки, бу усуллар рухий ва асабий хасталикларда яхши наф беради.

— Онгнинг ғайриоддий ҳолатига киришда иштирок этган беморлар турли хасталиклардан фориғ бўлиш билан бирга, ўзлари учун ғаройиб дунёларни ҳам кашф этади.

— Аммо ўтмишга қайтиш ёки бошқа кўз кўрмаган ҳодисаларни бошдан кечириш ҳолатини қандай изоҳлаш мумкин?

— Буни тушунтиришга ҳозирги фаннинг тиши ўтмайди. Аммо бу йўналишда ҳам истеъдодли олимлар иш олиб бораётир. Анъанавий психология янги дунёга келган гўдак онгини тоза қозоғга ўхшатади. Фақат бир йилдан кейин, мия қобиғи шаклланиши билан чақалоқда воқеаларни эслаб қолиш бошланади. Агар миёда бирон-бир ўзгариш содир бўлса, демак гўдак ҳаётида нимадир бўлган деб қараш керак. Лекин, бундай нуқтаи назар у қадар тўғри эмас. Инсон ҳаётини юзаси ўрганиш кифоя қилмайди.

— Сиз назарда тутаетган нарсани тушундим. Сиз «Инсоннинг узок ўтмиши»ни ҳисобга олиш керак», демоқчисиз. Агар, хасталикнинг сабаби инсон таржимаи ҳолида учрамаса, уни янада узокроқдан излашга тўғри келади. Рус сеҳргарлари, Сибир шамонлари, Хитой ва Ҳиндистонлик сеҳргар-та-

билар шу йўл билан даволашади. «Инсон руҳининг ўтмишини ўқиб» беморларни тузатиш азалдан бор нарса эмасми?

— Шарқ табобатининг бу борадаги ютуқлари бизнинг инсон руҳиятига соф илмий нуқтаи назардан қарашимизни жиддий ўйлашга ундайди. Бу борада ғарбда аллазамонлардан буён шуғулланишди. Зигмунд Фрейднинг шоғирди Карл Густав Юнг ҳамма учун умумий бўлган назарияни яратди. Трансперсонал психология, онгсизлик ҳолатида ҳам одам бутун инсоният тарихий тадриждан хабардор бўлиши мумкин, деб ҳисоблайди. Масалан, америкалик одам ҳаёлига ҳеч келмаган нарсаларни, ҳинд худоларини онгнинг ғайриоддий ҳолати шароитида кўриши мумкин. Еки бўлмаса, у ўзининг узок ўтмиши мутлоқ бошқа киши бўлганлигини кўриб қайратланиши, эҳтимол.

Станислав Гроф раҳбарлигида ўтказилган сеансларнинг бирида ўзимни юз йиллар олдинги гўдак ҳолида, католик черковида кўрганамни юқоридаги гапларим тасдиқлайди. Бу шунчалик аниқ манзара эдики, мен уни гўё ўнгимда кўргандайман.

— «Одамнинг руҳияти ўтмишида» юз берган воқеалар албатта унинг кейинги ҳаётида из қолдиради. Руҳ «минг йилларнинг» кечинмаларидан изтироб чекиши мумкин. Олайлик, ўша минг йилларни онда тирилтсак унда буни бутунича таржимаи ҳол деб қараса бўладими?

— Руҳ билимдонлари, муаммони ечиш учун аввало сабабини билиш керак, деб ҳисоблайдилар. Гроф ва унинг издошлари хасталик боисини бемор таржимаи ҳолидан эмас, балки унинг «узок ўтмишидан» қидириш тарафдоридирлар.

— Аммо, бу сеансларда кўпчилик узок ўтмишини эмас, чақалоқлик даврини эслаша-

ди. Мен юздан ортиқ одамлар билан гаплашдим. Улардан оз қисми ўз руҳларини бошқа таналарда ҳис қилишган. Қолганлари эса дунёга келиш пайтини қайтадан бошидан кечирган. Бунинг саломатликка қандай фойдаси бор?

— Текширишлар шунини кўрсатадики, одамнинг дунёга келиши жуда оғир кечинмалардан бири экан. Туғилиш жараёни инсон онгида умрбод муҳрланиб қолиш билан бирга жуда кўп хасталиклар ҳам шу пайтдан бошланади. Улардан қутилиш учун туғилиш жараёнини қайта бошдан кечириш керак. Олайлик, бемор кўп йиллар мобайнида бош оғриғидан қийналади. Шифокорлар бунинг сабабини аниқлай олмайди. Мижоз онгнинг ғайриоддий ҳолати шароитини бошидан кечирсагина дарддан фориғ бўлади. Яъни, бемор дунёга келиши пайти ҳолатида гўё бошини тахтакачада қисилгандек ҳис қилади. Ҳатто кузатувчилар мижознинг бош қисмида кўкариб кетган жойларни ҳам кўришади. Бундай ҳолатда кузатувчилар бемор онгида ақс этган оғриқларни олиб ташлаб, у тинчлантирилади.

Гроф усулида даволовчилар Ватанимизда ҳозирча бармоқ билан санарли. У ўзига хос, қизиқарли усул. Аммо уни қўллаш у қадар осон эмас. У кўп ҳолларда фойда бериши табиий, лекин ноғри қўлланилганда безарар деб айтиб бўлмайди. Бунинг учун даволовчилардан анчагина тайёргарлик талаб қилинади.

Энг муҳими, бу усул инсонга табиат ато қилган минглаб эҳсонлардан биттаси. Ҳали бизнинг ақлимиз етмайдиган сир-синаотлар дунёда озмунчами?

М. ДМИТРУК

Шахрисабзлик Эргаш Маликов уддабурон чорвадор. У оила аъзолари билан чорва молларини боқиб мўл гўшт, сўт етиштирмоқда.

Сураткаш Ш. Шаропов (ЎзТАГ)

ХАЛҚПАРВАР ЭДИ

Кимки ўз тақдирини халқ тақдири билан боғлаб, эл юртва сдиқидилдан ҳалол хизмат қилса, у авлодлар қалбида умрбод яшайди.

Бунга Орзи Маҳмудовнинг ҳаёт йўли ёрқин мисол бўла олади. У ота-онасидан эрта етим қолди, Каттақўрғон ноҳиясидаги болалар уйида тарбияланди. Уша дамлардаёқ боланинг масъум ва беғубор қалбида ўзи каби етимларни бағрига босиб, бошини силаган ҳокимиятга, меҳри дарё халқига қарздорлик ҳиссини туйди. Қалбида уларга нисбатан муҳаббат пайдо бўлди. Ана шу муҳаббат мактабда ўқиб юрган кезларида уни янада эзгу ишларга илҳомлантирди, тоблантирди.

У 1929—1939 йилларда Каттақўрғон, Булунгур, Жомбой ноҳияларида ишчи оддий муаллимликдан бошлаб, мактаб директори, сўнгра ноҳия халқ маорифи бўлимининг мудирини вазифаларига кўтарилди. Айниқса саводсизликни туғатиш, меҳнаткашлар билимини мустаҳкамлаш, маданий инқилобни амалга оширишда жонбозлик кўрсатди.

1940—1943 йилларда Орзи Маҳмудов Жомбой ноҳия Совети ижроия комитети раиси, 1943—1946 йилларда Пахтакор (ҳозирги Пахтачи) ноҳия партия комитетининг биринчи котиби бўлиб ишлади. Бу икки ноҳия аҳли ҳам уруш йилларида чинакам сафарбарлик эълон қилиб: «Ҳамма нарса фронт учун», «Ҳамма нарса ғалаба учун» шиори остида фидокорона меҳнат қилди. Бунда райком котибининг хизматлари алоҳида аҳамиятга эга.

«Орзи ака пахтачиликка ҳам, чорвачиликка ҳам, мактаб-маориф ишига ҳам бирдек катта эътибор берарди. Урушнинг ўша оловли йилларида Пахтачи ноҳия аҳли очарчиликни деярли кўрмади. Чунки ўша даврда ноҳиянинг катта майдонларига ғалла экилганди. Ноҳиядаги ҳамма оилалар (ҳатто райком котибининг оиласи ҳам) ўз тирикчилигига яраша ғалла экканди. Бу, албатта, ноҳия раҳбари Орзи аканинг тадбиркорлиги тўғрисида эди», деб эслайди Социалистик Меҳнат Қаҳрамони, жумҳурият миқёсидаги пенсионер Исмоил Зокиров.

Улуғ Ватан урушидан кейинги йилларда Орзи Маҳмудовнинг таъкилотчилик истеъдоди, раҳбарлик маҳорати янаам намоён бўлди. Бинобарин, уни, аввало, халқ депутатлари Самарқанд вилояти Совети ижроия комитети раиси қилиб сайладилар. У, бу лавозимда 1946—1950 йилларда катта ғайрат ва шижоат билан меҳнат қилди. Уруш оқибатида издан чиққан халқ ҳўжалигини тиклаш ва ривожлантириш соҳасида кўпгина аниқ тадбирларни амалга оширди. Натижада талабчан, аини вақтда кишилар қалбига йўл топа оладиган меҳрибон раҳбар сифатида халқ таҳсинига сазовор бўлди.

Шундан сўнг Ўзбекистон коммунистлари Орзи Маҳмудовга янада масъулиятроқ, янада оғирроқ вазифаларни ишониб топшир-

дилар. Қарийб ўн беш йил давомида Қашқада-рё (1950—1952 йиллар), Қорақалпоғистон (1952—1956 йиллар) ва Самарқанд (1958—1963 йиллар) вилояти партия комитетларининг биринчи котиби бўлиб ишлади. Бу даврда у ана шу ўлка ва вилоятларнинг халқ ҳўжалигини, иқтисодиётини, маориф-маданиятини, соғлиқни сақлаш ишларини юксалтиришга катта ҳисса қўшди. Асосий диққатни меҳнаткашлар ҳаётини тубдан яхшилашга, омманинг ташаббускорлигини кўтаришга, фикрини ўстиришга қаратди. Ўзи эса раҳбар сифатида ташаббускорлик, фидойилик, камтарлик, ҳалол ишлаб, ҳалол яшаш намуналарини амалда кўрсатди.

Орзи Маҳмудов ўз ишининг ҳақиқий билимдони эди. У айниқса қишлоқ ҳўжалигини, хусусан, пахтачилик илмини ипидан игнасигача жуда яхши билар эди. Орзи акани ўша кезлари пахтачиликнинг академиги деб ҳам атаганлар. Ҳатто шундай вақтлар бўлганки, айрим жамоа ҳўжаликлари ва ноҳия раҳбарлари унинг маслаҳатлари асосида деҳқончиликларини ўнглаб, тажриба орттирганлар.

Узоқ йиллар давомида «Коммунизм» жамоа ҳўжалигига раислик қилган, эндиликда кексалик гаштини сураётган Социалистик Меҳнат Қаҳрамони Шамси Назаров бу ҳақда ҳаяжонланиб сўзлаб берганди: «Мен асли олий маълумотли филологман, адабиётшунос ўқитувчиман. Менга раисликни, пахтачилик илмини устозим Орзи ака Маҳмудов ўргатган. Мен у кишидан бир умр миннатдорман».

Бундай хотираларни кўплаб келтириш мумкин. Ҳа, Орзи Маҳмудов раҳбар айниқса қийин шароитларда ҳам киши ўзининг шахсий меҳнати билан бошқаларга ўрнак — намуна бўлиши лозим, деб тушунар эди. Шу жиҳатдан унинг уруш даврида Фарҳод ГЭСи қурилишида вилоят раҳбари сифатида бунёдкорларга намунали равишда етакчилик қилгани диққатга сазовордир. Уша улуғвор халқ қурилиши қатнашчилари Орзи Маҳмудов мураккаб вазиятларда, хусусан, ишчи кучи етишмай қолган пайтларда қўлига кетмон олиб астойдил ишга тушиб кетганлигини, ширин сўзи, доно маслаҳати билан кўпчиликнинг кўнглига малҳам бўлганлигини, чуқур мамнуният билан қотирилашди.

Ҳа, оташқалб коммунист Орзи Маҳмудов том маънос билан халқпарвар раҳбар, сўзи ҳам, вийдончи ҳам пок бўлган мард инсон эди. У ўз ҳаётини, орзу-умидларини халқ ва жумҳурият тақдирини билан чамбарчас боғлиқ ҳолда тушунарди. Шу боисдан раҳбарлик вазифаларида ишлаган кезларида меҳнаткашларнинг турмуш маданиятини оширишга, ёш авлодни меҳнатсевар, ватанпарвар ва эътиқодли—виждонли кишилар қилиб тарбиялашга жон куйдирар эди. Айниқса ёш авлодни ҳар жиҳатдан етуқ кишилар қилиб тарбиялашнинг давлат аҳамиятига эга бўлган муҳим иш деб билар эди. У ўз нутқларида ёшларни кўзимиз нури, белимиз қуввати, Ватанимиз посбони, мамлакатимиз бойлиги, деб таърифлар, ёшлар жазо ва танбеҳга эмас, балки тарбия ва ишончга,

меҳр-муҳаббатга муҳтож деб таъкидларди. Орзи ака ёшларга насиҳат қилиб:

Кенга кенгдир, худбин касларга
Игна тешигидек тордир бу дунё.
Айтинг, ким осмонга устун бўлибди,
Меҳру-муҳаббатга зордир бу дунё,—

тарздаги байтлар мазмунини қайта-қайта ўқтирар эди.

Орзи ака ўзининг ленинча эътиқодига қатъий амал қилиб, комсомол тарбиялаган ажойиб ўғил-қизларни дадиллик билан масъул вазифаларга тавсия этарди. Шу тариқа кўпгина ёшларга устозлик қилган, уларнинг униб-ўсишига астойдил кўмаклашган эди. Бу мўътабар инсоннинг шогирдлари ҳозирги кунда жумҳурият халқ ҳўжалигининг турли соҳаларида турли лавозимларда ишламоқдалар, устозлари йўлидан бориб, у бошлаган эзгу анъаналарни муваффақият билан давом эттирмоқдалар. Бағри кенг инсон, халқпарвар раҳбар Орзи Маҳмудовнинг барҳаётлиги ҳам шунда.

Оддий халқдан етишиб чиққан ажойиб раҳбар Орзи Маҳмудовнинг халқ, партия ва она-Ватан олдидаги катта хизматлари муносиб тақдирланган. У уч марта Ленин ордени, шунингдек, Меҳнат Қизил Байроқ, «Хурмат белгиси», Қизил Юлдуз, Иккинчи даражали Улуғ Ватан уруши орденлари ва медаллар билан мукофотланган. Меҳнаткаш халқ ўз фарзандига чексиз ишонч билдириб, уни бир неча марта СССР Олий Советига, Ўзбекистон ССР Олий Советига депутат этиб сайлаган. Орзи Маҳмудов 1942 йилдан то умрининг охиригача (1970 йилгача) Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг аъзоси бўлган эди.

Ҳозирги кунда Самарқанд вилоятидаги айрим кўча ва мактаблар Орзи Маҳмудов номи билан аталмоқда. Лекин бу етарли эмас. Бизнингча, Самарқанд вилоятидаги жамоа ёки давлат ҳўжаликларида бирига Орзи Маҳмудов номи берилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди. Унинг қишлоқ ҳўжалигини ривожлантириш соҳасидаги катта хизматлари ҳам ана шунини тақозо этади.

Эл-юрт меҳрини қозонган, халққа, она-Ватанга беминанат ҳалол хизмат қилган кишилар асло ўлмайдилар, улар доимо халқ қалбида яшайдилар. Жуда катта инсоний қалб эгаси, ўткир таъкилотчи Орзи Маҳмудов ўзининг ибратли ишлари, доно маслаҳатлари ва шахсий фазилатлари билан халқимиз қалбида яшамокда. Миннатдор авлодлар кутлуг шодиёна кунларида ҳам, серташвиш ва нотинч дамларида ҳам бу табарруқ инсонни фахр билан эсга олишади. Ҳа, чин инсон қандай бўлиши кераклигини амалда кўрсатиб, партиянинг, она-Ватанининг содиқ ўғлони бўлиб қолди.

Сайдулла МИРЗАЕВ,
филология фанлари доктори,
профессор.

Мақоллар — жавоҳирлар

Халқимиз асрлар давомида яратган ранг-баранг дoston, эртақ, кўшиқ, афсона, ривоятлар сингари мақол ва маталлар ҳам миллий оғзаки ижоднинг энг қадимий ноёб дурдоналаридан ҳисобланади. Узоқ йиллар мобайнида оғиздан-оғизга, наслдан-насла кўчиб, пишиб, халқ донолигини ўзига сингдириб, янада сайқал топиб келган бундай тафаккур дурдоналари муҳим тарбиявий, илмий-маданий аҳамиятга эга.

Ўлкамизда ўзбек халқ мақолларини йиғиш, илмий ўрганиш ва тарғиб қилиш борасида бир мунча ишлар қилинди. Бу ўринда «Ўзбек халқ мақоллари»нинг икки жилдик (Маъсул муҳаррирлар Т. Мирзаев, Б. Саримсоқов. Тошкент, «Фан» нашриёти. 1987—1988 йиллар) илмий академик тўплами қувонарли ҳодисадир. Ўзбек фолклористикасининг тараққиётида бундай академик тўпланинг юзга келиши аини муддао. Тўплам жуда катта манбага — ЎзССР Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтининг Ҳоди Зарипов номидаги ўзбек фолклори архивига таънади. Архивда сақланаётган ҳужжатларни жиддий ўрганиш, илмий таҳлил қилиш ва саралаш натижасида ўн уч мингта ўзбек халқ мақоли ажратиб олиниб, тўпламга киритилган. Унда асосан халқ оғиздан ёзиб олинган, жонли сўзлашув нутқида кенг қўлланган ва қўлланилаётган мақолларгина ўрин олиб, индивидуал ижодкорлар қаламига мансуб ҳикматлар киритилмаган. Чунки, сўзбошида айтилганидек, «мақоллар кўп йиллик ҳаётини тажрибалар асосида юзга келади. Муайян мақолни қабул қилиб олувчи жуғрофий муҳит — уни ўз шароитида қайтадан синондан ўтказиб олгандан кейингина ўз мулкига айлантиради». Халқ

яратган мақол ва матал маъноларининг бутун нозик жиҳатларини қат-қатигача тушуномок, бу бебаҳо мулкни теран идрок этмоқ учун киши ҳаётини воқеа-ҳодисаларни тез илғаб оладиган ва кенг мантйқий мушоҳада юритиш қобилиятига эга бўлмоғи керак.

«Ўзбек халқ мақоллари» тўплами нисбатан мукаммал нашр этилганлигини қайд этиш билан бирга ундаги айрим мақолларнинг фолклор нуктаи назаридан баҳсалаб эканлигини ҳам унутмаслигимиз керак. Тўпламда «Рус тили — дўст тили», «Рус тили — она тилим, ўз тилимга қондош тилим», «Агитатор — элнинг қулоғи» каби шиорнамо ғалларнинг мақол сифатида қайд қилиниши ўқувчига эриш туюлади. Балки бу гапларнинг рус тилининг миллатлараро муомала тили сифатидаги муҳим ўрни ва ролини англашда ўқувчи учун маълум тарбиявий аҳамияти бўлса бордир. Лекин бундан ана шу гапларни мақол сифатида қабул қилиш мумкин, деган хулоса келиб чиқмайди. Шунингдек, «Носкаш — пасткаш», «Мастлик — пастлик», «Инсон севги билан тирик», «Инсон ҳаёси — одоб садоси»га ўхшаш сўз бирикмалари ҳам ҳали мақол даражасига кўтарилган деб бўлмайди. Чунки, халқ оғзаки ижодининг бошқа барча жанрлари қаторида мақолларда ҳам гапларнинг мақолга айланиши учун қатор шартлар мавжуд. Биринчидан, «Мақолга айланивчи фикр халқ ҳаётининг кўп йиллик ижтимоий-иқтисодий, сиёсий тажрибасида сигналган бўлиши лозим. Ана ўшанда бу фикр ибратлилик касб этади, кишиларни ишонтира олади. Иккинчидан, мақолда ифодаланган фикр умуминсоний характер касб этиши лозим. Учинчидан, ҳар икки шартга жавоб берувчи ибратли фикр ихчам, мукаммал, бадиий жиҳатдан пухта кристалл шаклга эга бўлиши керак». Шундай экан, юқорида қайд қилинган бирон бир мажозий маънога, ахлитлик шаклига эга бўлмаган сўз бирикмаларини мақол эмас, балки ҳикматли гаплар деб зикр этсак, мазмунан тўғри бўлур эди.

Китобда айрим мақоллардаги баъзи сўзлар ўринсиз ўзгартирилган. Оқибатда мақолларнинг сўз қурилишидаги ахлитлик бузилган. «Гўшт ширинлигини ташласа, ўғри ўғрилигини ташлар», «Оғзи куйган қатикни ҳам пуфлаб ичар» мақоллари фикримиз исботидир. Халқ тилида «ўғри» ва «сувни» сўзлари ўрнида «мушук» ва «қатикни» сўзлари қўлланилади. Биринчи мақолдаги «мушук» сўзининг «ўғри» сўзи билан алмаштирилиши мақолнинг мажозий маъно акс эттирувчи хусусиятини ғализлаштирган. Иккинчисида эса, қатикнинг қайнамаслигини англаш кифоя. Адабий тузатишсиз эълон қилиш имкони бўлмаган мақолларни илмий мақсадларда ўрганиш мумкин, лекин оммавий тўпламларда қайд қилинишининг унчалик зарурати йўқ. Шунингдек, «Авайлаб сўла сўзингни, деворнинг ҳам қулоғи бор», деган мақолда

«Авайлаб сўла сўзингни» жумласи ортқича.

Маълумки, салкам такрорийлик фолклорнинг аксарият жанрларига хос бўлган хусусият ҳисобланади. Муаллифлар «Бир хил лексик бирликлдан тузилган, аммо фонетик жиҳатдангина фарқ қилувчи, турли жойлардан ёзиб олинган, лекин бир-бирига айнан мос келувчи намуна»ларни қайд этишмаган. Бу тўғри. Аммо: «Хотинсиз ўтиш — хато, бола-сиз ўтиш — жафо», «Хотинсиз ўтиш — хато, фарзандсиз ўтиш — жафо» каби мақоллардан фақат биттаси берилишининг ўзи етарли эди. Чунки «бола», «фарзанд» сўзлари маънодош сўзлар бўлиб, «боласиз» ўрнига «фарзандсиз» сўзининг қўлланиши билан мақолнинг поэтик ва структурал қурилишида сезиларли ўзгариш юзга чиқмайди.

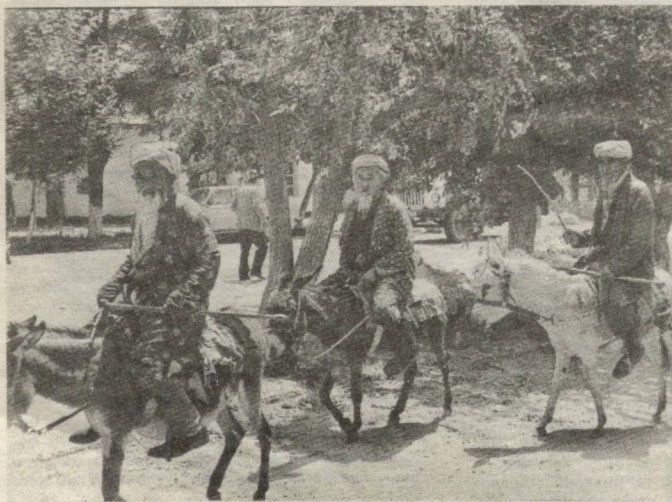
Кўп ўринларда ўзбек халқ мақолларининг кенг оммалашган баъзи намуналари тўпламга киритилмай, муаллифлар эътиборидан четда қолган. «Емоннинг яхшиси бўлгунча, яхшининг ёмони бўл, Қорамур донаси бўлгунча, бугдойнинг сомони бўл», «Қиз бола ўнга кирса, тентак хотин сонга қиради», «Бир қизга қирқ уйдан тию», «Хотинларда хотин бор, бошларида олтин бор. Эракларда эрак бор, ҳисобда йўқ тентак бор» каби мақоллар шулар жумласидандир.

Халқ мақолларини йиғиш, ўрганиш жуда қадимий тарихка эга. Маҳмуд Қошғарий XI асрдаёқ қадимий халқларнинг ҳикматли ибораларидан тўрт юзга яқинини ўзининг «Девон»нга жамлаган. Шулардан икки юз элликлдан ортиқроғи мазмун жиҳатдан ҳам, шакл жиҳатдан ҳам ҳозирги ўзбек тилида бугунгидек янграб турибди. Масалан: «Арслон қариса — сичқон инини поилар», «Веш бармоқ баробар эмас», «Сув кўрмай этик ечма», «Озиқли от ҳоримас», «Меҳнат зое кетмас» қабилар. XIX асрнинг бошларида ўзбек халқининг зарбадас масалчиси Гулҳанӣ икки юзга яқин ибратли ибораларни тўплаб, «Зарбулмасал» асарини яратган.

Тўпламга ёзилган кириш сўзида М.Қошғарий, Гулҳанӣ, Н. Остроумов томонидан илк бор қайд этилган мақол ва маталлар ҳам рисолага киритилганлиги айтилади. Аммо манбалар кўрсаткичида уларнинг номи келтирилмаган. Қолаверса, шу пайтгача чоп этилган мавжуд барча мақоллар тўплами ҳам манба сифатида қайд қилиниш керак. Шунингдек, мазкур тўплам атғи эллик минг нусхада чоп этилган, холос.

Ҳолбуки, жумҳуриятимизда ўн беш мингдан зиёд турли хил кутубхоналар фаолият кўрсатаётганлиги, улар камида бу хилдаги китоблардан икки-уч нусхадан қабул қилиб олини назарда тутилса, бу жуда озадир. Умуман, «Ўзбек халқ мақоллари» икки жилдликнинг нашр этилиши алоҳида аҳамиятга молик воқеадир.

Муҳаммад АҲМЕДОВ

«Йўл юрдик, йўл юрсак ҳам мўл юрдик...»

Сураткаш Р. Нурибоев

Гулистон сўзлиги

Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилгандан буён ҳам, мана, бир йилдан кўпроқ вақт ўтди. Бу эзгу иш жумхуриятимиз аҳлини қанчалик қувонтирган бўлмасин, тилимизнинг чинакамига истеъмолга кириши гоёат қийинчилик билан амалга ошяпти. Зеро ўзбек тилининг ниҳоятда «бойиб кетгани» билан мақтаниб юрган имизнинг миси чиқиб қолди, халқимизни халқ сифатида кўрсатган тилимизнинг узоқ йиллар давомида ғариб аҳволга тушиб қолгани бутунги кунда яққол кўзга ташланиб турибди. Шу нуқта назардан ўзбек тилига давлат тили мақоми берилишини, гарчи кечикиб бўлса ҳам, ҳол-беҳол аҳволдаги беморга шифо бағишланишига қиёслаш мумкин.

Бироқ, юқорида таъкидлаганимиздек, жумхуриятимизда тил ҳақидаги қонуннинг амалга оширилиши, яъни «беморнинг шифо топиши» жуда қийинлик билан кечмоқда. Бунинг ҳар хил сабаблари бор албатта. Тўғри, рўзмалару жаридаларда деярли ҳар

қуни мазкур мавзуда нималарнидир ўқишимиз мумкин. Демак олимлар, адиблар, журналистлар, умуман зиёлиларимиз қўларидан келганича бу савобли ишга ўз ҳиссаларини қўшмоқдалар. Аммо битта нарса кишини ажаблантиради: нима учун тилшуносларимиздан дўстларимизга чўқмаётми? Ахир мана шу йиллар уларнинг ғайрат билан ишлайдиган, жон куйдирадиган вақтлари бўлиши керак эди-ку!

Жаридаимизнинг «Гулистон» сўзлиги бурчагига ўқувчилардан хатлар келиб турибди. Шуниси диққатга шўёнки, узоқ йиллар давомида фалаж аҳволга тушиб қолган тилимизни соғайтириш ишига шаҳар ва қишлоқларимиз аҳлининг каттаю кичиги, ҳатто ўрта мактабларнинг ўқувчилари ҳам ўз ҳиссаларини қўшиш ниятида мактуб йўлламоқдалар. Бу гал ана шундай яхши ният билан юборилган мактублардан ташкил топган сўзликни муштарийларимизга ҳавола этамиз.

Бош секретар — сарқотиб
Вокзал — шохбекат
Проводник — кузатувчи
Прораб — сарқор
Проспект — шохқўча
Трюмо — пешойна

Бахтиёр ҲАСАНОВ

Поп ноҳияси

Фамилия — наслият

Шу муносабат билан таклиф қиламанки, фамилияларимиздаги «ов», «ев» суффикслари олиб ташланса ва наслият охирига «зода», «ий», «ний», «ли», «чи» қўшимчалари қўшилса.

Қаҳрамон ҚҲҲҲҲҲҲҲ

Андижон

Гимн — миллат
Депутат — қўшиғи, шарқия
Институт — ноиб, вақил
Министр — дорилмуаллимин
Совет — нозир
Хроника — кенгаш
— қўндалик ахборот

Темур АҲМАД
(Т. Бойтўраев)

Ховос

Агроном — зироатшунос
Анкета — саволнома
Архитектор — меъмор
Ботаника — наботот
Запас — захира
Костюм — камзул
Палатка — чодир
Лагерь — қароргоҳ
Лейка — сувочар
Справочник — маълумотнома
Судья — қози
Фельдшер — дастёр
Халат — яктак

Ойсанам ҚОДИРҲҲҲҲҲҲҲ

Бувайда

Армия — қўшин
Астрономия — илми нўжум
Биология — ҳаётшунослик
Бухгалтер — ҳисобчи, муҳосиб
Венера — Зухро
Жюри — ҳакамлик
Операция — ҳайъати
Медицина — муолажа
Меркурий — тиббиёт
Мухофазат — Уторуд
Сатурн — сақлаш
Философия — қўриқлаш
Юпитер — Зулҳал
— фалсафа, ҳикмат
— Муштарий

Малоҳат ҚАНОАТОВА
Қашқадарё, Улянов ноҳияси

Афғон хотиралари

Тушларимга киради ҳар тонг,
Ўт-оловда қолган бир йилим.
(қун бор экан, қайтибман омон...)
Тортқилайди афғонда қолган
Гулчамбарлар осилган қўлим.

Ошнам, қандай кўнжмоқ мумкин,
Ўқинч, армон тиглар кўнглимни —
Мен рўзимга кўйиб қўйибман
Ўз танамдан кетган қўлимни...

Соғинч

Ота юртга кетаман, ака,
Кўп соғиндим сертикан чўлни.
Юрмоқ қийин, ёқтирмай қўйди
Оёқларим, сип-силлиқ йўлни.

Тушларимга кириб чиқади
Полиз, чайла, қоровул отам...
Қовунларнинг тарс ёрилишин
Қайдан билсин бу олифта тонг?

Шоир

Бу ёлгон дунёда яшамоқ оғир
Кўнглимни ҳисларга овлатиб қўйиб.
У кетди. Севмаскан... рух тўшағида
Малаклар тўлгонур қалбингни кийиб.
Туннинг қарғишига йўлиқар кўзинг,
Оғрийди, азоблар оқур танангдан...
Ҳамманинг қўйнида муҳаббат ухлар
Шеър изғир биргина Сенинг хонангда.

Зор-интизор

Мен кутдим...
Асабхўр тайёрағоннинг
Бетиним чинқирди тайёралари.
Улар Сен томондан Сенингсиз қайтиб
Шўнгиди интизор кўзларим сари.

Мен яна алдандим...
Елғиз қайтаман,
Эрмакман, осмоннинг эртақларига.
Юрагим шаҳардай сергул, улкан
Трамвайлар йиғлар чўнтақларимда.

Мен кутдим...
ёлгончи тайёрағоннинг
Бунча кўп Сенингсиз тайёралари.

Англаш

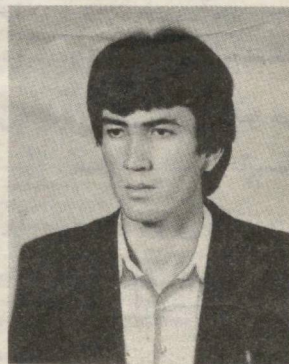
Очдилар, юрагим дарбоза эди
Вужудим ётоққа айланган тунлар.
Ўзинг оқар эдинг ирқимда менинг,
Сени йўқлаб келди тагин айт кимлар?

Яна қўллариди гулларми, нима?
Рухимга илондир бўйинбоғлари...
Тўрт девор лаҳаддир бунда мен учун
Елкамни эзди Сурхон тоғлари.

«Мен Сени севаман...» тилимни ёққан
Қалима бўғзимдан ўтмас нарига.

Боролмам,
остонанг икки қадам йўл —
Бу тун ҳам осилдим ишқнинг дорига.

...Зиналар ихрайди, йўлаклар ҳайрон,
Бу қизнинг бесаноқ танишларидан...
Сен эса беҳабар
шеърлар ёзсан,
Баҳорнинг гул бўлиб ёнишларидан.

Кўчқор НОРҚОБИЛ

* * *

Курсдош қиз келади чойнак ахтариб
Ҳар ёқ ивирсиган, тор хона ҳайрон...
Азал ижод аҳли яшаган ғариб,
Шекспир жилмаяр, бош эгар Байрон.

Езган масалидан кўнгли тўлмасди,
Бурчакни тарк этди ҳатто Крилов...
Сиёсий шарҳловчи ҳечам қулмасди,
саломга қўл чўзар шодон, керилиб.

Курсдош қиз, хонага нур олиб келдинг,
Тегранда тўрт буюк...

Рухий малика.
Тўрт дарвеш кезади сени деб энди
Муҳаббат аталган ёруғ йўлакда...

Али Шир Навоӣ

АЛИШЕР НАВОИЙ

Мер коپ коргуздем اما مهربانى تاپماديم
جان بسى قيلم فدا آرام جانى تاپماديم
غم بيلا جانيم غه يتديم غم گسارى كورماديم
حجر ايل دلخسته بولدوم دلستانى تاپماديم
عشق ارا يوز مينك ملامت اوقيغه بولدوم نشان
بىر كمان ابروده تزلزلوق دين نشانى تاپماديم
كنگولم ايچرا سرو اوقدور غچه پيكان گل تيكان
دهر باغى ايچرا مونداق گلستانى تاپماديم
حسن ملكى ايچرا سينديك ظالم كورماديم
عشق كويدا اوزيم ديك ناتوانى تاپماديم
كوپ اوقوديم داميق و فرهاد و مجنون قصه سين
اوز ايشيم دين بولعجبراق داستانى تاپماديم
طبع كنجددين معانى خرده سين يوز قتله حيف
كيم نसार ايمك كه شاه خرده دانى تاپماديم
اول زمان ايچينده بولسون اى نواى گرچه مين
بىر زمان عشقيده محنت دين آمانى تاپماديم

* * *

Меҳр кӯп кӯргуздум, аммо меҳрибоне топмадим,
Жон бәсе қилдим фидо, ороми жоне топмадим.
Ғам била жонимға еттим ғамғусоре кӯрмадим,
Ҳажр ила дилхаста бўлдум, дилситоне топмадим.
Ишқ аро юз минг маломат ўқиға бўлдум нишон,
Бир камон абруда тузулқдин нишоне топмадим.
Қўнғлум ичра савр ўқдур, ғунча — пайкон, гул—тикан,
Даҳр боғи ичра мундоқ гулситоне топмадим.
Ҳусн мулки ичра сендек шоҳи золим кӯрмадим,
Ишқ кўйида ўзумдек нотавоне топмадим.
Қўп ўқудум Вомиқу, Фарҳоду Мажнун қиссасин,
Ўз ишимдин булажаброқ достоне топмадим.
Таъб ганжидин маони хурдасин юз қатла ҳайф,
Қим нисор этмакка шоҳи хурдадоне топмадим.
Ул замон ичинда бўлсун, эй Навоӣ, гарчи мен
Бир замон ишқиди меҳнатдин амоне топмадим.

Коргалі حسنونگنى زار و مبتلا بولدوم سنگا
نى بلالينغ كون ايدى كيم آشنا بولدوم سنگا
هر نيچه ديديم كه كون كوندن اوزاى سيندين كنگول
وه كه كون كوندن بستراق مبتلا بولدوم سنگا
مين قچان ديديم وفا قيلغيل منكا ظلم ايلادينكا
سين قچان ديدينكا فدا بولغيل منكا بولدوم سنگا
قى پرى پيكر گه ديوسين تيله بولدونك بسو صفت
اى پرى پيكر نى قيلسانك قيل منكا بولدوم سنگا
اى كنگول ترك نصيحت ايلاديم آواره بول
يوز بلا يتر كه مين هم بىر بلا بولدوم سنگا
جام جمع بىرلا خضر سووى نصيم دور مدام
ساقى يا تا ترك جاه ايلب گدا بولدوم سنگا
غصه چنگيدن نواى تاپماديم عشاق ارا
تا نواى ديك اسير و بسى نوا بولدوم سنگا

Кўргали ҳуснунгни зору мубтало бўлдум санго,
Не балолғи кун эдиким, ошно бўлдум санго.
Ҳар неча дедимки, кун-кундин узай сендин қўнгул,
Ваҳки, кун-кундин батарроқ мубтало бўлдим санго.
Мен қачон дедим вафо қилғил, манга зулм айладинг,
Сен қачон дединг, фидо бўлғил манга, бўлдим санго.
Қай пари пайкарга дерсен телба бўлдинг бу сифат,
Эй пари пайкар, не қилсанг қил манга, бўлдум санго.
Эй қўнгул, тарки насиҳат айладим овора бўл,
Юз бало етмаски, мен ҳам бир бало бўлдум санго.
Жоми Жам бирла Хизр суйи насибимдур мудом,
Соқиб, то тарки жоҳ айлаб гадо бўлдум санго.
Ғусса чангидин навоё топмадим ушшоқ аро,
То Навоӣдек асиру бенаво бўлдум санго.

КИНОЯЛАР

Абдураззоқ ОБРУИ

Кечиб кетсаммикин баридан?

Балким ўз ҳолимини билмасман аён,
Томирда Машрабми, Фурқатнинг қони.
Кўрдимки бир умр уйсиз яшаган
Шоирга қўйилмиш шаҳарлар номи.

(Ҳамроқул Асқарнинг «Кездим шаҳарларни» шеъридан)

Мен бир қишлоқ йигити, шаҳарга ётман,
Бу ерда шеър тўқиб қолиб кетганман.
Уй, темир отим бор, жуда ҳам шодман,
Қишлоқнинг ҳавосин олиб кетганман.
Ким қони томирда, бошгинам қотган,
Тунлари ухламай сураман ҳаёл.
Менинг бу ҳолимга кимдир тош отган,
Ўзимни йўқотиб қўйганман хиёл.
Кетсаммикин дейман гоҳида ташлаб,
Хотин, бола-чака, ҳатто уй-жойни.
Ҳозирча турибман каллани қашлаб:
Кейин ким эсларкин мен хотамтойни?!

Ҳавони асранг, дўстлар

И. Зоиров расми

Қайтар дунё

Ўзи тушар ким қазиса чоҳ,
Билмайсанми, шунини, эси паст.
Маслаҳатим, бўлмагин гумроҳ
Ва қилмагил одамларга қасд.

(Абдуҳамид Тўйчиевнинг «Шундай метинки...» шеъридан).

Қанақа сен, эсинг борми,
Буни қайтар дунё дейди.
Ким бировга мушт туширса,
Вир кун ўзи зўр мушт ейди.

Бировларнинг чўнтагига
Тиқа кўрма қўлингни-я.
Ҳеч ҳам сезмай қоласан-а,
Шилиб кетса пулингни-я.

Кулсанг боши тақирларга,
Албат бошинг бўлар тақир...
Дўстим, бундай насиҳатни
Шеър деб бўлмас, тушун, ахир.
Қанақа сен...

Шеър ўқийман

Шеър ўқийман. Қушлар хиромон
Сумбатини ростлаб келади.
Шеър ўқийман. Нилуранг осмон —
Тингламоққа пастлаб келади.

(Чингиз Долимовнинг «Шеър ўқийман...» шеъридан).

Шеър ўқийман. Илҳом панадан
Сўзларини бошлаб келади.
Шеър ўқийман. Хотин хонадан
Қўзларини ёшлаб келади.
Шеър ўқийман. Кимлардир қасддан
Мени шу дам ёдлаб келади.
Шеър ўқийман. Қўшним беҳосдан
Эшик қоқиб, додлаб келади.
Шеър ўқийман. Кимга тегадир,
Дадам кўзин ўқ қилиб келар.
Шеър ўқийман. Билмам негадир,
Ҳатто ўғлим дўқ қилиб келар.

Қуруқбозлик

Гуруҳбозлар, қилманг гаранг,
Ахир бундоқ юртга қаранг.
Сабоқ олмай буюк ишдан
Сизлар каби нодон бўлмас.

(Сафо Очиловнинг «Гуруҳбозлар» шеъридан).

Уйқум-ку йўқ, ётай десам,
Ахир қандай ётаман мен.
Ўқим ҳам йўқ, отай десам,
Сўзлар билан отаман мен.

Яккалашиб қўйди мени,
Тил топишган ҳамтовоқлар.
Ох, бепичоқ сўйди мени,
Заҳрин сочиб қош-қовоқлар.

Асабларим бўлди таранг,
Қийнаб қўйди гуруҳбозлар.
Бирлашса зўр бўлар эди,
Менга ўхшаш қуруқбозлар.

Тулки тумшуғидан илинган... (масал)

Ҳайвонот диебирида бўлибди мажлис,
Филни қилибдилар ўрмонга раис.
Айиқбой бўлибди унга муовин,
Тулки сайланибди унга мулозим.
Тўғрилиқ, интизом бўлибди яхши,
Ҳеч ким қондага бормабди қарши.
Дўстликда ўтибди йиллар оша йил,
Интизом, тўғрилиқ қолибди бир хил.
Айиқполвон чарчаб, олиб отпуска,
Жўнабди сахрога, отланиб тоққа.
Фил касал бўлибди, ётибди уйда,
Сарғайиб, аҳволи бўлиб бир куйда.
Барча иш қолибди тулки қўлига,
Ҳайвонлар юрибди унинг йўлига.

Имконни бой бермай тadbирли тулки,
Ўрмон бойликларин айлабди мулки.
Ҳовли қуриш учун таллабди зўр жой,
Жой эмас гўёки ўрмондаги ой.
Катта дарахтларни кестириб бир-бир,
Шоҳона қасрига элтибди буткул.
Хунарманд усталар топибди теда,
Безаклар ясатган тулука, жезда.
Кошона бут бўлди гўёки офтоб,
Офтоб симиргандай тулки кўнгли шод.
Ҳайвонлар фикрини чалғитиш даркор,
Қачондир маломат қилмасин зинҳор.
Тулки чакирибди хўрозни уйга,
Узоқ гаплашибди солиб ҳар куйга.
Хўрозни қўймабди ҳоли-жонига,
Ҳовлини хатлабди унинг номига.
Ногаҳон Фил бўлиб воқиф бу сирдан,
Тулкини қувлабди: «Йўқол бу ердан».
Хўрозга борибди тулки чор-ночор,
У депти: «Тулкибой даъвойинг бекор.

Ҳовли хужжатлари менинг номимда,
Қайта кўринмангиз хону номимда.
Менга гувоҳлар насихат эмас,
Қўлимда хужжат бор, шунинг ўзи бас».
Тулки тумшуғидан илинган шунда...

Хатирчи

Салоҳиддин СОЛИЕВ

ЛАТИФА

Афандининг невараси мактабдан
келиб деди:

— Бобо, Ньютон деган олим бо-
шига олма тушгани учун тортиш
қонунини топган экан.

Афанди бепарво қўл силтади:
— Ҳозирги баъзи чала мулларар
бошига ошқовоқ тушса ҳам янгилик
тополмайдилар.

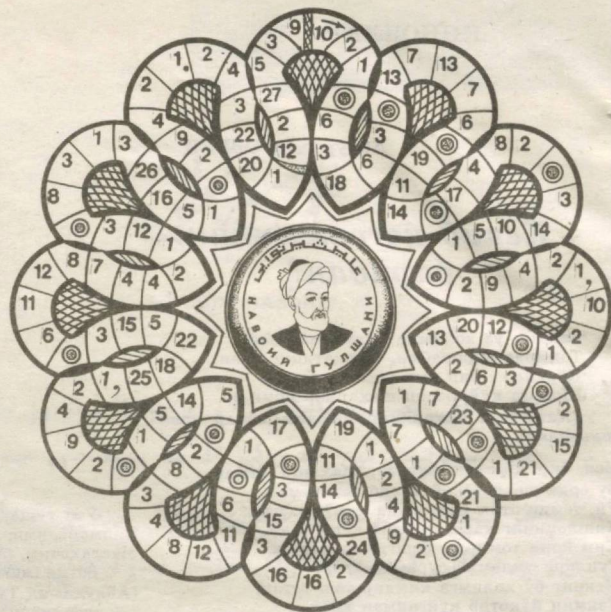

Газ келтирилмаган қишлоқ йўлида

Сураткаш А. Караваяев

Чайқовчи Сичқонбоевни пойлаётган БХССчи мушуклар...
Сураткаш Р. Нурибоев

Ушбу тилсини ҳал этиш учун аввал «очқич»да таърифи баён этилган ном ва сўзларга жавоб топинг. Сўнгга жавобдаги рақамлар ўрнига тушган ҳарфларни шаклдаги рақамлар ўрни билан алмаштиринг. Бунда буюк ўзбек шоири Алишер Навоийнинг рубоиларидан бирини ўқийсиз.

ОЧҚИЧ:

1. Алишер Навоий дostonларидан бири — 19,2,23,23,3. 3,19,6,2,12,23,2,1,3,9.
2. Навоийнинг устози, буюк ўзбек шоири — 4,7,16,26,3,9.
3. Шоирнинг тил ва тафаккурнинг умумий муаммоларига бағишланган асари — 18,7,10,5,6,2,18,2,16,7,4—4,7,15,2,16,2,9,12.
4. Навоий ғазали билан ижро этиладиган қўшиқларидан бири—17,1,7,1.
5. Навоий маҳорат билан ижро қилган, шарқ шеърнати тури—16,7,25,24.
6. Атоқли ўзбек адаби Ойбек қаламига мансуб бўлган шоирнинг болалиги ҳақидаги қисса — 2,4,3,22,20,1,12,3,12,8. 21,22,4,3,8,3.
7. Навоий асарлари қаҳрамонларини гавдалантирган мусаввир, Ўзбекистон халқ rassomi—2,10,18,2,1,5,27.
8. Бадий ижодиётнинг шарқда улуғланган соҳаси—12,2,14,18.
9. Бадий асарда воқеа ёки ҳодисани ёрқин баён этиш мақсадида сўзнинг ўзгача мазмунда қўлланилиши — 6,11,13,3,18.

Тузувчи: Фозилжон ОРИПОВ.

11-СОНДА БОСИЛГАН «МУСИҚА» ТИЛ-СИМИНИНГ ЖАВОБИ

1. Ражабий. 2. «Роҳат». 3. «Чоргоҳ». 4. Ҳофиз. 5. Сибзифа. 6. «Дилхироҳ». 7. «Дилором». 8. Баҳш. 9. Нурхон. 10. Камон. 11. Дўмбира. 12. Саразбор. 13. Форобий. 14. «Эшвой». 15. «Шодлик». 16. «Лазги». 17. Мавриги. 18. Чанқовуз. 19. Даромад. 20. Парда. 21. «Куйгай». 22. Дўтор. 23. Нақарот. 24. Кавкабия.

МУҚОВАДА

Мир Алишер Навоий иштирокида мушоира (XV-аср)

М. Воронский

Редакцияга келган бир босма тобоқчада бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Гулистон»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Босмаҳонага туширилди 18.10.90. Босишга рухсат этилди 18.11.90. Қоғоз

формати 70×108¹/₈ / в. Офсет усулида босилди. Қоғоз тури босма № 1. Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. Тиражи 141649. Буюртма — 4188. А—127. Ваҳоси 35 т.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмаҳонаси. 700000. Тошкент — П, «Правда» газетаси кўчаси, 41.

СССР халқ артисти Шукр Бурҳоновга қўйилган
кабр усти ҳайкали.

Сураткаш Р. Нурибоев.

Уфк.

Сураткаш М. Болтабоев.

От йили ҳам яқувланмоқда...

Сураткаш Р. Нурибоев.

